T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ ve KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÖNETİM BİLİMLERİ BİLİM DALI

OSMANLI DEVLETİNDE ŞEYHÜLİSLAMLIĞIN İDAREYE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEYNEP YILMAZ

KOCAELİ 2018

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ ve KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÖNETİM BİLİMLERİ BİLİM DALI

OSMANLI DEVLETİNDE ŞEYHÜLİSLAMLIĞIN İDAREYE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEYNEP YILMAZ

Danışman: Doç. Dr. OKTAY KOÇ

KOCAELİ 2018

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ ve KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÖNETİM BİLİMLERİ BÖLÜM DALI

OSMANLI DEVLETİNDE ŞEYHÜLİSLAMLIĞIN İDAREYE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Zeynep YILMAZ

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 06.06.2018/15

Jüri Başkanı: Prof. Dr. Ramazan ŞENGÜL

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Oktay KOÇ

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Ahmet NOHUTÇU

KOCAELİ 2018

ÖNSÖZ

Yüksek lisans sürecimde ve tez çalışmamın başından sonuna kadar tüm aşamalarında verdiği destek ve katkılarından dolayı başta danışmanım Doç. Dr. Oktay KOÇ'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca ders ve tez dönemimde desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Ramazan ŞENGÜL' e, üniversite hayatımdaki ilk hocam Prof. Dr. Ahmet NOHUTÇU'ya ve son olarak aileme teşekkür ederim.

.

Zeynep YILMAZ

04.06.2018

ÖNSÖZ.....II
İÇİNDEKİLER.....III
ÖZET.....V
ABSTRACT.....VI
TABLOLAR LİSTESİ.....VII
GİRİŞ.....1

BİRİNCİ BÖLÜM
OSMANLI DEVLETİ ÖNCESİ ŞEYHÜLİSLAMLIK KURUMU

1.1. ŞEYHÜLİSLAMLIK KAVRAMI.....4
1. 2. GELİŞİMSEL SÜRECİNDE FETVA MAKAMLARI.....6
1.2.1. İslam'ın İlk Dönemi.....6
1.2.2. Emeviler Dönemi.....8
1.2.3. Abbasiler Dönemi.....9
1.2.4. Selçuklular Dönemi.....10

İKİNCİ BÖLÜM
OSMANLI DEVLETİNDE ŞEYHÜLİSLAMLIK KURUMU

2.1. OSMANLI DEVLETİNDE ŞEYHÜLİSLAMLIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ.....12
2.1.1. Şeyhülislamlık Kurumu'nunTarihçesi.....12
2.1.1.1. Tanzimat Öncesi Dönem.....12
2.1.1.2. Tanzimat Sonrası Dönem.....19
2.1.2. Şeyhülislamlık Kurumu'nunYapısı.....24
2.1.3. Şeyhülislamların Tayin, Azli ve İstifaları.....26
2.1.4. Şeyhülislamların Görevleri.....39
2.1.5. Şeyhülislamın Fonksiyonları.....45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ŞEYHÜLİSLAMLARIN VERDİKLERİ FETVALARIN OSMANLI DEVLETİNDE İDAREYE ETKİSİ; İNCELENEN FETVALAR KAPSAMINDA BİR ARAŞTIRMA

3.1. ARAŞTIRMANIN SORUSU, AMACI VE ÖNEMİ.....49
3.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....50
3.3. BULGULAR VE TARTIŞMA......52
3.3.1. Harekete Geçirici Fetvalar.....53
3.3.1.1. İdareye Etkisi Açısından "Cihat" Fetvaları.....53
3.3.1.1.1. Kıbrıs Fetvası.....53
3.3.1.1.1.1. Orijinal Fetva Metni.....53
3.3.1.1.1.2. Günümüz Türkçesi İle Fetva Metni.....54
3.3.1.1.2. Birinci Dünya Savaşı Fetvası.....55
3.3.1.1.2.1. Orijinal Fetva Metni.....55
3.3.1.1.2.2. Günümüz Türkçesi ile Fetva Metni.....55
3.3.1.1.3. Kurtuluş Savaşı Dönemi Fetvaları.....55

3.3.1.1.3.1. Orijinal ve Günümüz Türkçesi İle Fetva Metinleri…….…….56
3.3.1.1.4. Cihat Konulu Diğer Fetvalar……...60
3.3.1.1.4.1. Cihat Konulu Fetvaların İdareye Etkisi……...60
3.3.2. Düzenleyici ve Kural Koyucu Fetvalar……62
3.3.2.1. İdareye Etkisi Açısından "Arazi ve Tımar" Fetvaları……....63
3.3.2.1.1. Orijinal ve Günümüz Türkçesi İle Fetva Metinleri……63
3.3.2.1.2. Arazi ve Tımar Konulu Fetvaların İdareye Etkisi……...68
3.3.2.2. İdareye Etkisi Açısından "Vergi ve Beytülmal" Fetvaları……70
3.3.2.2.1. Orijinal ve Günümüz Türkçesi İle Fetva Metinleri……71
3.3.2.2.2. Vergi ve Beytülmal Konulu Fetvaların İdareye Etkisi……....77
3.3.2.3. İdareye Etkisi Açısından "Yargı" Konulu Fetvalar……..…....78
3.3.2.3.1. Orijinal ve Günümüz Türkçesi İle Fetva Metinleri……79
3.3.2.3.2. Yargı Konulu Fetvaların İdareye Etkisi……..87
3.3.3. Meşruiyet Verici Fetvalar……88
3.3.3.1. İdareye Etkisi Açısından "Hal ve Katl" Fetvaları……..88
3.3.3.1.1.Hal Fetvaları…….....89
3.3.3.1.1.1. Sultan Abülaziz'in Hal Fetvası……....89
3.3.3.1.1.1.1. Orijinal Fetva Metni……..89
3.3.3.1.1.1.2. Günümüz Türkçesi İle Fetva Metni……..90
3.3.3.1.1.2. II. Abdülhamt'in Hal Fetvası…….....90
3.3.3.1.1.2.1. Orijinal Fetva Metni……..90
3.3.3.1.1.2.2. Günümüz Türkçesi İle Fetva Metni……..91
3.3.3.1.1.3. Hal Konulu Diğer Fetvalar……...91
3.3.3.1.2. Katl Fetvaları……...92
3.3.3.1.2.1. Orijinal ve Günümüz Türkçesi İle Fetva Metinleri……..92
3.3.3.1.2.2. Hal ve Katl Konulu Fetvaların İdareye Etkisi……..93

SONUÇ VE ÖNERİLER…….....…….....95
KAYNAKÇA.....97
EKLER……108
ÖZGEÇMİŞ……...…….....119

ÖZET

OSMANLI DEVLETİNDE ŞEYHÜLİSLAMLIĞIN İDAREYE ETKİSİ

Çalışma kapsamında, Osmanlı Devletinin kurulduğu ilk günden beri varlığını koruyan Şeyhülislamların verdikleri fetvalar bazında kurumun Osmanlı devlet idaresine etkisi incelenmiştir. İslam devletlerinde din ve siyasetin etkinliği ve sıkı bir ilişki içerisinde oluşu, Hz. Peygamber ile başlamakta ve Osmanlı Devletinde de devam etmektedir. İslam devletleri büyüdükçe karar alıp uygulama ve ya alınan kararların dine uygun olup olmadığının sorgulanması bir ihtiyaç haline gelmeye başlamıştır. Bu nedenle İslam devletlerinde ilk dönemlerinden itibaren farklı isimler veriliş olsa da Şeyhülislamlık Kurumu'nun ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Bu çerçevede çalışmada, Şeyhülislamlık Kurumu'nun ortaya çıkışı, tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ve Osmanlı Devletinden önceki Şeyhülislamlık kurumu ve benzerleri incelenmiştir. Sonrasında Osmanlı Devlet yönetimindeki Şeyhülislamlık Kurumu'nun kırılma noktaları ile tarihsel süreç anlatılarak Şeyhülislamlık Kurumu'nun devlet teşkilatındaki yeri ve Şeyhülislamlar tarafından verilen fetvaların, din ve devlet ilişkisi birlikte ortaya konulmuştur.

Osmanlı Devletinden önceki İslam devletlerinde de varlığından çokça söz ettiren kurum olan bu yapının, Osmanlı Devleti zamanında statüsü en üst seviyeye ulaşmıştır. Osmanlı Devletinin çok uzun yıllar varlığını devam ettirebilmesinin en önemli nedenlerinden biri de teokratik bir yönetim anlayışını benimseyen devlet idarecilerinin aldığı kararları Şeyhülislamlık Kurumu vasıtasıyla halk ve din nezdinde meşrulaştırmasıdır. Çalışma kapsamında cihat, arazi ve tımar, vergi ve beytülmal, hal ve katl ile yargı alanlarında Şeyhülislamların verdikleri seçilmiş fetvalar incelenmiştir. İncelenen fetvalar kapsamında dini kuralların etkinliği önemli biçimde hissedilen Osmanlı Devletinde dini kurum olan Şeyhülislamlık Kurumu'nun aslında yönetim için önemli bir karar mekanizması haline dönüştüğüne ve yönetimin kararlarını dini açıdan meşruiyet kazandırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şeyhülislamlık Kurumu, Osmanlı Devleti, Fetva, İlmiye Sınıfı, Kazasker

ABSTRACT

INFLUENCE OF THE SHAYKH AL-ISLAM IN THE OTTOMAN EMPIRE

In this study, it is analysed the influence of the Shayhk-al islam which is existed since the establishment of the Ottoman Empire and their fatwas on the administration of the state. In Islamic countries, the interconnectedness of religion and politics started during the era of Prophet Muhammad and had continued throughout the Ottoman empire era. Whenever a decision what to be made religious consultation was needed; the decision had to be checked if it was in harmony with Islamic teachings and values. That is why in Islamic countries there was a body of religious leaders Shayk-al islam from the beginning. The appearance of this religious leadership body or religious directorate has been studied in this study including those that date back before the Ottoman era. The link of these fatwas to state and religion are also discussed and analysed.

This religious body that has been comnon throughout history of the Islamic world, finally reached it's most popular status and value during the Ottoman era. One of the reasons why the Ottoman empire ruled longer was because of its theological status as well as the ability of the religious body, to render the Ottoman empire's decisions as religiously viable and influence crowds to support the empire.

In this study, have also selected topics like the holy war, property and tımar, tax and jurisprudence, which were heavily influenced by the directorate body of Shayk-al islam. We also see in our study that the empire which relied on religious rules to rule was heavily influenced by the religious body of Shayk-al islam or religious directorate.

Key Words: Shayk-al islam İnstitution, Ottoman Empire, Fetwa, İlmiye Corps, Kadi-ul asker

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Osmanlı Devletindeki Şeyhülislamların Listesi…….....24
Tablo 2. Osmanlı Devleti Klasik Dönem Merkezi Yapılanması İçinde Şeyhülislamlık……...…30
Tablo 2. Fetva Kod Tablosu……..…… 52

GİRİŞ

İslam devletlerinin devlet yapısı incelendiğinde dini sistemin bir şekilde siyasi yönetimle ilişkisinin olduğu görülmektedir. İslam'ın İlk dönemlerine bakıldığında, Hz. Peygamber'in hem siyasi yönetici hem de dini lider olarak devlet yönetimini elinde bulundurduğu anlaşılmaktadır. Bu gelenek daha sonraki Müslüman ve Türk-İslam devletlerine de aktarılmış ve geleneksel olarak süregeliştir. Osmanlı Devletinde yöneticilerin dini alanda da etkinliğinin olması ve padişahların aynı zamanda halife olmaları bu geleneğin devam ettiğinin göstergesidir.

Osmanlı Devleti'nin çok uzun yıllar boyunca varlığını devam ettirebilmesinin önemli sebepleri arasında köklü kurum yapılarına sahip olması yatmaktadır. Osmanlı Devletinde dinin örgütlenmesi söz konusu olduğunda, akla ilk gelen Şeyhülislamlık kurumudur ve devlet yapısı içerisinde daha henüz bir Şeyhülislamlık kurumu oluşturulmadan önce, bu yapıya benzer bir sistem bulunmaktadır (Dursun, 1992: 227).

Şeyhülislamlığın kuruluşunun din kurumunu kontrol etmek ve bu konuda ortaya çıkan aykırı görüşlerin önünü kapatmak ve yöneticilerin kararlarını meşrulaştırmak amacıyla gerçekleştirildiği açık bir gerçektir (Gündüz, 2002: 45). Bu nedenledir ki; tarihte ilk kez Osmanlı idare sisteminde Şeyhülislamlık unvanının resmilik kazandığının ve Şeyhülislam başkanlığında dini-idari bir örgütlenmenin varlığından söz edilebilmektedir (Dursun, 1992: 231).

Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık Kurumu'nun tarihi süreç içerisindeki gelişimi incelendiğinde, devletin gücünün arttığı dönemlere paralel olarak Şeyhülislamlık Kurumu'nunda önemi ve etki alanı artmaktadır. Osmanlı Devleti içerisinde zamanla çeşitli görevler verilen Şeyhülislamların temel görevi, fetva vermektir. Bu temel görev Şeyhülislamlık Kurumu kaldırılana kadar devam etmiştir. Osmanlı Şeyhülislamlarına asırlar boyunca devletin her bölgesinden gelen insanlar tarafından karşılaştıkları olaylar hakkında veya padişahlar verecekleri kararların dini hükmünü öğrenebilmek için sorular yöneltmiştirler (Gündüz, 2002: 226).

Fetvalarda bir diğer dikkat çeken detay ise Osmanlı devleti dini anlamda mahremiyete önem verdiği için fetvaların halk arasından kim tarafından istendiği belli olmaması adına fetva istedikleri konuları Şeyhülislama isimsiz bir şekilde bırakmaları ve Şeyhülislamın aynı özenle bu sorulara cevap vermesidir. Şeyhülislamlar fetva verirken bu hususa dikkat edebilmek için hanımlar için verilecek fetvalarda "Hind" ve "Zeynep" adını, erkekler için verilecek fetvalarda ise "Amr" ve "Zeyd" mahlasını kullanmışlardır (Örsten, 2005: 21).

İlgili literatür incelendiğinde; Osmanlı devlet sistemi, Osmanlı Devleti'nin hukuki yapılanması ve Şeyhülislamların fetvaları üzerine çalışmalar varken Şeyhülislamlık Kurumu'nun doğrudan idareye etkisi alanında yeterli çalışma olmaması, Şeyhülislamlığın idari sistemdeki yeri ve öneminin anlaşılması ve hatta Tanzimat Döneminden itibaren Bab-ı Aliye üye olmuş bir fonksiyonun yönetime etkisinin ortaya konulabilmesi adına bu çalışma gerçekleşmiştir.

Bu doğrultuda araştırmanın amacı, Osmanlı Devletinde Şeyhülislamlık Kurumu'nun idareye etkisinin olup olmadığını; var ise bunun ne ve nasıl olduğunun ortaya konmasıdır.

Cihat, arazi ve tımar, vergi ve beytülmal, hal ve katl ile yargı olmak üzere beş başlık altında incelenen fetvalar Şeyhülislamlığın idari karar ve uygulamaları meşrulaştırma yönüyle idare üzerinde etkisinin olduğu belirlenmiştir. İdare üzerinde etkisi belirlenen fetvaları kategorize etmek gerekirse; harekete geçirici fetvalar (cihat), meşruiyet verici fetvalar (hal ve katl), düzenleyici ve kural koyucu fetvalar (arazi, vergi, yargı) olarak üç başlık altında toplanmıştır.

Araştırmada, nitel araştırma metotlarından belge (yazılı dokümanlar) incelenmesi tercih edilmiştir. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi sayısal olmayan veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algılandığı ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma türüdür (Akman, 2014: 14; Creswell, 2015: 44). İstatistiksel veri analizine dayalı nicel araştırmanın aksine, insanların olaylara ne tür anlamlar yükledikleri ve olayları nasıl niteledikleri sorusuna cevap aramaktadır (Özdemir, 324).

Yazılı belgelerin incelenmesi; nitel araştırmada doğrudan gözlem ve görüşmenin olanaklı olmadığı durumlarda veya araştırmanın geçerliliğini artırmak amacıyla, görüşme ve gözlem yöntemlerinin yanı sıra, çalışılan araştırma problemiyle ilgili bilgi içeren materyallerin incelenmesidir (Yıldırı ve Şimşek, 2008: 188).

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Şeyhülislamlık Kurumu ve Osmanlı Devleti'nden önceki devletlerde dini ve siyasi yapılanmasından bahsedilmiştir.

İkinci bölümde, Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık Kurumu'nun genel tarihçesi, Şeyhülislamların görevleri, tayin ve azilleri, Şeyhülislamlık Kurumu'nun devlet yönetimi içerisindeki fonksiyonları son olarak ise Şeyhülislamlık Kurumu'nun kendi iç yapılanmasından bahsedilmiştir.

Üçüncü bölümde, Osmanlı Devleti'nde gerek padişahlar gerekse halk tarafından istenen fetvalar; cihat, arazi ve tımar, vergi ve beytülmal, hal ve katl, ile yargı başlıkları altında kategorize edilmiş; fetvaların incelemesi yapılarak idareye etkisinin olup olmadığı değerlendirilmiştir. Çalışma sonuç ve öneriler bölümüyle sona ermiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ ÖNCESİ ŞEYHÜLİSLAMLIK KURUMU

Çalışmanın bu bölümünde kavramsal açıdan Şeyhülislamlık Kurumu ve Osmanlı Devleti'nden önceki devletlerde Şeyhülislamlık benzeri yapılanmaların dini ve siyasi etkileri ele alınmıştır.

1.1. ŞEYHÜLİSLAMLIK KAVRAMI

Şeyhülislam kelimesi şeyh ve İslam kelimelerinin bir araya gelmesiyle X. yüzyılın ikinci yarısından sonra oluşmuş Arapça bir tamlamadır. Şeyh kelimesi tabir olarak; yaşlı, ihtiyar ve başkan anlamlarına gelmekte ve Arap dünyasında dini yüksekokul yöneticileri için kullanılmaktadır. Tamlamada ise İslam'ın büyüğü ve kıdemlisi anlamında varlığını sürdürmüştür (Eliaçık, 2011: 110; İpşirli, 2010: 91). Hukuk terimleri sözlüğünde ise Şeyhülislam kelimesinin tam karşılığı İslam'ın başı ve reisi olarak geçmektedir (Erdoğan, 2010: 421; Topal, 2015: 6).

Müftiyü'l-Enam, Şeyhülislamlık kavramı için kullanılan başka bir tabir olup ta'zim lafzı olarak kullanılmakta ve resmi bir anlamı bulunmamaktadır (Arı, 1994: 171). Şeyhülislam kavramı İslam Devletlerinde bir şeref unvanı olarak sadece ulema ve din adamlarına özgü olarak kullanılmıştır (Topal, 2015: 6). İleriki dönemlerde ise müftülere Şeyhülislam unvanı da verilmiştir (Uzunçarşılı, 1984: 173).

Eskiden beri İslam kelimesi ile bu unvan sayısız kelime ile birleşerek tamlama oluşturmuştur. Fakat bu tabirler arasından yalnızca Şeyhülislam tabiri günümüze kadar gücünü koruyarak gelmiştir (Kazıcı, 1979: 293). Günümüze kadar bu tabirin gelmesindeki en önemli sebep ise Osmanlı Devletinin Şeyhülislamlık kurumuna verdiği değer ve kuruma kazandırmış olduğu resmiyettir. İçerisinde İslam kelimesinin geçtiği bazı unvanlar şöyledir; Fahrü'l İslam (İslam'ın Gururu), Zeynü'l İslam (İslam'ın Süsü), Cemalü'l İslam (İslam'ın Yüzü), Burhanü'l İslam (İslam'ın Delili), Nizamü'l İslam (İslam'ın Kuralı) gibi (Dursun, 1992: 230; Kahraman vd. 1998: 267).

Şeyhülislam unvanının herhangi bir kişiye verilebilmesi için o kişinin fıkıh alanındaki geniş bilgisine dayanarak insanlar arasında çıkan ihtilaflı meseleleri halledebilmesi, sorunları çözebilmesi ve bulunduğu yerdeki fetva görevini bütün

sorulan sualleri cevaplayabilecek şekilde üstlenmesi şartı bulunmaktadır (Akgündüz, 2002: 29). Buradan anlaşılmaktaki Şeyhülislam tabiri aslında sıradan insanlar için kullanılmamaktadır. İslami bilgiler anlamında en üst mertebeye erişmiş toplum içerisinde kendisine hürmet edilen din seçkinleri için kullanılmıştır (Dursun, 1992: 230).

Bu şartları taşıması sebebiyle, ilk dönemlerde Şeyhülislam unvanı verilen âlimler ise üç gruba ayrılmıştır:

- İlk grup; içinde yaşadıkları şehir ahalisi tarafından kendilerine bu unvanın verildiği âlimlerdir. Mesela Belh şehrinde Ebu'l-Kasım Yunus b. Tahir ve Nişabur'da Ebu Osman İsmail es-Sabuni, ilk defa Şeyhülislam unvanını alan âlimler olarak bilinmektedir (Akgündüz, 2002: 30).
- İkinci grup; Sadece belli bir şehirde değil, çeşitli bölgelerde yaşayan Müslümanlar Şeyhülislam unvanı ile tanınan âlimlerdir. Bunlara misal olarak, Hanefi mezhebi mensuplarının Şeyhülislam unvanını verdiği Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-İsbicani ile İmam Muhammed eş-Şeybani'nin es-Siyeru'l-Kebir adlı eserini şerh eden Ali es-Soğdi el-Hanefi'yi gösterebiliriz (Akgündüz, 2002: 30).
- Şeyhülislam unvanıyla tanınan üçüncü grup âlimler ise, icazetname olarak fetva verme işini üstlenen zevattır. Bunlardan biri olan Ebu'l-Muzaffer Raziyyüddin Muhammed b. İbrahim el-Burhani, 677/1278 senesinde Şeyhülislam Muhammed b. Hüseyin el-Bari'i'den icazet aldıktan sonra halka fetva vermeye başlamıştır (Akgündüz, 2002: 31).

Şeyhülislamın en önemli görevi ise ilk dönemlerinden beri fetva vermektir. Fetva; İslam hukuku ile ilgili meydana gelen bir sorunun çözümüne dair dindeki kaynaklardan yararlanarak veya kaynaklarda bulunmayan konulara belli yöntemlerle çözüm üretmeye denir (Topal, 2015: 5). Fetva kelimesinin kökeni ise yiğit, delikanlı anlamındaki feta kelimesinden gelmektedir (Atar, 1995: 486- 487). Fetva, İslâmiyet'in ilk zamanlarından itibaren etkinlik kazanıp zamanla gelişip bugünkü şeklini almaya başlamıştır (Eliaçık, 2011: 108). Bu anlamda fetvalar aslında İslam dininde meydana gelen sorunlara karşı nasıl bir yöntem uygulandığını göstermektedir.

Fetva konusu ile ilgili terimler şu şekildedir:

- İfta, kişinin sorusuna cevap vermektir.
- Fütya ise fetvanın eşanlamlısı olup, İslamiyet'in ilk zamanlarında fetva yerine kullanılmıştır.
- İstifta, fetva istemek, bir meselenin hukukî hükmünü sormaktır.
- Bir meseleyi öğrenmek için soran kimseye müstefti veya sail denir.
- Müfti, meseleyi cevaplayan, bildiren kişidir.
- Müftünün fetva verirken ve müsteftinin fetva isterken uyması gereken usül ve kaidelere adabü'l fetva denir.
- Bir mesele hakkındaki muhtelif fıkhi görüşlerden hangisinin fetvaya daha elverişli olduğunu gösteren tabirlere alamatü'l fetva denir (Nugay, 2012: 4-5).

1.2. GELİŞİMSEL SÜRECİNDE FETVA MAKAMLARI

1.2.1. İslam'ın İlk Dönemi

İslam'ın ilk yıllarında Müslümanların nüfusu sayıca fazla değildir. Hz. Peygamber hem İslam dinini tebliğ ediyor hem devlet başkanı olarak devleti yönetiyor hem de din ile ilgili sorulan suallere karşı fetva veriyordu (Boyacıoğlu, 1996: 162). Genel anlamda fetva verme vazifesini ilk defa peygamberler yerine getirmişlerdir ve İslam Devletinde fetva verme işleminden bizzat Hz. Peygamber sorumlu olmuştur (Ayar, 2011: 26). İslam Dini yeni bir din olduğu için Hz. Peygamber insanlara karşı yanlış bilgi verilmesinden ve ortada çelişkili bir konunun kalmasından çekinmiştir.

Hz. Peygamber kadılık görevinin gereği olarak bazen gelen ayetler ile vahyi muhataplarına ulaştırmış, dini anlamda en yetkili kişi olarak Müslümanlar arasındaki ihtilafları, husumetleri çözmüş, kendisine müracaat edildiğinde sorulan sorulara karşı fetva vermiştir (Ayar, 2011: 26). Hz. Peygamber'in olaylar karşısında aldığı kararlar ve verdiği fetvalar kendisinden sonrakiler için örnek niteliği taşımaktadır.

İslam dininin yayılması ile artan kaza ve fetva işlerinden dolayı Hz. Peygamber yetkilerinin bir kısmını sahabelerine devretmiş fakat temyiz yetkisini kullanarak kontrolü elden bırakmamıştır (Nugay, 2012: 10). İslam devletinin

topraklarının genişlemesi ve nüfusunun artması ile birlikte Hz. Peygamber'e her zaman ulaşılamaması nedeni ile bu durum mecburi bir hal almıştır.

Medine'de bulunan Mescid-i Nebi'nin yanında eğitim amacıyla kullanılan suffe denilen odalar bulunmaktaydı. Hz. Peygamberin mescidine bitişik olan bu suffelerde sahabeler ikamet eder ilim, ibadet ve eğitim ile meşgul olurlardı (Nugay, 2012: 10). Suffede kalan kişiler Hz. Peygamberin en yakınındaki isimler olduğu için her konudan haberleri olmaktaydı ve aldıkları eğitim ile fetva verecek seviyeye gelmişlerdir (Topal, 2015: 5).

Hz. Peygamber'in vefatından sonra devletin başına halife sıfatıyla Hz. Ebubekir gelmiştir. Hz. Peygamber gibi Hz. Ebubekir de hem devlet başkanlığını hem itfa görevini hem de yargı yetkisini üstlenmiştir (Ayar, 2010: 24). Bu dönemde devlet sınırlarının fazla genişlememiş olması sebebiyle devlette örgütsel bir yapılanmaya ihtiyaç olmamıştır. Adalet işlerinde halifenin sorumluluğunda devam etmiştir (Yakut, 2005: 22).

İlk halife olan Hz. Ebubekir bir konu hakkında hüküm vermek istediğinde, önce Kur'an'a bakar, orada uygulanabilir bir ayet bulursa buna uyardı; eğer bulamazsa sünnete yönelirdi. Burada uygulanabilir bir metin bulursa onu alır, bu da mümkün olmazsa, çevresindekilere, onlardan birinin Peygamber'in böyle durumlarda vermiş olduğu bir hükmün olup olmadığını sorardı. Eğer halifenin bu araştırması da sonuç vermezse, halkın önde gelenlerini çağırtır, onlarla istişare ederdi (Abay, 2010: 20). Hz. Ebubekir halifelik döneminde müftüleri bir araya toplar, onlarla istişare eder ve zor durumları aşabilmek için onların oy ve düşüncelerine başvururlardı (Ayar, 2011: 28).

Hz. Ebubekir'den sonra halifelik görevini devralan Hz. Ömer'dir. Hz. Ömer döneminde devletin sınırları genişleyip işler çoğalınca hem kadılık hem müftülük görevini aynı kişinin yapması güçleşmiştir, bu sebeple Hz. Ömer bu iki görevi farklı kişilere vermek durumunda kalmıştır (Ayar, 2011: 27). Bu dönemdeki en önemli gelişmelerden biri Hz. Ömer fethettiği topraklara hukukçu ve müftülerini de götürmüştür (Ayar, 2011: 28). Bunun nedeni olarak İslam dininin o topraklarda doğru anlatılması, gidilen yerlerde haksızlık yapılmaması ve tebliğin gerçekleştirilmesidir.

İkinci halife Hz. Ömer bir hüküm vermeden önce o konuda Hz. Ebubekir'in daha önce vermiş olduğu bir hükmü olup olmadığını araştırırdı. Eğer verilmiş bir hüküm bulamazsa çözüm bekleyen meseleleri meclisi toplayarak konu hakkında istişare ederdi (Abay, 2010: 20). Dört halife döneminde İslam devletinin büyümesi ile İslam hukuku da gelişme göstermiştir. Bu gelişme döneminde birçok yeni olayla karşılaşılmış, yeni koşullar, yeni yorumlar ve yeni uygulamalar gündeme gelmiş ve hepsinin üstesinden gelinmiştir (Yakut, 2005: 21).

Müslümanlar arasında meydana gelen ilk ciddi ikilem, Hz. Osman'ın şehit edilmesi ve Hz. Ali'nin halifeliği devralması dönemlerinde yaşanmıştır (Öztürk, 2013: 86). Müslümanlar arasındaki ayrışma Hz. Osman döneminde kendini hissettirmeye başlamıştır.

Hz. Ali döneminde toplum dinî, siyasî, ekonomik ve kültürel gerginliğin kısmî yansımalarını yaşamaya başlamıştı (Demircan, 2013: 184). Hz. Ali döneminde her ne kadar siyasi karışıklıklar yaşansa da peygamber döneminde başlayan dini faaliyetler devam ettirilmiştir (Öztürk, 2013: 94).Hz. Ali ve Muaviye arasında yaşanan iktidar problemi nedeniyle devlet yapılanmasında da bir zayıflama meydana gelmiştir. İki taraf arasında yaşanan Sıffin savaşı sonrası meydana gelen hakem olayında halifelik Emeviler'e geçmiş oldu.

Hz. Peygamber döneminde sorulara karşı verilen fetvaları bizzat kendisi tarafından cevaplandırıldığı için önemi büyüktür. Hem bu dönemde hem de dört halife döneminde verilen fetvalar daha sonraki dönemler için kaynak niteliği kazanmıştır.

1.2.2. Emeviler Dönemi

Tarihte Emeviler Dönemi 661-750 tarihleri arasına tekabül eder ve dördüncü halife Hz. Ali'nin öldürülmesinden sonra hilafet, Muaviye'ye geçmiştir. Emevi Devleti'nin yönetimi dört halife döneminden farklı olarak dini ya da hukuki yönü ağır basan bir devlet modelinden daha çok merkezi bürokratikleşme eğilimi gösteren düzenli bir yönetim şeklini benimsemiştir (Yakut, 2005: 22).

İslam'ın ilk yıllarında kendiliğinden gelişen fetva teşkilatının resmi bir yapı halinde dönüşmesi Emevi Halifesi Ömer Bin Abdülaziz zamanında olmuştur (Ayar, 2011: 29). Müslümanların nüfusunun artması ile yeni meseleler ortaya çıkıyor, yeni ihtiyaçlar beliriyor ve bu ihtiyaçların şeri hükmü soruluyordu (Nugay, 2012: 13).

Emeviler döneminden başlayarak İslâm tarihinde, önemli siyasî ve idari kararların alınmasında devrin önde gelen bilginlerinden fetva alma geleneği yerleşmiştir. Fetva hizmetlerini yürütmek üzere merkezde ve taşrada müftülere görev verilmiştir. Gerek devlet adamları ve gerekse sıradan halk, dini ve hukuki problemlerle karşılaştığında müftülere başvurarak fetva almaktan çekinmemişlerdir (Ayar, 2011: 23). Emevi devleti Abbasiler tarafından yıkılmadan önce İslam hukuku temel özelliklerini kazanmış ve Müslüman Arap toplumunun yeni bir hukuki sistem ihtiyacına cevap vermeye çalışmıştır (Yakut, 2005: 22).

1.2.3. Abbasiler Dönemi

Abbasiler tarihte 750-1258 yılları arasında varlıklarını devam ettirmişlerdir (Ayar, 2011: 30). Abbasiler hilafeti ele geçirdiklerinde, Emeviler tarafında kabul gören mülk-devlet yerine dine dayalı devlet sistemini benimsemiş ve bu yönde ilerlemişlerdir (Yıldız, 1988: 34). Emevi devletinin yıkılışından itibaren başlayan bu dönemde din ve devlet yönetimi alanlarında çeşitli olaylar meydana gelmiştir.

Abbasiler dönemi hukuk tarihi bazında müctehit imamlar ve taklit devri olarak adlandırılmaktadır. Müctehit imamlar devri olarak bilinen bu dönemde önemli bilimsel gelişmeler yaşanmıştır. Bunlar; Hz. Peygamber'in sünneti düzenlenmiş ve bir araya getirilmiş, din alanında verilen eserler Arapçaya çevrilmiş, Kur'an ve sünnet dışındaki kaynaklar olan kıyas ve icma gibi deliller baz alınarak fetva verilip verilemeyeceği tartışılmıştır (Ayar, 2011: 30).

Abbasiler şer'i bir konunun çözümünde deliller kısmına kıyası da katmışlar ve Ebu Hanife'nin görüşlerinden yararlanmışlardır ve bu gelenek Osmanlı Devletinde de devam etmiştir (Boyacıoğlu, 1992: 162). Bu döneminin en belirgin özelliği, dini alanda önde gelen müftü ve kadıların bağlı oldukları bir mezhep imamlarının olması ve fetva verilirken bağlı oldukları mezhebin kuralları dâhilinde hareket etmeleridir (Ayar, 2011: 31).

Abbasiler, Emevilerden farklı olarak diğer devletlerle mücadele ederken din kurumunu ve dini liderlerini ön plana çıkararak kamuoyunun desteğini almışlardır. Abbasiler Devleti'nde sual ve cevaplar müessesesi siyasi hadiselere de tatbik edilmiş, hatta arazi ihtilaflarının düzeltilmesi için bile fetvaya lüzum görülmüştür (Ertan, 1969: 5). Tarihte ilk kez Harun Reşit döneminde kadıların denetlenmesi ve atanması gibi görevleri gerçekleştirmek üzere Kadul Kudat denilen bir kurum oluşturulmuştur (Topal, 2015: 6; Yıldız, 1988: 40). Kadul Kudat yapısı ve görevleri itibariyle aslında Osmanlı Devletinde kurumsal bir yapıya sahip olacak Şeyhülislamlık kurumuna benzetilmektedir (Erşahin, 1998: 333).

Abbasiler diğer İslam devletlilerinden farklı olarak mahkemelere İslam hukuku uzmanlarını çağırmışlar ve yaşanan problemleri bu uzmanlar başkanlığında çözüm bulmaya çalışmışlardır (Yakut, 2010: 22). Hz. Peygamber döneminde görüş alınmadan büyük işlere kalkışılmazdı. Bu usul Abbasiler döneminde de devam etmiş ve Abbasi halifeleri müftülerin görüşünü almadan önemli ve büyük işlere kalkışmamıştırlar (Atar, 1995: 490). Bu durum daha sonraki Selçuklular ve Osmanlı Devletinde de devam eden bir kural niteliği haline gelmiştir.

Abbasiler döneminde devlet içinde kurumsal gelişmeler yaşanırken bir yandan da halifelik makamı İspanyada'ki Endülüs Emevileri (756-1031) ve Mısır Fatımileri (909-1171) devletlerinde de varlıklarını sürdürmüştür (Yakut, 2005: 23).

1.2.4. Selçuklular Dönemi

Selçuklular 1037 yılında bağımsızlıklarını ilan etmişler ve sınırlarını genişleterek dönemin en büyük Türk devleti haline gelmişlerdir (Ayan, 2012: 21). Bu dönemde Abbasîlerde de merkezi ve siyasi otorite zayıflamış ardından devlet içinde bölünmeler meydana gelmiş ve halifeye bağlılıkları devam eden bu bölünmüş yapılar kendilerinden daha güçlü bir devlet olan Selçuklulara katılmışlardır (Nugay, 2012: 17).

Türkistan'da yaşayan halk Selçuklu Devleti'nin kurulması ile İslam ülkelerine doğru hızlı bir göç etmeye başlamış ve bu göçler sırasında Türkler yanlarında şeyh ve dervişlerini de beraberlerinde getirmişlerdir (Bozkuş: 2018: 1). Böylece göç eden Türklerin eski inançlarını da yanlarına aldıklarını belirtmek gerekir.

Selçuklu Devleti'nde de feodal dönem kentlerindeki gibi belirli bir mahkeme binası bulunmamaktaydı. Yargılama işi için ya cami ya da kadının evi kullanılmıştır; çünkü ancak buralar yargılama için en doğru yerler olarak görülmekteydi (Ortaylı, 2008: 65).

Şeyhülislamlar İslam devletlerinin ilk kurulduğu dönemlerde olduğu gibi Selçuklularda da yalnızca bireysel konularda değil aynı zamanda idari, hukuki ve siyasi konularda da fetva verip görüş bildirmişlerdir (Atar, 1995: 490). Kur'an ve sünnete dayalı bir tasavvuf anlayışını benimseyen Selçuklular dini bu anlamda geliştirme yolunda gayret göstermişler ve Tuğrul Bey döneminden itibaren mutasavvıflara karşı büyük saygı göstermişlerdir. Melikşah ve Nizamülmülk döneminde de ulemaya önem verilmiş ve görüşlerine önem vermişlerdir (Ocak, 2009: 376).

Selçuklu sultanları Türklerin büyük çoğunluğu gibi Sünniliğin Hanefi yorumunu tercih etmişler ve yaşamlarını bu kurallar çerçevesinde idame ettirmişlerdir (Ocak, 2009: 375). Sünniliğin manevi temsilcisi durumunda olan Abbasi Hilafeti Sünni halk üzerinde de manevi bir etkiye sahiptir (Karadaş, 2003: 104).

Selçuklular döneminde Nişabur kentinin alınmasından sonra gerçekleştirilen kurultayda Selçukluların Abbasi Hilafetine bağlı olduklarına dair karar alınmış ve bu karar Siyasetname' de desteklemiştir (Karadaş, 2003: 104).

Siyasetname'de bahsedilen bir diğer konu ise Nizamülmülk'ün devleti yapılandırırken Sasani geleneğinden, halifelik uygulamalarından, Gazneliler'in tecrübelerinden ve bürokratik yapısından yararlanmışlardır (Karadaş, 2003: 105). Burada dikkat çeken en önemli detay devlet yapılanmasında halifelik kurumundan etkilenmiş olunmasıdır.

İslam dininde vahiy kaynağının değişmezliğine rağmen yorumlar ve içtihatlarda farklılıklar bulunmaktadır ve İslam hukuku zamanla çeşitli değişiklikler geçirmiştir (Ortaylı, 2008: 62). Bu nedenle Selçuklu Devleti'nde fetva kurumu yön gösterici olma yönüyle önem kazanmıştır.

1092 yılında merkezi yapılanmadaki bozulma ile iç karışıklıklar yaşanmaya başlamış ve devlet beyliklere bölünerek Osmanlı Devletinin kurulma süreci başlamıştır (Ayan, 2012: 33). Şeyhülislamlık unvanı her ne kadar değişik biçimde ve farklı amaçlarla Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önceki dönemlerde kullanılmışsa da resmi bir makam olarak Osmanlıda kullanılmaya başlanmıştır (Yakut, 2005: 25).

Tarihi dönem içerisinde fetva kurumunu Peygamber ve halife dönemi, Emeviler dönemi, Abbasiler dönemi, Selçuklular dönemi ve Osmanlı Dönemi olarak toplamda beş başlık altında incelenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNDE ŞEYHÜLİSLAMLIK KURUMU

Çalışmanın bu bölümünde öncelikli olarak Şeyhülislamlık Kurumu'nun Osmanlı Devleti'ndeki yeri, Şeyhülislamlık Kurumu'nun yapısı, bu makama nasıl ulaşıldığının ve bu kurumun başına geçenlerin nelerden sorumlu olduğu tarihsel süreç içerisinde önemli dönüm noktaları ele alınarak incelenmiştir.

2.1. OSMANLI DEVLETİNDE ŞEYHÜLİSLAMLIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1.1. Şeyhülislamlık Kurumu'nunTarihçesi

Şeyhülislamlık Kurum'u Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında divan toplantılarına katılmazken Tanzimat Fermanı ile bakanlık haline gelerek divan toplantılarına resmi olarak katılmaya başlamıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti içerisinde Şeyhülislamlık Kurumunu incelerken Tanzimat öncesi ve Tanzimat sonrası olarak ikiye ayırmak gerekmektedir.

2.1.1.1. Tanzimat Öncesi Dönem

Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık makamı köklü bir yapıya sahiptir; takriben 5 asır sürmüş olan Şeyhülislamlık kurumu içerisinde bazı Şeyhülislamlar birden çok kez atanarak 132 Şeyhülislam ile toplamda 182 atama gerçekleşmiştir; yirmi beş Şeyhülislam ikişer defa, sekiz Şeyhülislam üçer defa ve üç Şeyhülislam da

dörder defa bu göreve getirilmiştir (Eliaçık, 4-Yakıt, 1999: 46). Şeyhülislam unvanı Osmanlıda resmi bir sıfat olmadan önce İslam âleminde de kullanılmış; büyük İslam âlimi ve fakihlerin bazılarına unvan olmuştur (Düzdağ, 2012: 8).

Osmanlı Devleti tarih sahnesine çıkmadan önce ve devletin örgütlenmeye başladığı çağda Şeyhülislam kavramı toplum kültürüne yerleşmiş bulunuyordu (Dursun, 1992: 230). Osmanlı Devleti bir Türk-İslam devleti olması münasebetiyle devletin dinine etki eden işlerini de düzenlemek üzere bu makama din adamı tayini bir adet hükmü taşımaktadır (Ertan, 1969: 4).

Osmanlı devlet yönetimi padişah, sadrazam ve şeyhülislam olmak üzere üçlü bir yapıdan oluşmaktadır. Sadrazam devleti padişah adına yöneten, onun adına kararlar alan, kazasker ve şeyhülislamların dışındaki bütün devlet memurlarının atama ve azillerinde söz sahibidir (Bulut, 2002: 84). Osmanlı Devletinde bürokratik yapı seyfiye, kalemiye ve ilmiye olmak üzere 3 temel meslek grubuna ayrılmıştır ve Şeyhülislam, nakibüleşraf, kazasker, kadı, müderris gibi ulema topluluğunun oluşturduğu kısma ise ilmiye sınıfı denmektedir (İpşirli, 2000: 414).

Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında halkın ve devlet yetkililerinin sorularını yanıtlayacak bir memur ya da devlet müessesi yoktur. Osman Gazi (1325) dini sorularını kayınpederi olan Şeyh Edebali'ye, onun vefatından sonra ise Dursun Fakih'e sorarak ve konuyla ilgili fetva ya da görüş alırdı (Sarıkçıoğlu, 1995: 151). Burada bahsi geçen temel işlem fetva verme işlemidir ve aynı zamanda fetva verme işlemi Osman Bey döneminde kısmen de olsa resmi bir mahiyet kazanmıştır (İmamoğlu, 2009: 745).

Kâtip Çelebi'ye göre ise şeyhülislamlık ilk kez İstanbul'un fethinden sonra İstanbul' da fetva veren Hızır Bey ile başlar daha sonrasında ise bu göreve sırasıyla Molla Hüsrev ve Alâeddin-i Arabî'nin geldiği tahmin edilmektedir (Kaydu, 1977: 203; İmamoğlu, 2009: 747). Bununla beraber Şeyhülislamlık makamının devlet yapısı içinde tam olarak ne zaman kullanılmaya başlandığı ve bu makama ilk kimin getirildiği kesin olarak bilinmemektedir.

I. Murat döneminde Osmanlı Devleti'nde resmi anlamda bir Şeyhülislamlık makamı yoktur. Bunun örneği, I. Murat'tan daha sonra padişah olan I. Mehmet zamanında gerçekleşen Şeyh Bedreddin ayaklanmasında, padişahın isyanı bastırıp

Şeyh Bedreddin'in durumu hakkında fetva istemesidir. I. Mehmet bu fetvayı Osmanlı topraklarına İran'dan gelip yerleşen Haydar-ı Hedevî adlı bir şahıstan almıştır. Ayrıca Haydar-ı Hedevî'nin de resmî bir görev olarak atanmış bir müftü olduğu konusunda da herhangi bir kayıt bulunmamaktadır (İmamoğlu, 2009: 746). Bu olay gerçekleştiğinde Şeyhülislamlık resmi bir kurum olsaydı I. Mehmet fetvayı bu kurumdan alırdı.

Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) tarafından hazırlatılan kanunnamede Osmanlı Devlet teşkilatında Şeyhülislam tabiri açık bir şekilde şöyle belirtilmiştir: "Şeyhülislâm ulemânun reîsidür ve muallim-i sultânî dahi kezâlik serdâr-ı ulemâdur. Vezîr-i a'zamun, onları riâyeten üstüne olmak münâsibdür ammâ müftî ve hoca sâir vüzerâdan bir nice tabaka yukarıdur." (Kaydu, 1995: 205; Kazıcı, 1979: 293). Bu kanunname ile Şeyhülislamın ulemanın reisi olarak kabul edildiği ve devlet protokolünde padişahın hocasına kendisinden önde yer vermesi gerektiği belirtilmiştir (Topal, 2015: 29; Uzunçarşılı, 1984: 176). Fatih Sultan Mehmet tarafından hazırlatılan bu kanunname ile Şeyhülislamlık makamı gerçek anlamda resmi bir nitelik kazanmıştır.

Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar askeri sınıf sayılan ulema sınıfı, Fatih Sultan Mehmet'ten sonra sadece yargı, fetva ve medrese işleri ile ilgilenmiştir. Din bürokrasisinin hâkim olduğu ve devlet teşkilatında önemli bir yeri bulunun Şeyhülislam buna rağmen Divan-ı Hümayun üyesi değildir (Bulut, 2002: 84; Okumuş, 2003: 18).

II. Murat Döneminde yaşanan dini ve siyasi karmaşıklıklar sonucunda yaşananlar etki alanı büyük bir makamın kurulmasını mecburi kılmıştır (Kazıcı, 1999: 5; Gülle, 1999: 237). Bu dönemde başkent dışında yaşayan halkın fetva ihtiyacını müderrisler ve kadılar karşılamaktaydı (Sarıkçıoğlu, 1995: 151). II. Murat ise bu göreve dönemin ilmi ve dini bilgini olan aynı zamanda herkes tarafından kabul görmüş olan Molla Fenari'yi getirmiştir (Kazıcı, 1979: 295). II. Murat siyasi konularda, özellikle halkı ilgilendiren icraatlar ve beyliklerle yapılacak ilişkiler öncesi ve sonrasında konuyla ilgili fetvalar almıştır (Sarıkçıoğlu, 1995: 151). Böylece II. Murat, siyasi olarak çalkantılı olan bu dönemde almış olduğu fetvalar sayesinde bu çalkantılı dönemin üstesinden gelmeyi hedeflemiştir.

Fatih tarafından hazırlatılan kanunnamede Şeyhülislamlığın mevkii belirtilmiş olsa da esas önemi Zenbilli Ali Efendi ile başlayıp İbn-i Kemal ve Ebussuud Efendi ile en üst seviyeye ulaşmıştır (Kazıcı, 1979: 296). 16.yy'da Sadrazam Osman Paşa dönemin Şeyhülislamı Çivizade Mehmet Efendi'yi evinde ziyarete gitmiştir. Bu ziyaret daha sonraki dönemlerde sadrazamların Şeyhülislamları ziyaret etmelerini gelenek haline getirmesine nedenn olmuştur (Sarıkçıoğlu, 1983: 197; Topal, 2015: 30).

Osmanlı Devleti'nde din asıl devlet ise ona bağlı bir feri olması anlayışı ile III. Murat Döneminde sadrazamların Şeyhülislamları ziyaretleri ise bir kanun haline getirilmiştir (Kazıcı, 1979: 296).

Şeyhülislamların önemli bir özelliği ise; Osmanlı padişahları Yavuz Sultan Selim'den itibaren hem sultan hem de halifedirler. Saltanat kanadını sadrazamlar temsil ettiği gibi hilafet kanadında Şeyhülislamlar temsil etmiştir (Akgündüz, 2001: 267).

16. yy'dan itibaren sadrazam devlet işlerinin başı, Şeyhülislam ise ilmiye sınıfının başı olmuş ve sadrazam ile Şeyhülislamın bir arada bulundukları ortamlarda Şeyhülislam sadrazamın sol tarafında yerini almıştır (Sarıkçıoğlu, 1983: 197; Düzdağ, 2012: 8). Bu durum bize gösteriyor ki Şeyhülislam Osmanlı Devleti hiyerarşisi içinde yer almış ve Osmanlı Devleti dini nitelik taşıyan hizmetleri bir kamu görevi olarak görmüştür.

16. yy'a kadar Kazaskerlerin devlet yönetimi ve Divan-ı Hümayunda Şeyhülislamlardan daha üstün olduğu Ebussuud Efendi'den itibaren Şeyhülislamlığa getirilecek kişiler rumeli kazaskerleri arasından seçilmeye başlanmıştır (Topal, 2015: 15).

Duraklama döneminde Divan-ı Hümayun devlet yapısı içindeki önemini kaybetmeye, Meşveret Meclisleri ise önem kazanmaya başlamıştır. Şeyhülislamlar bu meclislerde ön planda yer almışlardır. Çünkü zaman zaman toplantılar Şeyhülislamların konaklarında yapılmıştır (Topal, 2015: 18).

Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme dönemlerindeki idari çalkantılardan ötürü önceden hayatlarının sonuna kadar görevlerini ifa eden Şeyhülislamlar bu dönemde makamlarının gücünü korumak yerine sıradan devlet memurları gibi tayin veya görevden alınmaya başladılar. Şeyhülislamların yükselme döneminde ortalama 20-30 yıl görevlerinde kalırken, duraklama ve gerileme dönemlerinde bu süre ortalama üç-dört yıla kadar düşmüştür (Sarıkçıoğlu, 1995: 153)

Osmanlı eğitim sistemi 19.yy'a kadar İlmiye Sınıfının etkisi altında idi. Medreselerin dışında açılan yeni okullar ile eğitim sistemi ikiye bölünmüş; ilmiye sınıfının eğitim üzerindeki etkisi ve Şeyhülislamların da nüfuzu azalmıştır (Topal, 2015: 20). Din Osmanlı'da devletin temelini oluşturduğu için medreseleri kaldırmak toplum tarafından büyük tepkilere neden olacağı için imkânsızdı. Bu yüzden medreseler korunarak yanlarında batı tarzında okullar açılmıştır (Boyacıoğlu, 1996: 165). Fakat bu uygulama daha sonrasında eğitim sisteminde ikiliklerin çıkmasını kaçınılmaz hale getirmiştir.

Makam olarak ilmiye sınıfında Şeyhülislamdan sonra en yüksek makam kazaskerlere aittir. Ancak ilmiye sınıfına dâhil olmadığı halde bazı vezirler protokolde kazasker ve Şeyhülislam arasında bulunurlardı; divan toplantılarında kazaskerler vezirlerin ardında oturur ve bayramlaşma merasimlerinde ise sadrazam ve Şeyhülislamdan sonra vezirleri ziyaret ederlerdi ama bayramlaşma sırasında padişah sadece Şeyhülislamın karşısında ayağa kalkardı (Sarıkçıoğlu, 1983: 197).

Osmanlı Devleti'nde, ilmiye sınıfının reisi durumundaki şeyhülislâmın bu makama gelebilmesi, basit bir tayin veya formalite işi değildi. Özellikle Ebussuud Efendi'den itibaren bu makama gelebilmek için bazı aşamalardan geçmek gerekiyordu. Bunun için müderrislik mertebesini ihraz eden bir kimsenin en az 15-20 sene belli seviyedeki medreselerde ders vermesi, belli mevleviyetlerden sonra İstanbul kadılığı, Anadolu kazaskerliği ve en nihayet Rumeli kazaskerliğine getirilmiş olması gerekiyordu (Kazıcı, 2003: 78; Uzunçarşılı, 1984; 177). Şeyhülislamlık makamının öneminin artması ve kazaskerlik makamının üzerine çıkması bu döneme denk gelmektedir (Dursun, 1992: 232).

Osmanlı Devleti'nde ilk dönem Şeyhülislamları özellikle halk üzerinde manevi nüfuz gücüne sahip kişiler arasından seçilirken, daha sonraki dönemlerde devlet teşrifatındaki nüfuzu da artırılarak hiyerarşi bakımdan da ulemanın başı sayılmıştır (Eliaçık, 4). Meşihat makamına çıkan Şeyhülislamlar en heybetli padişahlara karşı bile nüfuz güçlerini kullanmışlar, gerektiğinde padişahlara doğru yolu göstermekten ve sert söylemlerden kaçınmamışlardır (Kazıcı, 1999: 6). Şeyhülislamlık bakanlık konumuna getirildiğinde ise Şeyhülislamlar meclis toplantılarında siyasi, idari ve toplumsal her konuda görüşlerini beyan etmişlerdir (Bulut, 2002: 86).

Osmanlı'da herhangi bir konuda fetva alınmak istendiğinde, Fetva Emini Dairesine müracaat edilerek meseleyi yazıyla bildirilir, bu mesele de Fetva Emini kâtibince, şer'i usule göre ve özel tabirle kaleme alınırdı. Meseleler, dokuz parmak uzunluğunda ve dört parmak eninde bir kâğıt üzerine küçük harflerle talik kırması hatla yazılır, verilen cevap ise "vardır/yoktur, olur/olmaz, meşrudur/meşru değildir, caizdir/caiz değildir" şeklinde genellikle kısa, bazen de gerekçeli ve izahlı olmuştur (Eliaçık, 5).

Şeyhülislam Ali Cemali Efendi konutunun camından aşağıya doğru bir sepet sarkıtır ve bir kimse fetva almak isterse sualini bir kâğıda yazarak bu sepete koyar ve sepetin ipini sallardı. Ali Cemali Efendi'de sepeti yukarı çeker, sualin cevabını yazar fetvayı sepete koyarak tekrar aşağı doğru sepeti sarkıtırdı. Bu yüzdendir ki Ali Cemali Efendi'ye " Zenbilli" lakabı takılmıştır (Sarıkçıoğlu, 1983: 210).

Osmanlı'nın ilk dönemlerinde Şeyhülislamların aldıkları maaşlar düşüktü. Fahrettin Acemi (1436-1460) günde 30 akçe alırdı, Şeyhülislamların protokoldeki otoriteleri arttıkça aldıkları maaşlarda artmıştır. Örnek olarak Molla Arabi fetva hizmeti için 100 akçe almıştır (Sarıkçıoğlu, 1983: 211). II. Bayezid' den sonra Şeyhülislamların fetva hizmetine ilaveten ders verme görevi de eklenmiş ve bundan dolayı Şeyhülislamların maaşlarına ek olarak 50 akçe daha ilave edilmiştir (Sarıkçıoğlu, 1983: 211). Şeyhülislamların diğer bir geliri ise "arpalık" adı verilen ilmiye sınıfının yüksek dereceli memurlarının aylıklarına ek maaş, daha sonra ise emeklilik aylığı olarak verilen ödenektir. Arpalık önceleri memurlara nakit olarak verilirken daha sonraları ise şer'i bir kazanın hasılatının tahsisine dönüşmüştür (Topal, 2015: 27).

Şeyhülislam ilmiye sınıfının başı olmasına rağmen Şeyhülislamların maaşları Ebussuud Efendi'ye (1545-1574) kadar Kazaskerlerin maaşlarından daha düşüktür. Ebussuud Efendi 1564'de "İrşad-ü Akl-i Selim" isimli tefsiri Kanuni Sultan Süleyman'a taktim ettiğinde maaşı 500 akçeye yükseltilmiş ve Şeyhülislamın maaşı kazaskerinkiyle eşit hale gelmiştir (Sarıkçıoğlı, 1983: 212). 16.yy sonunda ise Şeyhülislamların maaşları 700 akçeye çıkartıldı, 17. yy da ise 800 akçeden fazla almaya başlamışlardır (Yakıt, 1999: 32). Bunun nedeni olarak Şeyhülislamlığın gün geçtikçe artan otoritesi, Ebussuud Efendi'nin güçlü şahsiyeti, en önemlisi de devletin ekonomik anlamda güçlenmesi ve devlet gelirlerinin artmasıdır (Topal, 2015: 26).

1760 yılında Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi döneminde arpalık gelirine ek olarak İstanbul Tütün Gümrüğünden senelik 25 bin kuruşluk bir ek kaynak oluşturulmuştur; Abdülmecit Efendi döneminde ise Şeyhülislama ait vakıfların gelirlerinden bir miktarı tüm meşihat makamının bütçesine girmeye başlamıştır. (Topal, 2015: 27).

Osmanlı devletinde padişah şeref nişanesi olarak bütün yüksek devlet memurlarına birer kürk hediye ederdi. Bu Emeviler'de, Abbasiler'de, İslam devletlerinde ve Bizans'ta mevcut eski bir gelenektir. Şeyhülislamlara hediye edilen şeref ve makam elbisesine ferve-i beyza denirdi ve bu aynı zamanda Şeyhülislamların merasim elbisesiydi (Sarıkçıoğlı, 1983: 213).

Bir Şeyhülislam Sultanı ziyaret etmek istediği zaman ferve-i beyzasını giyerek saraya gider, önce Kapıcı Başının odasında bekler, sonrasında ise Sultanın huzuruna çıkardı. Daha sonra bu gelenek Sultan tarafından değiştirilerek Kapıcı Başının odasında değil Darüssade Ağasının odasında kabulleri beklemeye başladılar (Sarıkçıoğlu, 1983: 216).

Şeyhülislamlar imza yerine 1714'te mühür kullanmaya başlamışlardır. Şeyhülislâm Mirza Mustafa Efendi bu usulü ilk defa ortaya çıkarmış, ondan sonra Damat-zâde Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi, Mirza-zâde Şeyh Mehmed Efendi, Dürrî Mehmed Efendi, İvaz-zâde İbrahim Efendi de fetvalarına mühür basmışlardır. Fakat daha sonraki dönemlerde fetvalara mühür basılması yönteminden vazgeçilerek bizzat Şeyhülislamın yazısı olması kuralı getirilmiştir (Halaçoğlu, 1991: 136). Bu yöntem

ile kullanılan mühürlerin kolay taklit edilmesi fetvalarda çalıntı riskini artırdığı için eski usule geri dönülmüştür.

18. yy'da meydana gelen Edirne Vakası (1703) ve Patrona Halil İsyanlarında (1730) İlmiye Sınıfının siyasete karışması ile Şeyhülislamlar sınıf içerisinde güç sahibi olsalar da İlmiye Sınıfının itibar ve güç kaybının önüne geçememişlerdir (Topal, 2015: 19). 19. yy' da meydana gelen Vaka-i Hayriye (1826) olayından sonra İlmiye Sınıfının otoritesi daha da azalmaya devam etmiş ve devamında ilan edilen Tanzimat Fermanı ve II. Meşrutiyet bu durumu daha da belirgin hale getirmiştir (Topal, 2015: 19).

2.1.1.2. Tanzimat Sonrası Dönem

Şeyhülislamların 1826 yılına kadar bağımsız bir daireleri yoktu; Şeyhülislam olarak göreve başlayan kişi yaşamakta olduğu konakta devlet işlerinin görürdü, eğer bu konak müsait değilse münasip bir konağa gider ve bu konağın selamlık denen kısmında devlet işlerini hallederdi (Arı, 1994: 176). Tanzimat dönemine gelindiğinde devlet kurumlarında yapılan düzenlemelerin benzerleri Şeyhülislamlık Kurumunda da görülmüştür. II.Mahmut'un kurumu sabit bir mekana kavuşturması akabinde Meşihat Makamında hızlı ve kalabalık bir kadrolaşmanın görülmesi, yine aynı padişahın Şeyhülislamları Meclis-i Vükelâ'ya katması ve bu tarihten itibaren birçok birimin Şeyhülislamlık çatısı altında yerini alması değişimin örneklerindendir (Ayar, 2011: 20). Tanzimat döneminde yapılan reformlar ile görüyoruz ki Şeyhülislamlık Kurumunun faaliyet alanlarına sınırlandırma getirilmiştir.

1876 Kanuni Esasi'nin 27. maddesi şeyhülislamı bizzat padişahın atayacağını belirtir; I. Meşrutiyet Sultan Abdülhamit tarafından fiilen ortadan kaldırılmış daha sonrasında II. Meşrutiyetin ilanını takiben 1876 Kanuni Esasi yeniden uygulanmaya başlanınca, bakanlar kurulu tesisinde Şeyhülislama bakanlık addedilmiştir (Altunsu, 1972:). Böylece Avrupalı devletlerde olduğu gibi bir bakanlık sistemi oluşturulmuş ve Şeyhülislamlık kurumu bu sisteme dâhil edilmiştir. Şeyhülislam II. Meşrutiyet devrinde yine Meclis-i Vükela'daki yerini koruyan Şeyhülislam, 1909 'da Kanuni Esasi'de yapılan değişiklikle beraber kabinenin istifası halinde görevinden ayrılacaktır. Çünkü Şeyhülislam da dâhil olmak üzere bütün nazırları sadrazam

seçecek, meclisten güvenoyu alınamazsa diğer kabine üyeleriyle birlikte düşürülmüş sayılacaktı (Akgündüz, 2002: 68).

1826 yılında yeniçeri ocağı kaldırıldığında Ağakapısı Sultan 2. Mahmut'un emriyle Şeyhülislamlık makamına tahsil edilerek babı meşihat olmuştur. Böylece kendi konağında görevini ifa eden şeyhülislamlar ağa kapısına taşınmış ve Şeyhülislamlık bir devlet dairesine dönüşmüştür. 1839 yılında Şuray-ı Devlet kurularak Şeyhülislamlığın dâhili siyaset üzerindeki etkisi kırılmış ve 1879 yılında adliye nezaretine bağlı yeni asliye ve ceza mahkemelerinin kurulmasıyla etki alanının büyük bir kısmı elinden alınmıştır (Taş, 2005: 94-95; Uzunçarşılı, 1984: 196). Şeyhülislama görevi için konut verilene kadar her Şeyhülislam değiştiğinde ikamette değiştiği için halk arasında Şeyhülislam kim ve nerede oturduğuna dair sorunlar yaşanması kaçınılmaz olmuştur.

Şeyhülislamlar konutlarının Selamlık adı verilen kısmında işlerini görürlerdi. Bazı konutlar da şeyhülislama ait sekiz oda, oğluna iki oda, Fetva Emini, Kethüda, Mektubi, Müsevvidler, Çuhadar ve Vekil-i Harca birer oda düşmekte, ayrıca Divanhane, Kahve ve Kiler odası, küçük ve büyük sofa ile iki adet odanın da konağın diğer bölümleri arasında yer aldığı belirtilmektedir (Topal, 2015: 39).

II. Mahmut yeniçeri ocağını kaldırınca ağa kapısını Şeyhülislamlık haline getirdi. Burası artık babı valay-ı fetva diye anılmıştır ve başına fetva emini ismiyle daire amiri tayin edilen Şeyhülislamlığa ait daire, zamanla hem Avrupa devletlerinin hem de İslam âleminin bazı müşkül hukuki meseleler için müracaat ettiği akademik bir merkez haline gelmiştir (Akgündüz, 1995: 268).

Şeyhülislam devlet kabinesi içerisinde divan üyesi değildi. Sadece gerektiğinde divana çağrılır ve fikri alınırdı; Şeyhülislam ancak 19. yüzyılda kabine teşekkül ettikten sonra umur-ı şer'iyye nazırı olarak hükümete dâhil olmuştur (Ortaylı, 2008: 213). 1916 yılına ise, şer'iyye mahkemelerinin Adliye Nezareti'ne, medreselerin Maarif Nezareti'ne bağlanması etkisizleştirme sürecini hızlandırmış ve en nihayetinde Şeyhülislamlık sadece vakıf ve camilerin yönetiminden sorumlu olan bir kurum halini almıştır (Ayar, 2011: 21).

İstanbul'da bu dönemde çıkan gazeteler, Şeyhülislamlık Kurumu'nun iyileştirilmesi ve yeniden düzenlenmesi konusuyla yakından ilgilenmişlerdir. Tanin Gazetesinin 31 Teşrin-i Evvel ve Teşrin-i Sani 1916 tarihli sayılarında bu kurumun yeniden teşkilatlandırılması yönünde yazılar çıkmış ve bu yazılarda bir zamanın tanzimatçılarının düşmüş oldukları hatalardan kurtulmak için Şeyhülislamlık Kurumu'nun sadece dini meselelerle meşgul bir daire haline getirilmesinin gerekliği vurgulanmıştır (Erşahin, 1998: 344). Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamların saygın bir yeri bulunmasına rağmen devlet bu makamı dini bir otorite merkezi haline getirmekten kaçınmıştır (Erman, 2013: 35). Bu durum dini inanç olarak İslam Dinini öne çıkartmış, devletin kendi kurumsal varlığı ve egemenliği dışında hiçbir kuruma veya kişiye benzer bir ayrıcalık tanımamış olduğunu göstermektedir (Erman, 2013: 35).

Osmanlı Devleti'nden öncede var olan Şeyhülislamlık Osmanlı Devleti'ndeki dini ve siyasi saygıyı kendinden önceki hiç bir ülkede bulamamıştır (Kazıcı, 1999: 5). Şeyhülislamlar Osmanlı Devleti'nde padişahtan sonra en yetkili ikinci isim olmalarına rağmen 1826 yılına kadar görevlerini kendi özel konutlarında yerine getirmişlerdir. Sadrazamlara görevleri için Bab-ı Ali tahsis edilmiş olsa da, Şeyhülislamlar için belirli bir konut, özel bir bina ya da sarayda bir yer tahsis edilmemiştir (Uzunçarşılı, 1984: 196; Sarıkçıoğlu, 1995: 152). Şeyhülislamların görevlerini kendi özel konutlarında yapmasının nedeni vatandaş ile kopuk bir yapısının istenmiyor oluşudur.

Osmanlı devletinde padişah ordunun başında sefere çıktığı zaman ilmiye sınıfından önde gelen bir zatın ve ya Şeyhülislamın padişahla beraber sefere iştirak ettiği görülmektedir. Bunun nedenleri arasında öncelikle yapılmakta olan seferin dini meşrutiyetini sağlama, sefer boyunca yapılacak olan dini hizmetlerin yerine getirilmesi, gerektiğinde savaşan askerlerin moralinin düzeltilmesi ve sefer esnasında alınacak kararların adil bir şekilde tesis olunması gibi nedenleri vardır (Aksoy, 1997: 44). 1516 yılında Anadolu kazaskerliğine atanan ve 1526 yılında ise Şeyhülislamlık görevine getirilen İbn-i Kemal' in Yavuz Sultan Selim ile birlikte Mısır seferine katıldığı ve sefer sürecinde padişahla birlikte olduğu bilinmektedir (Aksoy, 1997: 45).

II. Meşrutiyet döneminde Şeyhülislam konusunda yapılan en önemli değişiklik önceleri Sadrazam ve Şeyhülislamlık makamına gelecek kişilerin padişah tarafından güvenilen kişilere verileceği belirtilirken, daha sonra II. Meşrutiyet döneminde (1909) Kanun-i Esaside yapılan bir değişiklikle, Sadrazamın uygun görme ve arzı ile görevlendirme şartı getirilmiştir (Boyacıoğlu, 1996: 167).

Mithat Paşa'nın hazırladığı Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi'de devletin resmi dini ve Meşihat-ı İslamiye' ye yer verilmek istense de bu kabul görmemiş daha sonra sonuç olarak Kanun-i Esasi'i devletin resmi dinini İslam olarak belirtse de Şeyhülislamlığın daha önceki nezaret statüsünü koruyarak kabinede yer vermiş ve Şeyhülislamın tayinini doğrudan padişaha bırakmıştır (Erşahin, 340- Kazıcı, 2003: 80).

Jön Türklerin devlet yönetime hâkim oldukları 1916 yılında tüm şeriye mahkemelerinin yönetimi Adliye Nezareti'ne, tüm medreselerin yönetimi Maarif Nezareti' ne devredilerek, Şeyhülislamlık makamını sadece dini konularla ilgilenen bir kurum haline getirmek istemişlerdir (Örsten, 2005: 28). Şeyhülislamlar Maarif Nezareti'ne bağlı batı tarzında açılan okullar üzerinde de kararlar almışlardır ama kararlar sadece dini konularla sınırlı kalmıştır (Kara, 2014: 135).

Milli Mücadele döneminde ise, İstanbul'da Osmanlı hükümetinin Şeyhülislamlığı devam ederken Ankara hükümeti (2 Mayıs 1920) kabinede yeni bir bakanlık olarak Şeri'ye ve Evkaf Vekaleti'ni kurmuştur. Daha sonra 1921 yılında TBMM tarafından kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile şer-i hükümlerinin yürütülmesi, bütün kanunların yapımı, değişimi, yürürlükten kaldırılması yetkisi TBMM'ne verilmiştir (Boyacıoğlu, 1996: 168).

Cumhuriyet ilan edildikten sonraki dönemde ise 3 Mart 1924 yılında Şer'iye ve Evkaf Vekaleti'nin kaldırılması ile din ihtiyaçlarının karşılanması açısından yerine Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur (Gözaydın, 2009: 59). Diyanet işleri başkanlığının kurulması ile bu alanda yeni bir başlangıç yapılmış olup dini hizmetlerin geleneksel yapısı hem devam ettirilmiş hem de dini hareketler kontrol altında tutulmak istenmiştir.

Şeyhülislam Molla Fenari Efendi'den son Osmanlı Şeyhülislamı Mehmet Nuri Efendi'ye kadar 132 Osmanlı Şeyhülislamı bu müessesenin varisi olarak vazife yapmış ve 2 Kasım 1922 tarihinde TBMM tarafından İstanbul Hükümeti'nin görevine son verilmesi üzerine Ahmet Tevfik Paşa kabinesiyle son Osmanlı Şeyhülislam'ının vazifesine son verilmiş ve Bab-ı Meşihat makamı da ilga edilmiştir (Zahid, 1989: 168-169; Işık, 2009: 116).

Böylece neredeyse Osmanlı Devleti kurulduğundan beri var olan Şeyhülislamlık Kurumu sona ermiş, dolayısıyla bu kurumun altında var olan birimlerde varlığını kaybetmiştir. 1924'te Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti başkentinin Ankara olması üzerine Meşihat binası İstanbul Müftülüğüne tahsis edilmiştir (Bulut, 2012: 89; Gözaydın, 2009: 59). Bu konuda dini hizmetlerin yapısının yeni dönemde de korunduğu ve denetim altında tutulduğunu görmekteyiz. Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık makamı özerk bir muhalif organ değil; devletin siyasetini temellendiren bir organdır (Ortaylı, 2008: 202).

Osmanlı Devleti'nin dini ve siyasi yapısına bakıldığında hukuk ve din adamlarının büyük katkısı bulunmaktadır ve devlet yönetiminde onlara her daim ihtiyaç duyulmuştur. Çünkü onların verdiği izin ve teminatlar olmaksızın hukukun uygulanması pek mümkün görünmemektedir (Erman, 2013: 31).

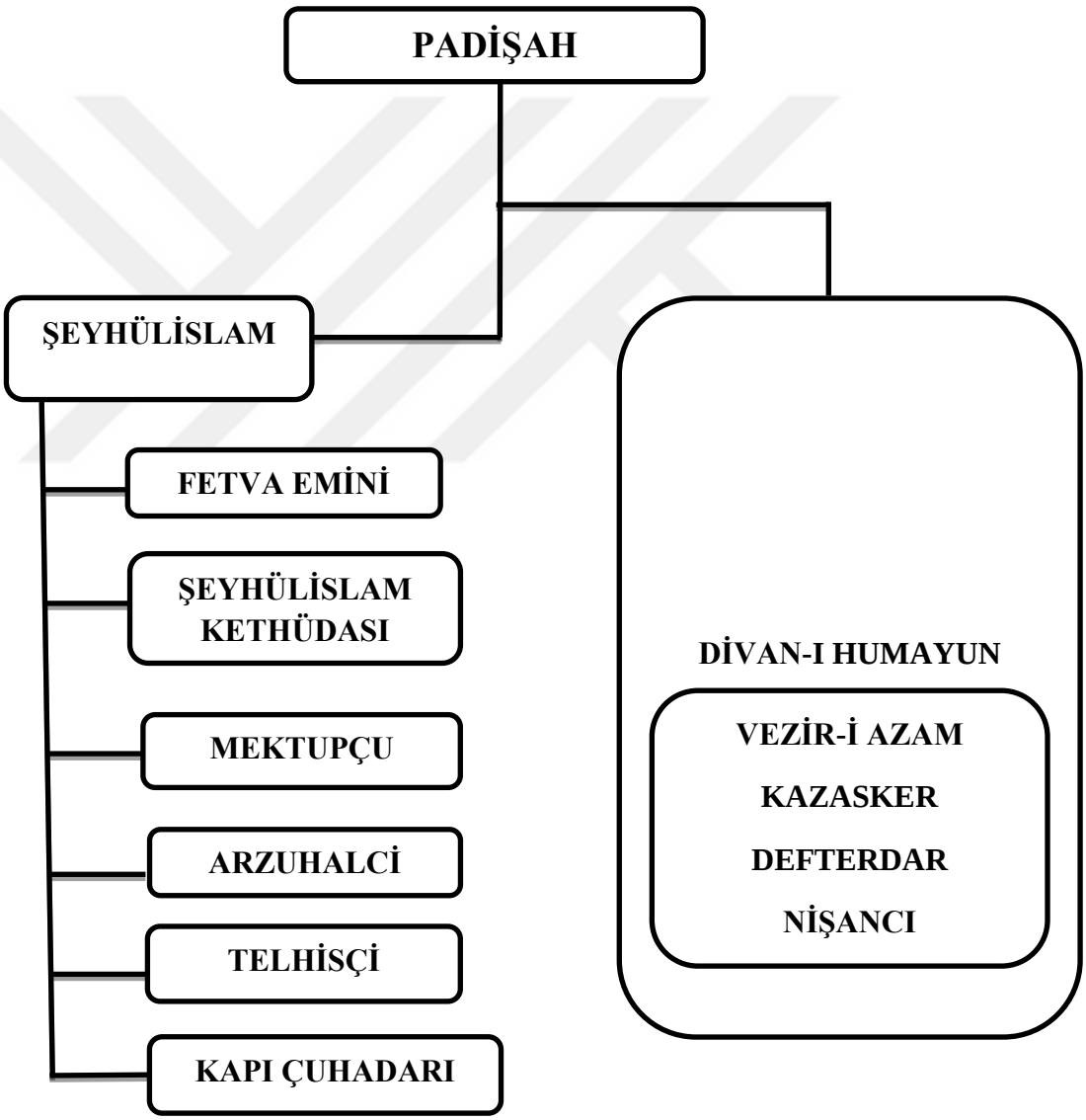
Osmanlı Devleti'nde yaşanan siyasi karmaşıklık sebepleriyle Şeyhülislamlık unvanı 2 kez fiilen Şeyhülislamlık yapmamış kimselere de şeref unvanı olarak verilmiş, şeref unvanını ise fiili Şeyhülislamlıktan ayırmak için bu özel duruma "Paye-i Fetva" denmiştir (Sarıkçıoğlu, 1983: 213).

132 Şeyhülislam içinden dokuzu Boşnak, Gürcü, Çerkez veya Arnavut asıllı olup diğerleri Türk asıllıdır. Büyük çoğunluğun babası ve dedesi de ilmiye sınıfındandır; hatta kazasker ve Şeyhülislam olanları da vardır. Şeyhülislamların içlerinde bilginler, yazarlar, şairler, hattatlar, bestekârlar, hukukçular, büyük devlet adamları olmuştur (Okumuş, 2003: 20).

2.1.2. Şeyhülislamlık Kurumu'nunYapısı

Şeyhülislamlar kendilerine verilen bu makam karşısında hizmet ederken bir memur kadrosu da bulunmaktadır. Bu memur kadrosu; Fetva Emini, Şeyhülislam Kethüdası, Mektupçu, Arzuhalci, Telhisci, Kapıçuhadarından oluşmaktadır (Doğan, 2013: 22). Esas itibariyle gerek fetva emini, gerekse Fetvahanenin diğer görevlileri Şeyhülislamın mahiyetinde görevlerini icra etmektedir (Ayar, 2011: 91).

Tablo 1: Osmanlı Devleti Klasik Dönem Merkezi Yapılanması İçinde Şeyhülislamlık

*Kaynak: Tarafımdan uyarlanmıştır.

Fetva Emini: Şeyhülislamlığa gelen fetvaları hazırlamaktan sorumlu olan kişidir. 16. yüzyıldan sonra Şeyhülislamların görevlerinin daha da artması ile fetva hazırlama işinden tamamen Fetva Eminleri sorumlu tutulmuştur (Doğan, 2013: 23). Ancak burada en önemli nokta verilen fetvanın mesuliyeti Şeyhülislama aittir (Uzunçarşılı, 1984: 197). Fetvahanenin başı olan ve din âlimleri hiyerarşisi içerisinde önemli bir makama sahip olan fetva eminlerinin tayininde, onların fıkıh âlimi ve sağlam karakterli kişiler olmasına dikkat edilmiştir (Topal, 2015: 58). Fetva Eminliğinin ilk ortaya çıkışındaki sebebi dikkate aldığımızda fetva eminin bazı mecburi durumlarda Şeyhülislama vekâlet etmesi yetkisine sahip oldukları görülmektedir (Akgündüz, 2002: 207). Fetva emini; fıkıh alanında geniş bilgisi olan yüksek derecedeki müderrisler ve ya çeşitli yerlerde kadılık yapan kişiler arasından bizzat Şeyhülislam tarafından seçilmektedir (Akgündüz, 2002: 208).

Fetva Eminlerinin en önemli özelliği ise Şeyhülislamların sık sık azledilebilmesine rağmen bu kişilerin uzun süre görev yapmalarıdır (Akgündüz, 2002: 209). Fetva Eminliği Kanuni Sultan Süleyman devrinden sonra oluşturulmuştur (Demirtaş, 2011: 32). Şeyhülislamlık bünyesinde yer alan Fetvahane' nin idaresini Şeyhülislam adına fetva emini yürütmektedir. Bir resmî daire içerisinde gerekli olan, hem fizikî ihtiyaçların karşılanması hem de çalışanların özlük hakları, terfileri, personel hareketleri, dairede görev almak isteyenlerin durumlarının değerlendirilmesi gibi hususlarda fetva emini yetkili kılınmıştır (Ayar, 2012: 407).

Şeyhülislam Kethüdası: Meşihat makamının idari ve mali işlerinden sorumludur ve bu görev günümüzdeki bakanlık müsteşarlarına benzetilebilir. Kethüdalar, fetva eminleri gibi kadılık ve müderrislik yapan ilmiye memurları arasından seçilirdi (Doğan, 2013: 23). Konakta yapılacak her türlü günlük iş, toplantı, işleyiş ve görevlilerin tespiti, hizmetlilerin alımı ve diğer iç işleyişle ilgili işlerden sorumludur. Bir diğer görevi ise ilmiye makamlarına tayin emirlerinin ulaştırılması ve Şeyhülislamın Padişaha gönderdiği hediyeleri ulaştırmak da mevcuttur (Topal, 2015: 659).

Mektupçu: Meşihat makamının yazı işlerinden sorumludur. Şeyhülislamın resmi yazışmalarını, berat ve tayin gibi yazılarını hazırlayan kâtiplerin başındaki kişidir. Günümüz kullanımıyla Şeyhülislamın özel kalem müdürdü diyebiliriz.

Rütbelerin, arpalıkların, mevleviyetlerin, müderrislik ruuslarının tevcihi ile ilgilenirdi. Şeyhülislamın verdiği ruus ve emir yazılarını hazırlardı (Doğan, 2013: 23-Topal, 2015: 62). Mektupçunun bir başka vazifesi, III. Ahmet devrinde meşihat makamına oturan Mirza Mustafa Efendi'den itibaren bazı Şeyhülislamların fetvaların altına bastıkları mührü taşırlardı (Akgündüz, 2002: 213)

Arzuhalci: 5 Nisan 1855 yılında Şeyhülislam nezaretinde kaza kadılarının tayin ve tevcih işlerini yürütmek üzere kurulan meclisin üyesidir ve meclis tarafından alınan kararları Şeyhülislama takdim etmekle görevlidir (Doğan, 2013: 23).

Tanzimat sonrası artan iş yükü sebebiyle Arzuhalcilik bir daire halini alıp, Arzuhalcinin hizmetine 1867 yılından itibaren Muavin-i Evvel ve Muavin-i Sani adıyla iki yardımcı atanmıştır (Topal, 2015: 62).

Telhisçi: Şeyhülislamlığa verilen arzuhallerle, gelen ve giden evrak üzerinde gerekli muameleleri arzuhalci ve mektupçu yapar, muamelesi biten evrakı telhisci Bab-ı Ali'ye götürürdü. Şeyhülislam, müderris ve mevleviyet kadılarının tayinleri ile diğer hususları telhisçi vasıtasıyla ve reisülküttabın delaletiyle veziriazama arz ederdi (Doğan, 2013: 23). Bab-ı Meşihat dairesi içerisinde Şeyhülislamın isteği üzerine farklı birimlerde de çalışabilirlerdi ve devlet nezdinde Şeyhülislamın temsilcisi olabilme selahiyetine sahiptirler (Topal, 2015: 63). Telhisçi Şeyhülislamın hükümet nezdindeki memuru olup hukuka, dini işlere ve kanunlara ait muamelelerde hükümet ile temas ederdi (Uzunçarşılı, 1984: 198). Telhisçi de diğer vazifelilerde olduğu gibi ilmiye sınıfı mensupları arasından seçilerek görevlendirilirdi (Akgündüz, 2002: 212).

Kapıçuhadarı: Gerekli emrin çıkması için Şeyhülislamlıktan Bab-ı Ali'ye gönderilen evrak ile burada muamelesi biten ya da herhangi bir iş için Şeyhülislamlığa gönderilecek evrakın takibi ve ulaştırma hizmetlerini yapardı (Doğan, 2013: 23). Kapıçuhadarı aynı zamanda Şeyhülislamın teşrifattaki maiyetindendir (Topal, 2015: 63).

2.1.3.Şeyhülsilamların Tayin, Azli ve İstifaları

Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemlerinde Şeyhülislamlar kaydı hayat şartı ile bu makama tayin edilirler ve sadece istifalarını sunmaları kapsamında bu görevden ayrılmışlardır (Arı, 1994: 175). Şeyhülislamlar daima Müslüman ailelerin

içinde doğmuş ve yetişmiş kişiler arasından seçilmiş ve genel olarak "efendi" olarak anılıyor olsa da bazılarının unvanın başına gelen "beyefendi" sıfatı ile anılmasından anladığımız kadarıyla Şeyhülislamlar Paşa oğlu veya torunlarıdır (Topal, 2015: 25).

Şeyhülislamlık makamına gelebilmek için kadılık yapmış olmak veya o rütbeye sahip olmak gerekmektedir. Şeyhülislam olabilmek için öncelikli olarak hakkında karar verilen aday, sadrazamla birlikte padişahın huzuruna çıkar, padişah kendisini Şeyhülislamlığa getirmek istediğini söyler, eğer kabul ederse adaya beyaz çuha kaplı samur bir kürk giydirilirdi. Sonra Şeyhülislam sadrazamla birlikte padişahın huzurundan ayrılarak Pasa Kapısı'na gelir, buradan ayrılışında da sadrazam tarafından kendisine hediye edilen ata binerek uğurlanırdı (Uzunçarşılı 1984: 189-191).

Şeyhülislamlığın önemini belirten hususlardan biri de, Şeyhülislam olarak tayin edilecek olan kişinin saraya daveti esnasında sadrazamla birlikte huzura girmesi esnasında padişah onlara karşı üç adım atar Şeyhülislam adayı padişahın elini öptükten sonra oturur fakat sadrazam ayakta beklemeye devam ederdi. Bu husus IV. Mehmet (1648- 1687) devrinde sadrazam Ahmet Paşadan itibaren yapılmaya başlanmıştır(Kazıcı, 1979: 289).

Tayinini takip eden günlerde toplanan divana Şeyhülislam da gelir, önce divan önündeki bahçede padişah karşılarken, sonra da divan huzurunda padişahın elini öperdi. Şeyhülislam Zekeriyazade Yahya Efendi'den sonra bu merasimin süresi kısaltılarak sadece Şeyhülislamın Padişahın elini öpmesi ile sınırlandırılmıştır (Sarıkçıoğlu, 1989: 202).

Kanun-ı Esasi'ye göre Şeyhülislamın tayini doğrudan padişaha aitti. Ancak otoritenin zayıfladığı ve yönetimde boşluklar meydana geldiği zamanlarda padişahlar kendileri aleyhine fetva gelmesi endişesiyle daima Şeyhülislamlardan çekinmişlerdir (Kazıcı, 1999: 9). Çünkü padişahlar halk üzerinde keyfi kararlara sahip değil her ne kadar tüm otoriteyi ellerinde bulundursalar da uymaları gereken kanunlar bulunmaktadır. Şeyhülislamların tayininde sadrazamın da etkisi olduğu gibi bazen sadrazamın azlinde de Şeyhülislamın etkili olduğu görülmektedir (Yakut 2005: 205; Örsten, 2005: 30).

Devlet idaresinin bozulduğu dönemlerde her kurumda olduğu gibi Şeyhülislamlık kurumunda da aksaklıklar yaşanmaya başlamıştır. İktidar kavgasında olan gruplar kendi şeyhülislam adaylarını bir şekilde padişaha kabul ettirmişlerdir. Böylece siyasal anlamda dini kullanıp kendi çıkarlarını devletin çıkarlarının önünde tutmuşlardır (Örsten, 2005: 29).

Osmanlı Devletinde bir Şeyhülislamın azli için belli sebepler gerekirdi; sadrazamla aralarının iyi olmaması, sadrazam aleyhine şikâyette bulunmaları veya bir isyan hadisesinden ya da ihtiyarladığından işlere fazla karışarak dedikoduya sebep olmaları gibi sebeplerle azledilip sürgüne gönderildikleri gibi idam edilenlerde olmuştur (Yakıt, 1999: 34; Arı, 1991: 175).

Şeyhülislamların azli için gerekli diğer sebepleri arasında yakınlarını kayırma ve layık olmadıkları mevkilere getirme veya haksız tayin ve azillerde bulunma gibi huzursuzluk sebebi olan dedikodu ve alışılmış suçlamalar da vardır (Sarıkçıoğlu, 1982: 205).

Çivizade Muhyiddin Efendi'ye kadar Şeyhülislamlar hayat boyu görevde kalırken, bu kişinin ulema arasında süregelen bir tartışmaya katılarak, Mevlana Celaleddin-i Rûmî ve Muhyiddîn-i Arabî gibi mutasavvıflar hakkında ağır sözler sarf etmesi, Ekim 1541 tarihinde ilk defa olarak bir şeyhülislâmın padişah tarafından azline yol açmıştır (Sarıkçıoğlu, 1982: 199). Şeyhülislâmların azledilemezlik özelliği, bu şekilde ortadan kaldırıldıktan sonra, daha önce görevden alınan bir kişinin tekrar Meşihat Makamı'na tayini de görülmüştür. Bu uygulamanın ilk başlatıldığı isim Bostanzade Mehmed Efendi olup, 3 Nisan 1589-10 Mayıs 1592 tarihleri arasında görev yapmış ve azledilmiş; 11 Temmuz 1593'te ikinci defa Şeyhülislamlığa getirilmiştir (Örsten, 2005: 29).

Azledilen şeyhülislâmlara bir diğer örnek olarak, Şeyhülislâm Bahâî Efendi verilebilir. İngiltere'nin İzmir konsolosu, kapitülasyonlarla ilgili bir davada verilen hükmü kabul etmemesi üzerine, İzmir kadısı Hâşimzade Efendi tarafından Meşihat Makamı'na şikâyet edilmiştir. Bunun üzerine "Balyos" denilen İngiliz büyükelçisini huzuruna çağıran Şeyhülislâm Bahâî Efendi konsolosun azlini istemiştir. Ancak büyükelçi, bunu yapmaya yetkisi olmadığını söyleyince, Bahâî Efendi'nin emriyle kısa bir süre Şeyhülislâm konağına hapsedilmiştir. Bu olayın Osmanlı Devleti ile

İngiliz Krallığı arasındaki ilişkileri gerginleştirmesi sebebiyle, Padişah IV. Mehmed Mayıs 1651'de Şeyhülislâm Bahâî Efendi'yi azletmek mecburiyetinde kalmıştır (Örsten, 2005: 29).

Anlaşıldığı üzere Osmanlı Devlet yapısı içerisinde çok güçlü bir konumda olan Şeyhülislamın dahi bulunduğu makamında hiçbir garantisi yoktur. Şeyhülislamlık vazifesine mani olan hastalıklar da azil sebebi olmuştur. Şeyhülislam Şeyh Mehmed Efendi (17 Mayıs 1731) ve Seyid Murtaza Efendi (12 Ocak 1755) görme zafiyetlerinden dolayı azledilmişlerdir (Sarıkçıoğlu, 1982: 204).

Görevde iken vefat eden Şeyhülislam için resmi cenaze merasimi yapılırdı. Vefattan padişah ve önemli görevliler haberdar edilirdi. Padişah, vezirler, kazaskerler ve ordunun ileri gelenlerinin katılımı ile çoğu kez öğlen namazına müteakip vefat eden Şeyhülislamın cenaze namazı kılınırdı. Bu durum azledilen Şeyhülislamın vefatı halinde sade bir şekilde resmi cenaze töreni düzenlenmeden defnedilirdi (Aksoy, 1998: 23).

Tanzimat'tan 1909'a kadar Şeyhülislamların azilleri mabeynden yazılan bir tezkire ile bu tarihten sonra ise üyesi bulundukları kabine ile beraber azilleri gerçekleşmiştir (Eren, 1999: 450).

Şeyhülislamlık tarihinde bir kaç gönüllü geri çekilmelere de rastlanır. İlk defa kendi arzusuyla makamını bırakan Şeyhülislam Abdülkadir Çelebi'dir (1542). Daha sonraki devirlerde de onu Muhyiddin Fenari Efendi (1582), Hüsamzade Abdurrahman Efendi (1656), Başmakçızade Ali Efendi, Mirzazade Şeyh Mehıned Efendi (1731), Pirizade Sahib Mehnied Efendi (1746) ve Mirzazade Seyid Mehmed Said Efendi'nin (1773) istifalarıdır (Sarıkçıoğlu, 1982: 206).

Osmanlı devletinde dini görevler yürüten makamlar her zaman çok fazla önem görmüştür. Osmanlı Devletinin 17.yy başlarına kadar herhangi bir suçtan dolayı hiçbir Şeyhülislama ölüm cezası verilmemiştir (Sarıkçıoğlu, 1982: 208).

Şeyhülislâmlık makamı, dinî kamu vicdanının temsilcisi niteliğinde büyük bir makam olarak yüzyıllar boyunca varlığını korumuştur. Osmanlı tarihinde katledilen sultan, şehzade ve veziri azam toplamının oldukça fazla olmasına rağmen,

şeyhülislâmlardan öldürülenlerin ancak üç tane olması da, bu durumu ispatlar niteliktedir (Örsten, 2005: 32).

İlk katl cezası IV. Murad tarafından 1633 tarihinde Ahizade Hüseyin Efendi'nin katledilmesiyle olmuş, Hocazade Mesud Efendi (IV. Mehmet dönemi) ve Seyyid Feyzullah Efendi (II. Mustafa dönemi) ile birlikte, Osmanlı tarihinde sadece üç defa görülmüştür (Topal, 2015; 25- Okumuş, 2013: 390). Verilen bu katl cezalarında Şeyhülislamlar önce ulema kimliğinden çıkartılıp kendilerine askeri rütbe verildikten sonra bu cezaya çarptırılmışlardır (Okumuş, 2003: 18).

Osmanlı Devletinde her şey kayıt altına alınırdı ve arşivleme devlet için önemlidir. Bunu Şeyhülislamlık kurumunda da görmekteyiz tayin olunan, azledilen ve katledilen Şeyhülislamların kayıtları Evkaf-ı Hümayun Cihat Kalemince tutulurdu (Aydın, 1998: 99).

Toplamda 132 Şeyhülislamın görev yaptığı göz önünde bulundurulduğunda ortalama üç buçuk yıllık görev süresi, siyasi uyumsuzluklar ve idari sebeplerle değiştirilen ve azledilen Şeyhülislamların çokluğunu bize gösterir. Şeyhülislamlık makamına atamalar doğrudan padişah tarafında gerçekleştirildiği için, Şeyhülislamların görev süreleri Padişahlarla kurdukları ilişkiler ve Padişahlarda bıraktıkları güven duygusu ile doğrudan alakalı olmuştur (Topal, 2015: 25). Şeyhülislamların görev süreleri ile ilgili herhangi bir ölçüt yoktur. Ama devlet yönetiminin güçlü olduğu dönemlerde görev süreleri uzun iken devlet yönetiminin zayıfladığı dönemlerde görev süreleri kısalmıştır.

Şeyhülislamlar ilmi kişilikleriyle kendilerini devlet yönetimine kabul ettirmişerdir; bu nedenledir ki en sert padişahları bile etkileri altına alarak, onlara doğru yolu göstermek için en sert sözleri söylemekten çekinmemişlerdir (Bulut, 2012: 90).

Osmanlı devletinin en uzun süre görevde kalan Şeyhülislamları; Molla Fahrettin Efendi (29 yıl), Ebussuud Efendi (28 yıl) ve Zenbilli Ali Efendi'dir (23 yıl) En kısa süre görevde kalan Şeyhülislam ise, Hüseyin Efendi'dir (1 gün) (Yakıt, 1995: 45; Okumuş, 2003: 20).

Tablo 2: Osmanlı Devletindeki Şeyhülislamların Listesi

	Şeyhülislamlar	Görev Süreleri	Görevden Ayrılış Nedeni	Padişah Dönemi
1	Molla Şemsettin Fenari	1424-1431	Vefat etmiştir	II. Murat
2	Molla Fahrettin Acemi	1431-1460	Vefat etmiştir	II. Murat, Fatih Sultan Mehmet
3	Molla Hüsrev	1460-1480	Vefat etmiştir	Fatih Sultan Mehmet
4	Molla Gürani	1480-1488	Vefat etmiştir	Fatih Sultan Mehmet, II. Bayezit
5	Molla Abdülkerim	1488-1495	Vefat etmiştir	II. Bayezit
6	Alaettin Çelebi	1495-1496	Vefat etmiştir	II. Bayezit
7	Efdalzâde Hamidettin	1496-1503	Vefat etmiştir	II. Bayezit
8	Zenbilli Ali Cemali Efendi	1503-1526	Vefat etmiştir	II. Bayezit, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman
9	Kemalpaşazade Ahmed Şemsettin	1526-1534	Vefat etmiştir	Kanuni Sultan Süleyman
10	Sadi Sadullah Çelebi Efendi	1534-1539	Vefat etmiştir	Kanuni Sultan Süleyman
11	Çivizâde Muhittin Mahmut Efendi	1539-1542	Azledilmiştir	Kanuni Sultan Süleyman
12	Hamidi Abdulkadir Çelebi Efendi	1542-1543	İstifa etmiştir	Kanuni Sultan Süleyman
13	Fenerizâde Muhittin Efendi	1543-1545	İstifa etmiştir	Kanuni Sultan Süleyman
14	Ebussuud Efendi	1546-1574	Vefat etmiştir	Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim
15	Hamid Mahmut Efendi	157-1577	Vefat etmiştir	II. Selim, III. Murat
16	Kadızade Ahmet Şemsettin Efendi	1577-1580	Vefat etmiştir	III. Murat
17	Mamulzade Mehmet Efendi	1580-1582	İstifa etmiştir	III. Murat
18	Çivizade Hacı Mehmet Efendi	1582-1587	Vefat etmiştir	III. Murat
19	Müeyyedzâde Abdülkadir Şeyhi Efendi	1587-1589	Azledilmiştir	III. Murat
20	Bostanzade Mehmet Efendi	1589-1592 (1. Dönem)	Azledilmiştir	III. Murat

21	Bayramzâde Hacı Zekeriya Efendi	1592-1593	Vefat etmiştir	III. Murat
22	Bostanzade Mehmet Efendi	1593-1598 (2.Dönem)	Vefat etmiştir	III. Murat, III.Mehmet
23	Hoca Saadettin Efendi	1598-1599	Vefat etmiştir	III. Mehmet
24	Hacı Mustafa Sun'ullah Efendi	1599-1601 (1. Dönem)	Vefat etmiştir	III. Mehmet
25	Hoca Saadettinzâde Mehmet Efendi	1601-1603	Azledilmiştir	III. Mehmet
26	Hacı Mustafa Sun'ullah Efendi	1603 (2.Dönem)	Azledilmiştir	III. Mehmet
27	Ebülmeyâmin Mustafa Efendi	1603-1604	Azledilmiştir	III. Mehmet, I.Ahmet
28	Hacı Mustafa Sunullah Efendi	1604-1606 (3.Dönem)	Azledilmiştir	I. Ahmet
29	Ebülmeyâmin Mustafa Efendi	1606	Vefat etmiştir	I. Ahmet
30	Hacı Mustafa Sun'ullah Efendi	1606-1608 (4.Dönem)	Azledilmiştir	I. Ahmet
31	Hoca Saadettinzâde Mehmet Efendi	1608-1615	Vefat etmiştir	I. Ahmet
32	Hoca Saadettinzâde Mehmet Esat Efendi	1615-1622 (1. Dönem)	Azledilmiştir	I. Ahmet, I. Mustafa, II.Osman
33	Zekariyazade Yahya Efendi	1622-1623 (1. Dönem)	Azledilmiştir	I.Mustafa, IV.Murat
34	Hoca Saadettinzade Mehmet Esat Efendi	1623-1625 (2.Dönem)	Vefat etmiştir	IV.Murat
35	Zekariyazade Yahya Efendi	1625-1632 (2.Dönem)	Azledilmiştir	IV.Murat
36	Ahizade Hüseyin Efendi	1632-1634	İdam edilmiştir	IV.Murat
37	Zekariyazade Yahya Efendi	1633-1644 (3.Dönem)	Vefat etmiştir	IV.Murat, Sultan İbrahim
38	Esat Efendizade Ebu Sait Mehmet Efendi	1644-1646 (1. Dönem)	Azledilmiştir	Sultan İbrahim
39	Muid Ahmet Efendi	1646-1647	Vefat etmiştir	Sultan İbrahim
40	Hacı Abdürrahim Efendi	1647-1649	Azledilmiştir	Sultan İbrahim, IV.Mehmet
41	Bahai Mehmet Efendi	1649-1651 (1. Dönem)	Azledilmiştir	IV.Mehmet
42	Karaçelebizade Abdülaziz Efendi	1651	Azledilmiştir	IV.Mehmet
43	Esat Efendizade Ebu Sait Mehmet Efendi	1651-1652 (2.Dönem)	Azledilmiştir	IV.Mehmet
44	Bahai Mehmet Efendi	1652-1654 (2.Dönem)	Vefat etmiştir	IV.Mehmet

45	Esat Efendizade Ebu Sait Mehmet Efendi	1654-1555 (3.Dönem)	Azledilmiştir	IV.Mehmet
46	Hüsamzade Abdurrahman Efendi	1655-1656	İstifa etmiştir	IV.Mehmet
47	Memikzade Mustafa Efendi	1656	Azledilmiştir	IV.Mehmet
48	Hocazade Mesut Efendi	1656	Azledilmiş ardından idam edilmiştir	IV.Mehmet
49	Hanefi Mehmet Efendi	1656	Azledilmiştir	IV.Mehmet
50	Balizade Mustafa Efendi	1656-1657	Azledilmiştir	IV.Mehmet
51	Bolevi Mustafa Efendi	1657-1659	Azledilmiştir	IV.Mehmet
52	Esiri Mehmet Efendi	1659-1662	Azledilmiştir	IV.Mehmet
53	Sunizade Seyyit Mehmet Emin Efendi	1662	Azledilmiştir	IV.Mehmet
54	Minkarizade Yahya Efendi	1662-1674	Azledilmiştir	IV.Mehmet
55	Çatalcali Efendi	1674-1686 (1. Dönem)	Azledilmiştir	IV.Mehmet
56	Ankaravi Mehmet Efendi	1686-1687	Vefat etmiştir	IV.Mehmet
57	Debbazade Mehmet Efendi	1687-1688 (1.Dönem)	Azledilmiştir	IV.Mehmet, II.Süleyman
58	Hacı Feyzullah Efendi	1688 (1.Dönem)	Azledilmiştir	II.Süleyman
59	Debbazade Mehmet Efendi	1688-1690 (2.Dönem)	Azledilmiştir	II.Süleyman
60	Ebusaitzade Feyzullah Feyzi Efendi	1690-1692	Azledilmiştir	II.Süleyman, II.Ahmet
61	Çatalcalı Ali Efendi	1692 (2.Dönem)	Vefat etmiştir	II.Ahmet
62	Ebusaitzade Feyzullah Feyzi Efendi	1692-1694 (2.Dönem)	Azledilmiştir	II.Ahmet
63	Sadık Mehmet Efendi	1694-1695 (1.Dönem)	Azledilmiştir	II.Ahmet, II.Mustafa
64	İmam Mehmet Efendi	1695 (1.Dönem)	Azledilmiştir	II.Mustafa
65	Hacı Feyzullah Efendi	1695-1703 (2.Dönem)	Azledilmiş ardından idam edilmiştir	II.Mustafa
66	Paşmakçızade Seyyit Ali Efendi	1703 (1.Dönem)	İstifa etmiştir	II.Mustafa
67	Yekçeşm Hüseyin Efendi	1703	Azledilmiştir	II.Mustafa, III.Ahmet

68	İmam Mehmet Efendi	1703-1704 (2.Dönem)	Azledilmiştir	III.Ahmet
69	Paşmakçızade Seyyit Ali Efendi	1704-1707 (2.Dönem)	Azledilmiştir	III.Ahmet
70	Sadık Mehmet Efendi	1707-1708 (2.Dönem)	Azledilmiştir	III.Ahmet
71	Ebezade Abdullah Efendi	1708-1710 (1.Dönem)	Azledilmiştir	III.Ahmet
72	Paşmakçızade Seyyit Ali Efendi	1710-1712 (3.Dönem)	Vefat etmiştir	III.Ahmet
73	Ebezade Abdullah Efendi	1712-1713 (2.Dönem)	Azledilmiştir	III.Ahmet
74	Mehmet Ataullah Efendi	1713	Azledilmiştir	III.Ahmet
75	İmam Mahmut Efendi	1713-1714	Azledilmiştir	III.Ahmet
76	Mirza Mustafa Efendi	1714-1715	Azledilmiştir	III.Ahmet
77	Menteşizade Abdurrahim Efendi	1715-1716	Vefat etmiştir	III.Ahmet
78	Ebu İshak İsmail Naim Efendi	1716-1718	Azledilmiştir	III.Ahmet
79	Yenişehirli Abdullah Efendi	1718-1730	Azledilmiştir	III.Ahmet
80	Mirzazade Şeyh Mehmet Efendi	1730-1731	İstifa etmiştir	III.Ahmet, I.Mahmut
81	Paşmakçızade Abdullah Efendi	1731-1732	Azledilmiştir	I.Mahmut
82	Damatzade Ebulhayr Ahmet Efendi	1732-1733	Azledilmiştir	I.Mahmut
83	Ebuishak İsmail Efendizade İshak Efendi	1733-1734	Vefat etmiştir	I.Mahmut
84	Dürri Mehmet Efendi	1734-1736	Azledilmiştir	I.Mahmut
85	Feyzullah Efendizade Şeyh Mustafa Efendi	1736-1745	Vefat etmiştir	I.Mahmut
86	Pirizade Mehmet Sahip Efendi	1745-1746	Azledilmiştir	I.Mahmut
87	Hayatizade Mehmet Emin Efendi	1746	Azledilmiştir	I.Mahmut
88	Akmahmutzade Mehmet	1746-1748	Azledilmiştir	I.Mahmut
89	Ebuishak İsmail Efendizade Mehmet Esat Efendi	1748-1749	Azledilmiştir	I.Mahmut
90	Halil Efendizade Mehmet Sait Efendi	1749-1750	Azledilmiştir	I.Mahmut
91	Seyyit Murtaza Efendi	1750-1755	Azledilmiştir	I.Mahmut, III.Osman

92	Vassaf Abdullah Efendi	1755	Azledilmiştir	III.Osman
93	Damatzade Feyzullah Efendi	1755-1756 (1.Dönem)	Azledilmiştir	III.Osman
94	Dürrizade Mustafa Efendi	1756-1757 (1.Dönem)	Azledilmiştir	III.Osman
95	Damatzade Feyzullah Efendi	1757-1758 (2.Dönem)	Azledilmiştir	III.Osman, III.Mustafa
96	Mehmet Salşh Efendi	1758-1759	Azledilmiştir	III.Mustafa
97	Çelebizade İsmail Asım Efendi	1759-1760	Vefat etmiştir	III.Mustafa
98	Hacı Veliyuddin Efendi	1760-1761 (1.Dönem)	Azledilmiştir	III.Mustafa
99	Tireli Ebubekir Efendizade Ahmet Efendi	1761-1762	Azledilmiştir	III.Mustafa
100	Dürrizade Mustafa Efendi	1762-1767 (2.Dönem)	Vefat etmiştir	III.Mustafa
101	Hacı Veliyuddin Efendi	1767-1768 (2.Dönem)	Vefat etmiştir	III.Mustafa
102	Pirizade Osman Sahip Efendi	1768-1770	Vefat etmiştir	III.Mustafa
103	Mirzazade Seyyit Mehmet Sait Efendi	1770-1773	İstifa etmiştir	III.Mustafa
104	Şerifzade Seyyit Mehmet Şerif Efendi	1773-1774	Azledilmiştir	III.Mustafa, I.Abdülhamit
105	Dürrizade Mustafa Efendi	1774 (3.Dönem)	Azledilmiştir	I.Abdülhamit
106	İvazpaşazade İbrahim Beyefendi	1774-1775 (1.Dönem)	Azledilmiştir	I.Abdülhamit
107	Salihzade Mehmet Emin Efendi	1775-1776	Azledilmiştir	I.Abdülhamit
108	Vassafzade Mehmet Esat Efendi	1776-1778	Azledilmiştir	I.Abdülhamit
109	Mehmet Şerif Efendi	1778-1782 (1.Dönem)	Azledilmiştir	I.Abdülhamit
110	Karahisarlı Seyyit İbrahim Efendi	1782-1783	Vefat etmiştir	I.Abdülhamit
111	Dürrizade Seyyit Mehmet Ataullah Efendi	1783-1785	Azledilmiştir	I.Abdülhamit
112	İvazpaşazade İbrahim Bey Efendi	1785 (2.Dönem)	Azledilmiştir	I.Abdülhamit
113	Arapzade Mehmet Ataullah Efendi	1785	Vefat etmiştir	I.Abdülhamit
114	Dürrizade Seyyit Mehmet Arif Efendi	1785-1786	Azledilmiştir	I.Abdülhamit

115	Müftizade Ahmet Efendi	1786-1787	Azledilmiştir	I.Abdülhamit
116	Mekki Mehmet Efendi	1787-1788 (1.Dönem)	Azledilmiştir	I.Abdülhamit
117	Mehmet Kamil Efendi	1788-1789	Azledilmiştir	I.Abdülhamit, III.Selim
118	Mehmet Şerif Efendi	1789 (2.Dönem)	Azledilmiştir	III.Selim
119	Hamdizade Mustafa Efendi	1789-1791	Azledilmiştir	III.Selim
120	Seyyit Yahya Tevfik Efendi	1791	Vefat etmiştir	III.Selim
121	Mekki Mehmet Efendi	1791-1792 (2.Dönem)	Azledilmiştir	III.Selim
122	Dürrizade Seyyit Mehmet Arif Efendi	1792-1798	Azledilmiştir	III.Selim
123	Mustafa Aşir Efendi	1798-1800	Azledilmiştir	III.Selim
124	Ömer Hulusi Efendi	1800-1803 (1.Dönem)	Vefat etmiştir	III.Selim
125	Salihzade Ahmet Esat Efendi	1803-1806 (1.Dönem)	Azledilmiştir	III.Selim
126	Şerifzade Seyit Mehmet Ataullah Efendi	1806-1807 (1.Dönem)	Azledilmiştir	III.Selim, IV.Mustafa
127	Ömer Hulusi Efendi	1807 (2.Dönem)	Azledilmiştir	IV.Mustafa
128	Şerifzade Mehmet Ataullah Efendi	1807-1808 (2.Dönem)	Azledilmiştir	IV.Mustafa
129	Arapzade Mehmet Arif Efendi	1808	Azledilmiştir	IV.Mustafa, II.Mahmut
130	Salihzade Ahmet Esat Efendi	1808 (2.Dönem)	Azledilmiştir	II.Mahmut
131	Dürrizade Seyyit Abdullah Efendi	1808-1810 (1.Dönem)	Azledilmiştir	II.Mahmut
132	Ömer Hulusi Efendi	1810-1812 (3.Dönem)	Azledilmiştir	II.Mahmut
133	Dürrizade Seyyit Abdullah Efendi	1812-1815 (2.Dönem)	Azledilmiştir	II.Mahmut
134	Mehmet Zeynelabidin Efendi	1815-1818	Azledilmiştir	II.Mahmut
135	Mekkizazde Mustafa Asım Efendi	1818-1819 (1.Dönem)	Azledilmiştir	II.Mahmut
136	Hacı Halil Efendi	1819-1821	Azledilmiştir	II.Mahmut
137	Yasincizade Abdüvahhab Efendi	1821-1822 (1.Bölüm)	Azledilmiştir	II.Mahmut
138	Sıtkızade Ahmet Reşit Efendi	1822-1823	Azledilmiştir	II.Mahmut

139	Mekkizade Mustafa Asım Efendi	1823-1825 (2.Dönem)	Azledilmiştir	II.Mahmut
140	Kadızade Mehmet Tahir Efendi	1825-1828	Azledilmiştir	II.Mahmut
141	Yasincizade Abdüvahhab Efendi	1828-1833 (2.Dönem)	Vefat etmiştir	II.Mahmut, Abdülmecit
142	Mekkizade Mustafa Asım Efendi	1833-1846 (3.Dönem)	Vefat etmiştir	Abdülmecit
143	Ahmet Arif Hikmet Bey Efendi	1846-1854	Azledilmiştir	Abdülmecit
144	Meşrepzade Mehmet Arif Efendi	1854-1858	Vefat etmiştir	Abdülmecit
145	Mehmet Saadettin Efendi	1858-1863	Azledilmiştir	Abdülmecit, Abdülaziz
146	Atıfzade Ömer Hüsamettin Efendi	1863-1866	Azledilmiştir	Abdülaziz
147	Hacı Mehmet Refik Efendi	1866-1868	Azledilmiştir	Abdülaziz
148	Hasan Fehmi Efendi	1868-1871 (1.Dönem)	Azledilmiştir	Abdülaziz
149	Ahmet Muhtar Molla Bey Efendi	1871-1872 (1.Dönem)	Azledilmiştir	Abdülaziz
150	Turşucuzade Ahmet Muhtar Efendi	1872-1874	Azledilmiştir	Abdülaziz
151	Hasan Hayrullah Efendi	1874 (1.Dönem)	Azledilmiştir	Abdülaziz
152	Hasan Fehmi Efendi	1874-1876 (2.Dönem)	Azledilmiştir	Abdülaziz
153	Hasan Hayrullah Efendi	1876-1877 (2.Dönem)	Azledilmiştir	Abdülaziz, V.Murat, II.Abdülhamit
154	Hacı Kara Halil Efendi	1877-1878	Azledilmiştir	II.Abdülhamit
155	Ahmet Muhtar Molla Bey Efendi	1878 (2.Dönem)	Azledilmiştir	II.Abdülhamit
156	Uryanizade Ahmet Esat Efendi	1878-1889	Vefat etmiştir	II.Abdülhamit
157	Hacı Ömer Lütfi Efendi	1889-1891	Azledilmiştir	II.Abdülhamit
158	Mehmet Cemalettin Efendi	1891-1908 (1.Dönem)	İstifa etmiştir	II.Abdülhamit
159	Mehmet Cemalettin Efendi	1908-1909 (2.Dönem)	İstifa etmiştir	II.Abdülhamit
160	Mehmet Ziyaettin Efendi	1909 (1.Dönem)	İstifa etmiştir	II.Abdülhamit
161	Mehmet Ziyaettin Efendi	1909 (2.Dönem)	İstifa etmiştir	II.Abdülhamit, V.Mehmet

162	Pirizade Mehmet Sahip Efendi	1909	İstifa etmiştir	V.Mehmet
163	Çelebizade Hüseyin Hüsnü Efendi	1910	İstifa etmiştir	V.Mehmet
164	Musa Kazım Efendi	1910-1911 (1.Dönem)	İstifa etmiştir	V.Mehmet
165	Musa Kazım Efendi	1911 (2.Dönem)	İstifa etmiştir	V.Mehmet
166	Abdurrahman Nesip Efendi	1911-1912	İstifa etmiştir	V.Mehmet
167	Mehmet Cemalettin Efendi	1912 (3.Dönem)	İstifa etmiştir	V.Mehmet
168	Mehmet Esat Efendi	1913 (1.Dönem)	İstifa etmiştir	V.Mehmet
169	Mehmet Esat Efendi	1913-1914 (2.Dönem)	İstifa etmiştir	V.Mehmet
170	Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi	1914-1916	İstifa etmiştir	V.Mehmet
171	Musa Kazım Efendi	1916-1917 (3.Dönem)	İstifa etmiştir	V.Mehmet
172	Musa Kazım Efendi	1917-1918 (4.Dönem)	İstifa etmiştir	V.Mehmet, VI.Mehmet
173	Haydarizade İbrahim Efendi	1918-1919 (1.Dönem)	İstifa etmiştir	VI.Mehmet
174	Haydarizade İbrahim Efendi	1919 (2.Dönem)	İstifa etmiştir	VI.Mehmet
175	Mustafa Sabri Efendi	1919 (1.Dönem)	İstifa etmiştir	VI.Mehmet
176	Mustafa Sabri Efendi	1919 (2.Dönem)	İstifa etmiştir	VI.Mehmet
177	Mustafa Sabri Efendi	1919 (3.Dönem)	İstifa etmiştir	VI.Mehmet
180	Haydarizade İbrahim Efendi	1919-1920 (3.Dönem)	İstifa etmiştir	VI.Mehmet
181	Dürrizade Abdullah Bey Efendi	1920	İstifa etmiştir	VI.Mehmet
182	Mustafa Sabri Efendi	1920 (4.Dönem)	İstifa etmiştir	VI.Mehmet
183	Medenizade Nuri Efendi	1920-1922	İstifa etmiştir	VI.Mehmet

Kaynakça: Okumuş, 2003: 21-30; Akgündüz,2002: 329-334; Kahraman vd. 1998

Yukarıdaki tablo incelendiğinde Osmanlı Devletinde görev alan Şeyhülislamların görev süresi devletin gücü ile doğru orantılı olarak değişmektedir. Kuruluş ve yükselme döneminde Şeyhülislamlar daha çok vefat ile görevinden ayrılırken, duraklama ve gerileme dönemine doğru azillerin sayısı artmakta ve son

dönemde ise görevinden istifa eden pek çok Şeyhülislam bulunmaktadır. Şeyhülislam atamalarında toplamda 42 tane vefat, 107 tane azil, 31 tanesi ise istifa ederek görevinden ayrılarak yeni atamalar yapılmıştır. Şeyhülislmalık Kurumu devlet yapısı içerisinde bu kadar önemli bir konumda yer alırken 107 tanesinin azledilmesi 31 tanesinin istifa etmesi dikkat ceken bir detaydır.

2.1.4. Şeyhülislamların Görevleri

Şeyhülislamlar günümüzde bugünkü adalet ve milli eğitim bakanlıklarının yetkilerini elinde bulundurmuştur (Kazıcı, 2003: 81). Osmanlı Devlet yönetiminde fetva önemli bir konumda bulunmaktadır; henüz Şeyhülislamlık makamı oluşturulmamışken bile fetva vermekle görevlendirilmiş kişiler bulunuyordu (Arı, 1994: 172). Osmanlı'da toplum ve devlet açısından her türlü önemli sayılacak işler için Şeyhülislamdan fetva alınması gelenek haline gelmiştir.

Osmanlı devletinde tayin yetkileri doğrudan padişaha ait olan iki makam vardır, bunlar padişah adına her türlü tasarrufa sahip ve mührü hümayunun taşıyan sadrazam ile Şeyhülislamdır (Aksoy, 1998: 22). Direk padişah ile alaka içinde olan Şeyhülislamın büyüklüğünü anlamak için görev alanına, yetkilerine ve katıldığı merasimlere bakmak yeterlidir.

Devlet teşkilatlanması içerisinde kuruluş yılları döneminde Şeyhülislam sadece fetva vermek yetkisine sahip iken, Ebussuud Efendi döneminden sonra daha da önem kazanan bu kurum hem görev alanını hem de yetki alanını genişletmiştir. (Arı, 1994; 173). En mühim görevi fetva vermek olan Şeyhülislamlar özellikle Hanefi fıkhına uygun şekilde kendisine sorulan sualleri cevaplandırırlardı ve sorulan sorular hakkında dinin görüşlerini belirtirdiler (Erman, 2013: 34-35; İmamoğlu, 2009: 752).

Fetvaların sualleri genellikle çok özel, bulunulan yer ve zamana toplumların örf ve adetlerine göre değişen sosyal meselelere aittir. Sorulan meselelerin cevaplarını kitap, sünnet ve diğer islami kaynaklardan çıkartabilmek teknik bir uzmanlık sahası olduğu kadar memleketin içinde bulunduğu durumunu da çok iyi bilmek gerekiyordu (Bolay, Yediyıldız, Yazıcıoğlu, 1989: 170).

Fetvanın Osmanlı Devletinde hem hukuki açıdan hem de devlet yönetimi açısından önemi büyüktür. Çünkü toplumda sürekli yeni olaylar meydana gelir ve bu olayların cevapları her zaman net olmayabilir; fetva tamda bu durumda devreye girerek değişimlere karşı cevap üretmektedir (İmamoğlu, 2009: 755). Fıkıh âlimleri, özellikle belli bir ilmi seviyeye ulaşmış kimselerin istediği fetvalarda delil veya kaynak gösterilmesini şart koştukları halde Osmanlı Devleti'nde de müftüler fetvalarda kaynak gösterdikleri halde Şeyhülislamlar kaynak göstermek mecburiyetinde değillerdi (Nizami, 494).

Şeyhülislâmların aldıkları sorular karşısında verdikleri fetvalar hukuk-i umumiye ve hukuk-i hususiye olmak üzere iki türlüdür; hukuk-i umumiyeye giren fetvalar, genel olarak padişah veya yöneticiler tarafından istenmiştir (Örsten, 2005: 35). Bu fetvalar aslında devlet tarafından alınan bir kararın fetva yoluyla meşruluğunu sağlamak amacıyla istenmektedir (Örsten, 2005: 35; Yakıt, 1999: 35).

Osmanlı Devleti'nde fetva vermek sadece Şeyhülislama münhasır bir yetki değildir. İstanbul dışında da, vilayet ve kazalarda görevli bulunan müftiler de sorulan şeri meseleler hakkında fetva vermekle yükümlü ve yetkiliydiler (Demirtaş, 2011: 34). Osmanlı Devleti bir Türk İslam devleti olması dolayısıyla devletin taşra yapılanmasında da dine yönelik işlemleri gerçekleştirmek amacıyla müfti tayini bir adet hükmüne gelmiştir (Ertan, 1960: 4).

Şeyhülislamın fetvalarında düzenleme yeri ve tarihi Şeyhülislamın makamı belli olduğu için yazılmazdı. Ancak vilayet ve kaza ve müftüleri verdikleri fetvalarda ikametgâhlarını, unvanlarını ve fetvada kullanılan kaynak eserleri bildirmek zorundaydılar (Aksoy, 1998: 36).

Osmanlı padişahları ülkelerinde İslam hukukunun kurallarını uygulayan fakat günün şartlarına göre İslam hukukuna vakıf olacak kadar yeterli fıkıh bilgisine sahip değillerdi. Bu yüzden ilk dönemlerden itibaren ulema sınıfı ile istişare etmişler ve onlardan fetva almışlardır. Daha sonra bu istişare ve fetva işlevi resmileştirilmiş ve devlet işlerinin, en azından doğrudan iktidarla ilgisi olmayan kamusal düzenleme ve faaliyetlerin şeriata uygunluğunu sormak üzere yüksek fetva makamı olarak şeyhülislâmlık kurumu oluşturulmuştur (Katgı, 2011: 10). Osmanlı Devlet

yönetiminde Şeyhülislamın yetki ve sorumluluk açısından sahip olduğu pozisyon itibarı ile verdikleri kararlar icrai değil istişari niteliktedir (Aksoy, 1998: 12).

17. yüzyıldan itibaren Şeyhülislamın önemli devlet işleri için fikri alınmaya başlanmış, 18. yüzyıldan itibaren ise savaş ilan edilmesi, barış yapılması, bir hükmün şeriata uygun olup olmadığı, yapılan antlaşmanın onay ya da iptali, gayr-i müslimlerden alınan cizye miktarının tespiti, savaş masrafları, halkın günlük ihtiyaçları, fethedilen yerlerin tahriri için memur gönderilmesi, para basılması, halkın hukukunun korunması için adaletname çıkarılması gibi konularda Şeyhülislamdan yetki alınması gelenek haline gelmiştir (İmamoğlu, 2009: 753). Fetva alınan bir başka konu ise padişahların muhtelif kimseler için katl cezaları istemeleri üzerine bu konu hakkında Şeyhülislamın görüşleridir. Buna en büyük örnek ise Fatih Kanunnamesi'nde yer alan ve devletin bekası için kardeş katline cevaz verilmesidir (İmamoğlu, 2009: 755-757; Örsten, 2005: 35). Osmanlı Devletinde din ile devlet işleri tam bir bütünlük sağlamış, gelişen olaylar karşısında alınan kararlar ulvi kurallara bağlanma amacı güdülmüştür (Gözaydın, 2009: 301).

Osmanlı Devletinde hukuk mevzuatı dört kısımdan oluşmaktadır. Bunlar Kur'an, Sünnet, İcma, ve Kıyas gibi ana kaynaklara dayanan şeri hükümlerdir (Kazıcı, 2003: 67). Yürürlüğe girmesi istenilen her türlü konu hakkında önce Şeyhülislamdan şeri hükümlere uygun olduğu hakkında fetva alınır sonrasında ise bu kanun yürürlüğe girerdi (Kazıcı, 2003: 81). Yönetim alanında bu kadar etkin olan Şeyhülislam aslında devlet ve halk arasındaki yapıya da yön vermektedir.

Osmanlı Devletinde kanunlar padişahların buyrukları olan fermanlardır ve bu fermanlar yasaları oluşturmaktadır. Her padişah değiştiğinde bu kanunlarda da değişiklikler meydana gelmiştir fakat temel ve değişmez olan şey İslam dinine uygunluktur (İnalcık, 1973: 80). Padişahlar verdikleri fermanların dine ve daha önceki kanunlara uygun olmaları konusunda Şeyhülislamlardan fetva yoluyla destek almışlardır

III. Mustafa döneminde Şeyhülislamlara verilen bir diğer görev ise Ramazan ayı içerisinde sarayda verilen huzur derslerine katılacak olan mukarrir ve muhatapları seçmektir. Huzur derslerinde mukarrirler Kur'an'dan ayetler okur, muhataplar ise soru sorarak padişahın huzurunda dini ve ilmi tartışmalar yaparlardı (Arı, 1994: 173).

Şeyhülislamın bir diğer görevi ise padişahın kılıç kuşanma merasimine katılmaktır. Kılıç kuşanma merasiminde Şeyhülislam önce dua eder sonrasında padişah namaz kılıp duasını yapar ve kılıç kuşanırdı. Yönetimi devralan padişahın kılıç kuşanması ve bunun için tören düzenlenmesi hem dini açıdan hem de devlet yönetimi açısında kutsal kabul edilmektedir. Nasıl ki diğer devletlerin hükümdarları tahta geçiş esnasında bir dini tören gerçekleştiriyorsa Osmanlı Devleti'nde de bu tören aynı nitelikle yapılmaktadır (Baykal, 2008: 15).

Şeyhülislamın mensubu olduğu ilmiye sınıfının yürüttüğü hizmetlerde dini ve hukuki konularda yol gösterme görevini müftüler, eğitim ve öğretim hizmetini medreseler, yargılama ve yönetim faaliyetlerini ise kadılar yerine getirmişlerdir (Bulut, 2012: 84-85).

İlmiye sınıfının başı olan Şeyhülislam bu teşkilatlanma içinde bulunan müderris, kadı, nakibu'l-eşraf, imam hatip, müezzin, Mevlevi şeyhlerinin, kazaskerlerin ve hekimbaşının tayin yetkisine sahiptir (Yakıt, 1999: 33).

İlmiye sınıfı içerisinde bu yapının denetimi, kontrolü, amacı, görevini kötüye kullanan, mesleğe yakışmayan, kötü söz ve davranışlar içerisine giren, çevresine rahatsızlık veren ve yanlış uygulamalar içerisinde olan ilmiye mensuplarını görevden alma, sürgün etme ya da düzeltme gibi yetkileri de bulunmaktadır (İmamoğlu, 2009: 706). Şeyhülislam yalnızca ilmiye sınıfı mensubunun atamalarını yapmıyordu. Bununla beraber din hizmeti alanındaki din görevlilerinin tayin ve azledilmesi ile tekke ve zaviyelere yapılacak atamaları da bizzat kendisi yapıyordu (İmamoğlu, 2009: 756). Buradan anlaşılan Şeyhülislamın var olduğu günden itibaren yetkilerinin genişlemesi ve hem devlet yönetiminde hem de dini alanda yetkili bir otorite halini almasıdır.

17. yy'da artan geçim sıkıntısı ve sosyal bozukluklara kadı ve müftülerinde katıldığı bunlarında halkı soyma yoluna gittikleri belirtilmiştir. Şeyhülislam kaza müftülerinin uygunsuz hareketleri olduğunda kendilerini uyarır ve gerektiğinde cezalandırılmalarını yapardı (Aksoy, 1998: 32).

Şeyhülislamın bir diğer görevi de Osmanlı Devleti'nde gemilerin denize indirilmesi merasimine katılmasıdır. Merasim vakti geldiğinde tersane-i amire emini geminin yanına gelir, padişahın izni ile Şeyhülislam efendi dua eder ve hazırlanan kurbanlar kesildikten sonra gemi denize indirilirdi (Batmaz,2018: 164).

Şeyhülislam efendinin katıldığı bir diğer tören ise Bed'i Besmele'dir. Şehzade ve sultanlar beş-altı yaşlarına geldiklerinde eğitime başladıklar gün yapılan bir törendir. Şehzade at ile tören meydanına getirilir sadrazam tarafından indirilir padişahın eli öptürülürdü. Tören için hazırlanan rahlenin önüne oturan şehzadeye burada ilk ders verilirdi. Şehzadenin karşısına oturan Şeyhülislam efendi elif be'den başlayarak alfabenin bir kısmını okur ve şehzadeye tekrar ettirirdi (Eliaçık, 104).

Şeyhülislamın görevlerinden biriside ordu ve devlete destek olmaktır. Padişahlar sefere çıkmadan bir ay önce sefer kıtasının Babüssaade önüne dikilmesi için vezir-i azam Rikab-ı Hümayun ağalarını bilgilendirir, sabah namazından sonra sarayda toplanmaları için ferman çıkartırdı. Vezirler, Divan-ı Hümayun üyeleri, kazaskerler, nişancı ve defterdar bu törende hazır bulunurlardı. Sonrasında padişah alay ile gelir, Şeyhülislam efendi veya nakib-ül eşraf efendi ordu için dua ederlerdi (Baykal, 2005: 44-45).

Osmanlı askerlerinin sadrazam kumandasında sefere çıkması durumunda İstanbul'da padişahla beraber kalan kazaskere vekâlet etmek üzere savaş mahallinde bulunan ordu kadılarının tayini de yine Şeyhülislamın mesuliyetindeydi (Akgündüz, 2002: 271).

Divanı Hümayunun dört temel taşından biri olan kazaskerler sadrazamın teklifi ile tayin edilirken, 17.yy'dan itibaren Şeyhülislamın belirlediği bir zatın padişah tarafından teamül haline gelmiştir. Aynı asır içinde hazırlanan bir teşkilat kanunnamesinde kazaskerlik ve mevleviyet kadılığı tayinlerinde Şeyhülislamın sadrazam ile istişare etmesinin gerekli olduğu zikredilmektedir (Akgündüz, 2002: 274).

Şeyhülislamlar Divanu hümayun üyesi değillerdi. Ancak önemli konularda kendilerine danışmak amacıyla zaman zaman Divanu hümayuna davet edilmişler ve 17. yy' dan itibaren Şeyhülislamlara danışmak gelenek haline gelmiştir. Özellikle yönetimin zafiyet içinde bulunduğu dönemlerde, Şeyhülislamlar idari ve siyasi

konularda ağırlıklarını daha çok hissettirmeye başlamışlar ve yönetim ile ilgili birçok meselede Şeyhülislamına verdiği karar etkili olmuştur (Taş, 2005: 84). Bu durum 19. yy' da ise Şeyhülislamların şer'iye nazırı olarak Meclisi Vükelada yerini almasıyla başka bir boyut kazanmıştır (Ortaylı, 2008: 202).

Şeyhülislamın bizzat kendisi olmasa bile kazasker vasıtasıyla devlet hiyerarşisi içinde yer almaktadır. Bu durumda Osmanlı devleti din ile ilgili hizmetleri hem bir kamu hizmeti olarak görmüş hem de bu hizmetin sağlanması için dini bir irade sistemi oluşturmuştur (Bulut, 2012: 84). Devlet yönetiminde dini hizmetlerin sağlanması ise bu kurum ile yapılmıştır. Divan üyesi olmayan Şeyhülislamlar devletin resmi işleri ile meşgul olmamışlar olarak gözükseler de ilmiye sınıfından divana katılan kazasker dine yönelik işleri yapmaktadır (Ertan, 1969: 13).

Osmanlı Devletinin ilk zamanlarında kadıların atamaları arz günlerinde padişaha sunulurken, klasik sonrası dönemde üç ayda bir toplanan divan sistemine geçilmiş ve atamalar çoğunlukla bu dönemlerde yapılmıştır. Atama hususunda ise, Şeyhülislamın ilmiye bürokrasisinde terfisi yeni bir uygulamayı getirmiş, atanacak kadılar kazaskerler tarafından Şeyhülislama sunulmaya başlanmış ve Şeyhülislamın onayı üzerine ferman çıkarılmıştır (Beyazıt, 2010: 52).

Şeyhülislamların önemli bir görevi de ruus imtihanlarının yapılmasından sorumlu olmalarıdır. Bu imtihanlar uzun yıllar sonra yapılan ve görev bekleyen ulema arasında yığılmalara sebebiyet veren zor bir görevdi (Sökülmez, 2013: 29).

Şeyhülislamların cami imam hatiplerinin yaptığı imamet cenaze işleri gibi işleri yapmaları mümkün değildi. Ancak Osmanlı tarihi boyunca Şeyhülislamların sarayda bir imam hatibin yapması gereken iş ve hizmetleri yaptığı da bir gerçektir. Padişahların kızlarının nişan ve evlenmeleri için yapılan törenlere Şeyhülislam özellikle davet edilir ve nikah işlemini gerçekleştirirdi (Aksoy, 1997: 40).

1574'e kadar müderrislerin tayini işinden tamamen sadrazam ve kazaaskerler görevli iken bu tarihten itibaren yevmiyesi 40 akçeden yukarı olanların silsile denilen listesini hazırlayarak padişah onayına sunma vazifesi Şeyhülislama verilmiştir (Akgündüz, 2002: 263). 16. yy yarısından itibaren yevmiyesi 150 akçeden yukarı olan mevleviyet kadılıklarının tayin için arz edilmesi hususu Şeyhülislamın mesuliyetine bırakılmıştır (Akgündüz, 2002: 268).

1864 Nizannamesi ile yargı alanlarındaki taşra kuruluşları üzerinde bir yenilik yapılmıştır. Her vilayet, liva ve kaza için hukuk ve ceza mahkemeleri kurulmuş ve bu mahkemelerin başkanları Şeyhülislam tarafından atanmıştır (Ortaylı, 2008: 503).

Osmanlı devlet sınırları dâhilinde yaşayan seyyid ve şeriflere nezaret etmesi gayesiyle Yıldırım Bayezid devrinde kurulan Nakibül Eeşraflığa tayin edilecek kimsenin belirlenmesinde 17. yy' dan itibaren Şeyhülislamın vazifeleri arasında yer almıştır (Akgündüz, 2002: 276). Şeyhülislamın diğer görevleri arasında vefat eden padişahın cenaze namazını kıldırma, devletin önemli gelir kaynaklarından biri olan vakıflara nezaret etme, padişahların hayatlarını idame ettirdiği sarayda bulunan tabiplerin amiri olan hekimbaşıların tayin edilmesi de bulunmaktadır (Baykal, 2008: 22; İmamoğlu, 2009: 755).

Şeyhülislamlar bunca görev ve yetkiye sahip iken yetkileri olmayan konularda bulunmaktadır. Şeyhülislamlar kadılar gibi belli bir sualin cevabına ilişkin kazai nitelikte bir hüküm veremezlerdi yani Şeyhülislamların aslında bu anlamda yargı yetkileri bulunmamaktadır (Demirtaş, 2011: 34; Akgündüz, 2002: 268). Her ne koşulda olursa olsun Şeyhülislamın devlet içerisindeki konumu tartışılmaz bir seviyededir. Öyle ki ülkede padişahın yönetim görevi üzerine fikir beyan edebilecek yetkiye sahip olan tek kişi Şeyhülislamdır (Aksoy, 1998: 21).

2.1.5. Şeyhülislamın Fonksiyonları

Osmanlı Devlet Yönetimi'nde, Şeyhülislamın devlet protokolündeki yeriyle ilgili Teşrifat Kanunu'nda önemli hükümler yer almıştır. Teşrifat Kanunu'nda belirtilen esasları, bugünkü anlayışla maddeleştirecek olursak, şu hususları sıralamak mümkündür (Aksoy, 1998: 11):

- Şeyhülislamlık makamı, dini ve ilmi bir rütbedir.
- Bu makamda bulunan zat, Müçtehit İmamların varisi ve İmam Ebu Hanife'nin halefidir.
- Sultanlar, Şeyhülislama saygı gösterecektir.
- Devlet protokolünde, Şeyhülislamın yeri, Padişah ve Veziriazamdan sonra, diğer bütün devlet görevlilerinden öncedir.

- Devlet yönetimindeki önemli konular ile İslam Dini'ni ilgilendiren bütün meselelerde, Şeyhülislam kendisine danışılan, görüş ve düşünceleri alınan kimsedir.

Osmanlı Devletinin neredeyse kuruluşundan beri var olan Şeyhülislamlık kurumuna gelen kişilerin ve bu kurumun belli başlı özellikleri vardı. Bu özellikleri şöyle sıralayabiliriz.

- Şeyhülislamlar öldürülemez yani katledilemez özelliği bulunmaktadır. Tarihte Şeyhülislam ile ilgili birkaç kez katl durumu ile karşılaşılsa da bu kişiler aslında görevde iken katledilmemişlerdir.
- Şeyhülislamlar çoğu kez Türklerden ama kesinlikle Müslüman ailelerin çocuklarından seçilmişlerdir.
- Şeyhülislamlık makamı belli bir hiyerarşik aşamayı geçtikten sonraki son mertebedir.
- Bu makama gelecek kişilerin belli bir ilmi yetkinliğe sahip olması gerekmektedir. Bu yüzden daha tecrübeli ve yaşlı kimseler bu görev için daha uygun görülmüştür.
- Şeyhülislamların ilmiye sınıfına mensup olmaları gerekmektedir.
- Şeyhülislamlık makamına getirilen kimselerin çekilme hakları mevcuttur.
- Şeyhülislamlar devlet yönetimi içinde padişah ve yönetime karşı görüş bildirebilme haklarına sahiptirler.
- Şeyhülislamlık kurumu her ne kadar geniş yetkilere sahip olsa da batıdaki papalık gibi özerk yönetimlerin aksine padişaha bağlı bir kurum olarak yönetilmiştir.
- Şeyhülislamlar devlet hiyerarşisi içerisinde önemli bir konumda olmalarına rağmen Divan'a sonradan üye olmuşlardır.
- Şeyhülislamların verdikleri fetvalar genelde Hanefi mezhebi temelli olarak verilmiştir.

Şeyhülislamlık Kurumu ile siyasi iktidar arasındaki ilişkiler İlmiye sınıfının başı olan Şeyhülislamın devlet yapılanması içerisinde siyasi iktidara bağlı bir kurum olmasıyla daha da güçlenmiştir. Şeyhülislam ve siyasi yönetim arasındaki önemli bir başka nokta ise otoriter bir yönetimi elinde bulunduran Şeyhülislamın padişaha karşı

en serbest hareket eden, ve kamuoyu oluşturma bakımından güçlü bir etkiye sahip olmasıdır (Dursun, 1992: 240).

Güçlü padişahlar Şeyhülislamlardan fetva almak konusunda zorluk çekmemişler ve hatta siyası fetvalar bile alabilmişlerse de zayıf padişahlar güçlü Şeyhülislamlardan isteklikleri fetvayı alamamışlardır. Bazı padişahlar ise kendi adamlarını Şeyhülislam yapmak suretiyle bu sorunu çözmüşlerdir (Boyacıoğlu, 1996: 164 96).

Osmanlı Devletinin ilk yıllarında fetva verme yetkisine sahip olanlardan son döneme kadar padişah ve Şeyhülislam ilişkileri genellikle dostane bir havada gerçekleşmiştir. Padişahların ilmiye sınıfına olan muhabbeti ve hürmeti, Şeyhülislamlığı kısa bir zamanda sadrazamın önüne geçirmiştir (Erdem, 2009: 757). Şeyhülislamların bulunduğu konum itibariyle açıkça görüşlerini ifade etmeleri ve olaylara yön verebilmeleri siyasi olarak ön plana çıkmalarını sağlamışlardır.

Osmanlı Devletinin duraklama döneminden sonra Şeyhülislamlık da dâhil olmak üzere pek çok devlet kurumunda gerileme süreci başlamıştır. Özellikle 17.yy sonrası Şeyhülislamların siyasi çıkar çatışmalarına girmeleri, devlet yönetimi üzerinde sahip oldukları nüfuz ile verdikleri çeşitli fetvalar bunun en belirgin göstergesidir (Katgı, 2011: 21). Şeyhülislamları; siyasi, sosyal, dış ilişkilerde ve devlet içerisinde bu kadar güçlü hale getiren şüphesiz fetva verme yetkileri olmuştur (Dursun, 1992: 241)

Şeyhülislamlık kurumu kuruluş döneminden itibaren hem iç hem dış politikada aktif bir şekilde kararların alınmasında etkili olmuşlardır (Arı, 1994: 173). Osmanlı Devletinin teokratik bir yönetim anlayışını benimsemesi padişahların aynı zamanda halife olmaları Şeyhülislamlık kurumunu bir adım daha öne çıkartmıştır. Şeyhülislamlığın Osmanlı yönetimi içerisinde gücünü artıran 2 önemli öğe bulunmaktadır. Bunlardan ilki, dini otoriteyi temsil etmesinden dolayı kendisine duyulan saygı diğeri ise fetva kurumudur (Arı,1994: 175).

Osmanlı Devletinde eğitim, öğretim ve yargı Şeyhülislamın kontrolü altında olduğundan bu alanda hem öğrenciler ve hocalar hem de toplum üzerinde büyük etkiye sahiptir (Boyacıoğlu, 1996: 164). Etki alanı geniş olan Şeyhülislam kamuoyu oluşturarak büyük toplulukların arkasından gelmesini sağlamıştır.

II. Abdülhamit döneminde Şeyhülislamlık Kurumu daha geniş yetkilerle donatılmış ve konumu bakanlık statüsüne getirilmiştir. II. Mahmut döneminde ise bakanlık haline getirilen Şeyhülislam bakanlık sıfatıyla Divan toplantılarına katılarak görüşlerini apaçık burada ifade etmiştir (Bulut, 2012: 86).

Siyasi alanda yaşanan olaylardan bazılarının Bab-ı Ali'de değil, Şeyhülislamın konağında görüşüldüğü zamanlarda olmuştur. Buradan hareketle Şeyhülislamların aldıkları sorumluluk ve yetkiler kapsamında siyasetin vazgeçilmez bir parçası olduğunu görmekteyiz (Katgı, 2011: 22).

Güçlü Şeyhülislamlar, padişahı dolayısıyla devleti kontrol altında tuttuğu gibi; güçlü padişahlar da karşılarındaki zayıf Şeyhülislamlara baskı yaparak devletin siyasi ve sosyal kararlarını meşrulaştırıcı rol oynamışlardır (Okumuş, 2013: 17). Şeyhülislamların gerektiğinde otoritelerini hükümdara bile hissettirecek konumda olmaları bu alanda etkinliğini artırmıştır (Örsten, 2005: 38). Şeyhülislamlık kurumu kılıç kuşanma ve padişah değişikliklerinde yapılan faaliyet bakımından batıdaki kiliselere benzetilebilir. En önemli fark siyasi yönetime bağlılıkta ortaya çıkmaktadır. Batı dünyasındaki kiliseler özerk ve denetimsiz bir yapıya sahipken Şeyhülislamlık Kurumu hem siyasi yönetime bağlı hem de devlet tarafından denetim altında tutulmaktadırlar (İmamoğlu, 2009: 757).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞEYHÜLİSLAMLARIN VERDİKLERİ FETVALARIN OSMANLI DEVLETİNDE İDAREYE ETKİSİ; İNCELENEN FETVALAR KAPSAMINDA BİR ARAŞTIRMA

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın amacı ve önemi, konunun incelenmesinde kullanılan yöntem hakkında genel bilgiler verilmiştir. Ardından Osmanlı Devleti'nde gerek padişahlar gerekse halk tarafından istenen fetvalar; cihat, arazi ve tımar, vergi ve beytülmal, hal ve katl, ile yargı başlıkları altında kategorize edilmiş; fetvaların incelemesi yapılarak idareye etkisinin olup olmadığı değerlendirilmiştir. İncelenen fetvaların her birinden önce orijinal metinleri

arkasından ise günümüz Türkçesi metinleri verilmiş; bu kapsamda idareye etkisi tartışılmıştır. Çalışma sonuç ve öneriler bölümüyle sona ermiştir.

3.1. ARAŞTIRMANIN SORUSU, AMACI VE ÖNEMİ

Çalışma kapsamında; Şeyhülislamlık Kurumunun verdikleri fetvalar bazında Osmanlı Devleti'nde idareye etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Şeyhülislamlık kurumu sadece Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkmış bir yapı değildir. Daha öncesinde kurulan İslam devletlerinde de vatandaşların ve yöneticilerin fetva aldıkları benzer yapılanmalar bulunmaktadır. Bu durum sadece İslam devletlerine özgü bir durum değildir. Avrupa'daki devletlerin yönetimine etki eden papalık kurumu ile Şeyhülislamlık Kurumu idareciler tarafından alınan kararların halk nezdinde meşrulaştırılması ve dini bir konu hakkındaki çelişkinin ortadan kaldırılması fonksiyonları itibariyle birbirine benzemektedir.

İlgili literatür incelendiğinde; Osmanlı Devlet sistemi, Osmanlı Devleti'nin hukuki yapılanması ve Şeyhülislamların fetvaları üzerine çalışmalar varken (Örsten, 2005; Abay, 2010) Şeyhülislamlık Kurumu'nun doğrudan idareye etkisi alanında yeterli çalışma olmaması Şeyhülislamlığın idari sistemdeki yeri ve öneminin anlaşılması adına bu çalışma yapılmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın amacı, Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık Kurumu'nun idareye etkisinin olup olmadığını; var ise bunun ne ve nasıl olduğunun ortaya konmasıdır.

Osmanlı Devleti gibi uzun yıllar başarılı bir idari sistem kurmuş bir devletin bu başarısını şekillendiren ana kurumlar elbette inceleme konusu yapılmalıdır. Şeyhülislamlık Kurumu da bunlardan birisidir. Padişah dışında kimsenin görevden alamaması, padişahların hal edilmesi, görevden alınması, savaşa karar verilmesi gibi konularda fetvasına ihtiyaç duyulması gibi nedenler Şeyhülislamlığın incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda Şeyhülsilamların verdikleri fetvaların idareye etkisinin de incelenmesi gerekmektedir.

Şeyhülislamlık kurumu Tanzimat Fermanı'ndan sonra yapısal bir değişiklik geçirerek Bab-ı Meşihat makamı haline gelmiştir. Bakanlık haline gelen kurumun işleyişinde ve Şeyhülislamın görevlerinde bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Bu durum baz alınarak tezde tarihi süreç anlatılırken Tanzimat öncesi ve sonrası olarak ayrıma gidilmiştir. Devlet büyüdükçe Şeyhülislamlık Kurumu da bu paralelde

büyümüş ve etkisini arttırmıştır. Osmanlı Devleti'nde kurumun yapısı, özellikleri ve tarihsel sürecine değinilmiş gerek halk gerekse padişahlar tarafından istenen fetvalar çalışma kapsamında sunulmuştur.

19. yy' da devletin dağılma döneminde ise, kurumda bozulmalar meydana gelmiştir. Nihayetinde Şeriye ve Evkaf Vekaleti'nin 1924 yılında kaldırılması ile kurum hukuki olarak son bulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin teokratik bir devlet olmasından kaynaklı olarak Şeyhülislamlık Kurumu Osmanlı Devleti içindeki din, eğitim ve hukuk alanındaki en yüksek makamdır. Bu nedenle her türlü konu hakkında Şeyhülislamlardan bazen halk tarafından bazen de kararları meşrulaştırmak için yönetim tarafından fetvalar istenmektedir. Şeyhülislamların verdikleri fetvalar ise istişare nitelikli görüşlerdir. Padişahların azil yetkisi olması nedeniyle padişahlar fetvalara uymak zorunda değillerdir. Buna göre Şeyhülislam fetvalarının yönetimin kararlarına dini meşruiyet kazandırmak, tartışmalardan uzak kalmak ve halktan tepki almama gibi etkilere sahip olduğu ve hatta padişahların hal edilmesinde ve yönetimlerin değişmesinde bile Şeyhülislam fetvalarına dayanıldığı belirlenmiştir.

Araştırma kaynakları literatür taramasının ardından imkanlar çerçevesinde fetvalardan oluşan kitap ve yayınların incelemesi yapılmış ve çalışmaya katkı sağlayacak fetvalar seçilmiştir. İstanbul'da çıkan yangın sonrasında kuruma ait arşivler yok olduğu için fetvalar konusunda alan sınırlı olsa da mevcut fetvalardan yararlanılmıştır.

3.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada, nitel araştırma metotlarından belge (yazılı dokümanlar) incelemesi tercih edilmiştir. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi sayısal olmayan veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algılandığı ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma türüdür (Akman, 2014: 14; Creswell, 2015: 44). Nitel araştırma; insanın kendi sınırlarını çözmek ve kendi biçimlendirdiği toplumsal yapının derinliklerini keşfetmek üzere gelişen bilgi üretme yollarından birisi olarak tanımlanabilir (Özdemir, 326). Yazılı belgelerin incelemesi; nitel araştırmada doğrudan gözlem ve görüşmenin olanaklı olmadığı durumlarda veya araştırmanın

geçerliliğini artırmak amacıyla, görüşme ve gözlem yöntemlerinin yanı sıra, çalışılan araştırma problemiyle ilgili bilgi içeren materyallerin incelenmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 188).

Öncelikli olarak çalışma; konu ile bağlantısı olan geniş bir literatür taraması yapılarak başlanmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma seçilmesinin en önemli nedeni, geçmişte var olan Şeyhülislamlık Kurumu'nun verdikleri fetvalar ile devlet yönetimine etkisinin fetva belgelerni inceleyerek daha detaylı bilgilere ulaşmaktır.

Araştırma kapsamında; cihat, arazi ve tımar, vergi ve beytülmal, hal ve katl ile yargı olmak üzere beş başlık altında incelenen fetvalar Şeyhülislamlığın idari karar ve uygulamaları meşrulaştırma yönüyle idare üzerinde etkisinin olduğu belirlenmiştir. İdare üzerinde etkisi belirlenen fetvaları kategorize edilerek; harekete geçirici fetvalar (cihat), meşruiyet verici fetvalar (hal ve katl), düzenleyici ve kural koyucu fetvalar (arazi, vergi, yargı) olarak üç başlık altında toplanmıştır.

Bu başlıkların tercih edilmesinin nedeni bu konular hakkında alınacak her bir kararın doğrudan halk ve yönetimi etkilemesidir. Fetvaların dönemden ziyade konu bazında seçilmesi konu bütünlüğünü sağlamak amacıyla uygun görülmüştür. Osmanlı devletinde farklı dönemlerde görev yapmış olan 21 Şeyhülislama ait "cihat" başlığında 12, "arazi ve tımar" başlığında 12, "vergi ve beytülmal" başlığında 13, "yargı" başlığında 22 "hal ve katl" başlığında 5 adet fetva ile Şeyhülislamların verdikleri kararlar ile Osmanlı devlet yönetimine idari yönden etkisi incelenmiştir. İncelenen metinlerin seçiminde erişilebilirlik ve günümüz Türkçesi metnine sahip olması ölçütleri kullanılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde yer alan fetvalardan cihat ve hal başlıklı fetvalar özel durumlar için istendikleri için ayrı başlıklar halinde diğer konu başlıklı fetvalar ise genel olarak incelenmiştir. Cihat konulu fetvaların içerisinde yer alan Kurtuluş Savaşı dönemi fetvaları ise İstanbul ve Ankara Hükümetlerinin birbirlerine karşılık verdikleri fetvalar oldukları için fetvalar tek başlık altında toplanmış ve Ankara Hükümetinin verdiği birkaç fetvanın orijinal haline ulaşılamadığı için metin içinde verilememiş, ulaşılanlardan birkaç tanesi ise internet kaynaklı olarak incelenmiştir.

Fetva incelemesi yapılırken bazı kategorilerde diğerlerine göre daha çok fetvaya ulaşılmıştır. Bunun nedeni ise var olan kaynakların yetersizliği ile ulaşılabilen tüm fetvalardan yararlanılamamasıdır. Ulaşılabilen her fetvadan yararlanılamaması ve geçmişte yaşanan yangın gibi olaylar nedeni ile arşivlerin kaybolması fetva seçimini de etkilemiştir. Araştırma kapsamında incelenen fetvaların özellikle devlet yönetimi ile ilişkili olmasına dikkat edilmiştir. Fetva incelemeleri yapılırken her bir fetvanın önce orijinal metni ardından ise günümüz Türkçesi metni verilerek şeyhülislamların Osmanlı devlet idaresine etkisi incelenmiştir.

3.3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Osmanlı Devleti'nde şeyhülislamların verdikleri fetvalar birçok alanda yönetimin kararlarını etkilemektedir. Gerek padişahların toplumsal, siyasi, idari ve özel durumlar için istedikleri fetvalar gerekse halkın bireysel olarak istedikleri fetvalar daha sonrasında kanunlaşarak geneli kapsar hale gelmiştir. Şeyhülislamlar hem devlet teşkilatındaki konumları hem de devlet işlerinin görülmesinde oynadıkları önemli rol nedeniyle gerektiğinde otoritelerini hükümdara hissettirecek kadar ileri gidebilmişlerdir (Örsten, 2005: 38). Bu noktada Şeyhülislamların verdikleri fetvalar 3 ana başlık altında gruplandırılarak örneklendirilmiştir.

Tablo 3: Fetva Kod Tablosu

1 **Harekete Geçirici Fetvalar**	**2** **Düzenleyici ve Kural Koyucu Fetvalar**	**2** **Meşruiyet Verici Fetvalar**
Cihat Fetvaları • **Kıbrıs Fetvası** • **Birinci Dünya Savaşı Fetvası** • **Kurtuluş Savaşı Dönemi Fetvaları**	**Arazi ve Tımar Fetvaları** **Vergi ve Beytülmal Fetvaları** **Yargı Konulu Fetvalar**	**Hal ve Katl Fetvaları** • **Sultan Abdülaziz'in Hal Fetvası** • **II. Abdülhamit'in Hal Fetvası**

Kaynak: Tarafımdan oluşturulmuştur.

Şeyhülislamların verdikleri fetvalara bakıldığında; herhangi bir konuyla ilgili devleti ve milleti o konu üzerinde birleştirme ve harekete geçirme, normalde olmayacak bir şeye meşriyet vermesi yönüyle ve ülkede genel kural koyma ve toplumsal yapıyı düzenleme yönünün olduğunu görmekteyiz.

3.3.1. Harekete Geçirici Fetvalar

Bu başlık altında incelenen Kıbrıs Fetvası, Birinci Dünya Savaşı Fetvası, Kurtuluş Savaşı dönemi fetvaları ve diğer cihat konulu fetvaların; yönetim ve halk üzerinde karar alma ve harekete geçirme özelliğine sahiptir.

3.3.1.1. İdareye Etkisi Açısından Cihat Fetvaları

Cihat kelimesi İslam dini ile ortaya çıkmış ve kelimeye zamanla çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Asıl olarak bir Müslümanın yanlıştan kaçınması ve doğru olanı yapması anlamına gelirken daha sonraları İslam dinini tebliğ ve bu hususlar uğrunda Müslüman bir devletin Müslüman olmayan bir devlete karşı yaptığı haklı savaş olarak anlamlandırılmıştır (Eroğlu, 1994- Meriç, 1).

Hz. Peygamber döneminden beri var olan cihat anlayışı çok geniş bir yelpazeye sahiptir. Sadece var olan bir savaş durumu değil, Allah yolunda canını ve malını ortaya koyarak mücadele etme durumudur. Savaş olarak adlandırılan cihat aslında İslam'a çağrıdır.

İslam devletlerinin yaptıkları savaşların ekonomik ve siyasi gibi birçok nedeni vardır ama altta yatan asıl neden cihat anlayışıdır. Çünkü karşı taraf kaybettikten sonra o topraklarda yaşayan müslüman olmayan kişilere tebliğ imkânı ortaya çıkmaktadır (Eroğlu, 1994). Bu durum Osmanlı Devletinin kuruluştan yıkılışına kadar hep bu sistem üzerinden devam etmiştir. Devletin büyümesinin ve gelişmesindeki tek amaç İslam'ın bayraktarlığını yapmaktır.

3.3.1.1.1. Kıbrıs Fetvası

3.3.1.1.1.1. Orijinal Fetva Metni

El Mesele: Sabıkan vilayet-i dar-ı İslam'dan olup, ba'de zamanin küffar-i haksar müstevli olup, medaris ü mesacidin harab ve mu'attal, ve menabir ü mehafilin 'alaim-i küfrü dalalet ile malamal edip, nice türlü ef'al-i habise ile din-i İslam'a

ihanet kasdın eyleyip, ve etraf-ı aleme evza'-ı kabihaların işa'at eyleseler, Padişah-ı dinpenah hazretleri, hamiyyet-i İslam muktezasınca, diyar-ı mezkuru küffar-ı rusiyah elinden alıp, dar-ı İslama ilhak eylemeğe azimet ve himmet buyursalar, sabıkan mezkur keferenin tasarruflarında olan ahar vilayetler musalaha olundukta ellerine verilen ahid-namede, mezkur vilayet dahil olmak ile, şeri'at-ı mutahhara mucebince, mezkür ahid-name nakzına azimet buyurmalarına mani' olur mu beyan buyurula? (Düzenli, 2012: 242)

El Cevap: Asla mani olmak ihtimali yoktur. Padişah-ı ehl-i İslam tevaif-i kefere ilesulh eylemeyi ol vakit meşru olur ki, kaffe-i müslimine menfaat ola. Menfaat olmayıcak asla sulh meşru değildir. Müşahede olunup müebbed yahud muvakkat sulh olunduktan sonra, menfaat bu zamanda bozulması enfa görülse, elbette bozmak vacib ve lazım olur. Hazreti Rasulullah hicreti nebeviyyenin altıncı yılında, küffar-ı Mekke ile on yıl sulh edip, Hazreti Ali müekked ahidname yazıp, muahede mukarrere kılındıktan sonra, gelecek yıl bozmak enfa görülüp, hicretin sekizinde üzerlerine varp, Mekke-i Muazzama'yı feth buyurmuşlardır (Düzenli, 2012: 242).

3.3.1.1.1.2. Günümüz Türkçesi İle Fetva Metni

Açıklama Mesele: Daha önceden İslam şehirlerinden olan fakat kafirler tarafından perişan ve istila edilmiş, mescid ve medreseleri yıkılmış, minber ve mahfilleri tamamı küfre maruz kalmış, İslam dinine türlü kötülükler yapılmış ve bütün halk perişan edilmiştir. Padişah hazretleri İslam kanunları gereğince kafirler tarafından işgal edilen ve kafirlerin tasarrufunda bulunan bu yerler devlet büyükleri tarafından tekrar İslam'a geri kazandırılmak istense ne buyururlar?

Açıklama Cevap: Asla mani olunmaz. İslam ehli olan padişah kafirler ile sulh yapması meşru olur ve bütün Müslümanların menfaatine olur. Menfaatin olmayacağı barış meşru değildir. Daimi veya geçici sulh sağlandıktan sonra menfaatlerin kötü hale geldiği durumda sözleşmeyi bozmak vacip olur. Hazreti Peygamber hicretin altıncı yılında Mekke halkı ile on yıl sulh anlaşması imzalandı. Fakat gelecek yıl anlaşmayı bozmak daha yararlı görülüp Mekke'nin fethi emredilmiştir.

3.3.1.1.2. Birinci Dünya Savaşı Fetvası

Tarihimizde en ünlü cihat fetvası 1. Dünya Savaşı sebebiyle Mustafa Hayri Efendi tarafından verilmiştir ve fetva 14 Kasım 1914 günü Süleymaniye'deki Meşihat binasından Fatih Camii'ne götürülmüştür ve Fetva Emini Ali Haydar Efendi tarafından okunmuştur (Demirtaş, 2011: 391).

3.3.1.1.2.1 Orijinal Fetva Metni

El Mesele: İslamiyet aleyhine tehaccüm-i a'da vaki ve Memalik-i İslamiyyenin ğasb üğareti ve nüfus-ı İslamiyyenin sebi ve esir edilmeleri mütehakkak olunca Padişah-ı İslam Hazretleri nefir-i am suretiyle cihadı emritdikde: ''Enfiru hifafen ve sikalen ve cahidü bi-emvali-küm ve enfisü-küm. Ayeti celilesi hükm-i münifince kaffe-i müslimin üzerine cihad farz olub genç ve ihtiyar, piyade ve süvari olarak bilcümle aktardaki müsliminin malen ve bedenen cihada müsaraat eylemeleri farz-ı ayn olur mu? (Demirtaş, 2011: 389)

El Cevap: Allahü Taala alem olur (Demirtaş, 2011: 390).

3.3.1.1.2.2. Günümüz Türkçesi İle Fetva Metni

Açıklama Mesele: Fetvada üç tehlikeden bahsedilmektedir. İslamiyet'in düşman saldırısına uğraması; İslam ülkelerinin gaspedilip yağmalanması; Müslümanların esir edilmesi. Bu tehlikeler karşısında İslam Padişahı da genel seferberlik ve cihat emretmiştir. Açıkça görüldüğü gibi burada vurgulanan unsur İslam olmaktır. Saldırıya uğrayan İslam dinidir. Gaspedilen ve yağmalanan İslam ülkesidir. Esir edilen Müslümanlardır. Genel seferberlik ilan ederek cihadı emreden de İslam Padişahıdır (Demirtaş, 2011: 391).

Açıklama Cevap: Olur.

3.3.1.1.3. Kurtuluş Savaşı Dönemi Fetvaları

Osmanlı Devletinin son döneminde 1920'lerin sonlarına doğru İstanbul Hükümeti ile Ankara yönetimi arasında gerginlikler artmaya başlamıştır. Yeni Meclisin almış olduğu kararlar, çıkardıkları kanunlar ve kurtuluş mücadelesi için yapılan çalışmalar ve İstanbul hükümetinin bu duruma karşı çıkışı İstanbul ile Ankara arasında bir fetva düellosuna sebebiyet vermiştir.

Yaşanan bu fetva düellosunun ilki 10 Nisan 1920'de Padişah Vahdettin döneminde Şeyhülislam Dürrizade Efendinin verdiği fetva ile başlamıştır (Oral, 168). Şeyhülislam Dürrizade Efendi tarafından verilen ilk fetva toplamda beş kısımdan oluşmaktadır.

3.3.1.1.3.1. Orijinal ve Günümüz Türkçesi İle Fetva Metinleri

1. El Mesele: Birinci kısım; Sebeb-i Nizam-ı alem olan Halife-i İslam adamallahu taala hilafetihi ila yevmülkıyam Hazretlerinin taht-ı velayetinde bulunan bilad-ı İslamiyede bazı eşhas-ı şerire ittifak ve ittihad ve kendilerine rüesa intihab ederek teba-i sadıka-i şahaneyi hiyl-ü tezvirat ile iğfal ve idlale ve bila emr-i ali ahaliden asker cem'e kıyam edip zahirde askeri iaşe ve teçhiz bahanesiyle ve hakikatta cem-i mal sevdası ile hilaf-ı şer-i şerif ve mügayır-ı emir-i münif birtakım garamat ve vergiler tarh ve tevzi ve enva-ı tazyik ve işkenceler ile nasın emval ve eşyasını gasb-ü garet ve bu veçhile ibadullaha zulm-ü itiyat ve tecrime cesaret ve Memalik-i Mahrusenin bazı kurra ve biladına hücum ile tahrip ve hak ile yeksan ve tab'a-i sadıkadan nice nüfus-u masumeyi katl-ü itlaf ve dıma-i mahkumeyi sefk ve iraka ettikleri ve canib-i Emirülmümininden mensup bazı merurin-i ilmiye ve askeriye ve mülkiye hodbehot azil ve kendi hempalarını nasp ve merkez-i hilafet ile Memalik-i Mahrusanın muvasalat ve münakalat ve muhaberatını kat ve taraf-ı devletten sadır olan evamirin icrasını men ve merkezi diğer memalikten tecrit ile şevket-i Hilafeti kesrü tevhin kastederek makam-ı mualla-yı imamete ihanet etmekle taat-i imamdan huruç ve Devlet-i Aliyyenin nizam ve intizamını ve biladın asayişini ihlal için neşr-i eracif ve işaa-i ekazip ile naşı fitneye saik ve sai-i bilfesat oldukları zahir ve mütehakkık olan rüsea-yı mezburin ile avam ve etbaı bağiler olup dağılmaları hakkında sadır olan emr-i aliden sonra hala inat ve fesatlarında ısrar ederler ise mezburların habasetlerinden tathir-i bilad ve şer ve mazarratlarından tahlil-i ibat vacip olup Nass-ı kerimi mucibince kat-ü kıtalleri meşru ve farz olur mu? (Akandere, 1999: 441; Arı, 2016: 55; www.turkomania.org)

El Cevap: Allah-u alem olur (Akandere, 1999: 441; Arı, 2016: 55; www.turkomania.org).

Açıklama Mesele: Kıyamet gününe kadar Allah'ın daim edeceği İslam halifesinin veliliği altında bulunan İslam memleketlerinde bazı kötü kimseler anlaşarak ve kendilerine elebaşılar seçerek padişahın vatandaşları hile ve yalanlarla aldatmakta, yoldan çıkartmaktadırlar. Padişahın emirleri olmaksızın asker toplamaktadırlar. Görünüşte asker beslemek bahanesi, gerçekte ise şeriata uymayan ve emirlere aykırı bir takım meşru olmayan vergiler koymakta çeşitli baskılarla halkın mal ve eşyalarını almaktadırlar. Padişahın ülkesinin bazı köy ve şehirlerine saldırmak suretiyle tahrip ve yerle bir etmektedirler. Ayrıca padişaha itaatsizlik nedeniyle devletin düzenini ve asayişini bozmak için yalan haberler yayarak halkı isyana sürüklemeleri gibi durumları da mevcuttur. Bu gibi olmaması gereken işleri yapanlar ile bunların arkalarından gidenlerin dağılmaları için çıkarılan kanunlardan sonra bunlar, hala yaptıkları kötü işlere devam ettikleri takdirde memleketi temizlemek ve insanları kötülüklerden kurtarmak dince yapılması gerekli olup, Allah'ın emri gereğince öldürülmeleri dine uygun ve farz mıdır? (Akandere, 1999: 441; Arı, 2016: 55).

Açıklama Cevap: Olur (Akandere, 1999: 441; Arı, 2016: 55).

2. El Mesele: İkinci kısım, bu surette Halife-i Hazretleri tarafından bügat-ı kudretleri bulunan Müslümanlar İmam-ı adil Halifemiz Sultan Vahidettin Han Hazretlerinin etrafında toplanıp mukalete için vaki olan davet emrine icabet ve bügat-ı mezburun ile mukalete etmeleri vacip olur mu? (Akandere, 1999: 441; Arı, 2016: 55; www.turkomania.org).

El Cevap: Allah-u Alem Olur (Akandere, 1999: 441; Arı, 2016: 55; www.turkomania.org).

Açıklama Mesele: Bu nedenle ülkede savaşma kabiliyeti bulunan müslümanların Halife Vahdettin Hazretlerinin etrafında toplanarak savaşmak için yapacağı davete ve vereceği emre uymak suretiyle adı geçen asilerle çarpışmaları dince gerekir mi? (Akandere, 1999: 441).

Açıklama Cevap: Olur (Akandere, 1999: 441).

3. El Mesele: Üçüncü kısım, bu surette Halife-i müsaleyha Hazretleri tarafından bügatı mezburun ile mukalete için tayin olunan askerler mukaleteden imtina ve firar eyleseler mürtekib-i kebire ve asim olup dünyada tazir-i şedide ve ukbada azab-ı elime müstahak olurlar mı (www.turkomania.org).

El Cevap: Allah-u alem olur.

Açıklama Mesele: Bu takdirde, halife tarafından bahsedilen isyancılarla savaşmak için görevlendirilen askerler, savaşmazlar ve meydandan kaçarlarsa büyük bir suç işlemiş olacaklarından dünyada şiddetle cezayı, ahirette de çok acı azabı hak ederler mi (Akandere, 1999: 441).

Açıklama Cevap: Olur (Akandere, 1999: 441).

4. El Mesele: Dördüncü ve beşinci kısım, bu surette itaat etmeyen müslümanlar asim ve tazir-i şer-iye müstehak olurlar mı (Akandere, 1999: 441; www.turkomania.org).

El Cevap: Allah-u alem olur (Akandere, 1999: 441; www.turkomania.org).

Açıklama Mesele: İsyancılarla savaşmayan askerlere kanuni ceza uygulanır mı? Devamı olarak ise halifenin askerlerinden isyancıları öldürenler gazi, isyancıların öldürdükleri ise şehit sayılırlar mı (Akandere, 1999: 441).

Açıklama Cevap: Olur.

Şeyhülislam Dürrizade Efendi'nin vermiş olduğu bu fetvalara karşın Ankara müftüsü Börekçioğlu Rıfat Efendi başkanlığında toplamda yirmi din bilgini ile oluşturulan bir heyet ile bu fetvalara karşı aynı şekilde cevap fetvaları verilmiştir (Oral, 168). Rıfat Efendi başkanlığında verilen fetvalarda yapılan suçlamalara cevap verilmiş, ulusal hareketi destekleyen Anadolu Gazetesinde yayınlanmış ve Anadolu Ajansı ile duyurulmuştur (Oral, 168).

5. El Mesele: Birinci kısım; dünya düzeninin sebebi olan İslam halifesinin yönetim yeri olan İstanbul, padişahın rızasına aykırı olarak Müslümanların düşmanı olan devletler tarafından resmen işgal edilerek, İslam askerleri silahlarından uzaklaştırılmış hatta bazıları şehir edilmiştir. Halifeliğin merkezi olan İstanbul'u koruyan bütün kaleler, savaş aletleri ele geçirilmiş ve resmi işleri yürüten ve İslam

ordusunu donatmakla görevli Bab- Ali ve Harbiye Nezaretine el konulmuştur. Bu nedenle sıkı yönetim ilan edilip mahkemeler kurulmuş ve İngiliz kanunları uygulanarak kararlar verilerek halifenin yargı görevine müdahale edilmiştir. Halifenin rızası olmadığı halde devletin bazı toprakları olan İzmir, Adana, Maraş ve Urfa'da düşmanlar halka saldırıp Müslüman olmayan vatandaşlarla anlaşarak İslam'ı toptan yok etmeye, kadınlarına tecavüze, Müslüman halk üzerine hakarete kalkışmışlardır. Bu şekilde hakarete ve zulme uğrayan milleti ve halifeyi kurtarmak için herkesin elinden geleni yapması farz olur mu? (www.nedirler.com).

El Cevap: Allah-u alem olur.

6. El Mesele: İkinci kısım bu nedenle halifenin meşru haklarını kurtarmak ve fiilen saldırıya uğramış olan vatan toraklarını düşmanlardan kurtarmak için uğraşanlar Allah yolundan ayrılmış olurlar mı? (www.nedirler.com).

El Cevap: Olmazlar.

7. El Mesele: Üçüncü kısım, halifeliğin ele geçirilen haklarını geri kazanmak için düşmanla yapılan mücadelede ölenler şehit, kalanlar gazi olurlar mı (www.nedirler.com).

El Cevap: Allah-u alem olurlar.

8. El Mesele: Dördüncü kısım, Din uğruna savaşan halka karşı düşman tarafını tutarak silah kullananlar ve adam öldürenler dini bakımdan büyük günah işlemiş ve fesat çıkarmış olurlar mı (www.nedirler.com).

El Cevap: Allah-u alem olurlar.

9. El Mesele: Beşinci kısım, istemediği halde düşmanların kandırması yoluyla olaylara ve gerçeğe uymayarak çıkartılan fetvalar, Müslümanlar açısından dinlenir ve ona uyulur mu (www.nedirler.com).

El Cevap: Allah-u alem uyulmaz.

3.3.1.1.4. Cihat Konulu Diğer Fetvalar

Cihat konulu önemli bir fetva da Şeyhülislam Sunullah Efendi tarafından verilmiştir.

El mesele: Zeyd, askeri sefer-i hümayuna memur iken mücerret meşakkat-ı seferden kaçub, sefere gitmeyüb yine beytül malden vazife talep eylese Zeyd-i mezbura şer'an ne lazım gelür (Demirtaş, 2011: 392).

El Cevap: Allah-u a'lem, ile'l-an beytü'l- malden alduğu kef olsun, Enva-ı kaab ile muakeb olmağa müstahak olur (Demirtaş, 2011: 392).

Açıklama Mesele: Zeyd, sefer-i hümayuna çıkmakla yükümlü bir memurdur. Büyük bir ihtimalle askerdir fakat meşru bir mazereti olmadığı olmadığı halde yalnız seferin meşakkaetleri sebebiyle gitmekten kaçınmış ve devletten başka bir görev istemiştir. Bu durumda Zeyd hakkında nasıl bir işlem yapılmalıdır. Zeydin şimdiye kadar Beytü'l malde aldığı maaş derhal kesilmeli ayrıca yükümlü olduğu halde sefere çıkmaktan kaçındığı için çeşitli cezalarla cezalandırılmalıdır (Demirtaş, 2011: 392).

Açıklama Cevap: Olur (Demirtaş, 2011: 392).

Bir diğer fetva ise Yavuz Sultan Selimin tarafından alınmıştır. Kemal Paşazade, Yavuz Sultan Selim İran'a sefer açmadan önce bir diğer Müslüman ülkeye karşı sefer açmak hususunda kamuoyunu hazırlamak ve Şii mezhebinin İslam dışı olduğunu ve bundan dolayı bu ülkeye savaş açmanın Müslüman bir ülkeye savaş açmak olmadığı hakkında fetva vermiştir. Bu fetvasında şiilerin öldürülmesinin caiz olduğu, mallarına el konulabileceği ve bu savaşın cihat olduğu ifade edilmiştir. Kemal Paşazade bu fetvasıyla divandan bu harbe rıza göstermeyen ve çekimser davranan devletin ileri gelenleri karşısında Sultana hareket serbestisi kazandırmıştır (Saraç, 1995: 42).

3.3.1.1.4.1. Cihat Konulu Fetvaların İdareye Etkisi

Tüm bu fetvalar incelendiğinde aslında Osmanlı Devlet yönetiminde fetvaların ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Devleti teokratik bir yönetim sistemini benimsemesinden ve İslam dininin liderliğini yapmalarından ötürü cihat anlayışını benimsemiş ve devletin siyasetini buna göre belirlenmiştir. Farklı

bölgelerde yaşayan Müslümanların can ve mal güvenliğini sağlamak, İslam dinini tebliğ etmek ve İslam topraklarını korumak adına cihat yapmaktadırlar.

Padişahlar savaş kararı alacakları zaman ülke menfaatleri açısından toplum nezdinde de bu kararın kabul görmesi gerekirdi ki halk devlete destek olsun. Tam da bu noktada padişahlar alacakları savaş kararının meşruluğunu sağlayabilmek adına Şeyhülislamlardan fetvalar istemişlerdir. Bu yönüyle fetva aslında dini yönetim sistemi benimseyen ülkelerde halk ve iktidar arasında siyasi bir aracı olarak kullanılmıştır (Akgündüz, 2005:250)

Çalışmada cihat konulu bahsedilen en önemli fetva Ebussud Efendi tarafından Kıbrıs'ın Fethedilmesi için verilen fetvadır. Kıbrıs'ın fethi ile ilgili fetva ilk olarak, orasının daha önce Müslümanlar tarafında fethedilmiş olmasına dayandırılmaktadır. Bir kere Müslümanlar tarafından fethedilen yer, daha sonra elden çıksa da İslam toprağı sayılması fethin en önemli nedenidir (Demir, 2006: 65). Fetvanın dayandırıldığı bir diğer gerekçe ise o dönemde Mısır'a giden tüccar ve hacı gemilerinin Kıbrıs korsanları tarafından baskına uğraması ve Dalmaçya'da hudut tecavüzcülerinin eksik olmamasıydı. Ebussud Fetvasını sağlam esaslara bağlamış ve Peygamber döneminden misaller vererek açıklamıştır (Aydemir, 40). Bu sebeple "kefere ile sulh eylemek ol zaman meşru olur ki kaffe-i müslimine menfaat ola" gerekçesiyle Kıbrısın fethi için sulhun bozulması meşru görülmüştür (Demir, 2006: 65). Verilen bu fetva ile Kıbrıs adasının fethi için nedenler oluşmuş ve fetih meşru bir hal almıştır.

Kıbrıs'ın Osmanlı tarafından fethinin diğer sebebi ise Doğu Akdeniz çevresindeki bütün ülkelerin teker teker ele geçirilmesi sonucunda adanın kazandığı stratejik önem ve adada yaşayan korsanların bölgeden geçen Osmanlı gemilerine zarar vermesidir (Şen, 2016: 76). Çünkü Kıbrıs Akdeniz'in ortasında ve Akdeniz'de hâkimiyet kurulabilecek bir konumda yer almaktadır. Bu gelişmeler üzerine Ebussud Efendi'nin verdiği fetvaya istinaden Kıbrıs Adası Fethedilmiştir.

Kıbrıs seferi sırasında donanmayı hümayunun yok edilmesinden sonra yeni bir donanma hazırlanması faaliyetlerine katkıda bulunmak için fetva yayınlanmıştır. Müslümanların geçmişte vermemiş oldukları ve gelecekte verecekleri zekâtlarının

donanmanın yeniden hazırlanmasına sarf edebilecekleri ve bu yardımların zekât yerine geçeceği ifade edilmiştir (Demir, 2006: 193).

Cihat konulu diğer örnek fetva ise Osmanlı Devletinin zor zamanlar geçirdiği Birinci Dünya Savaşı döneminde istenen fetvadır. Osmanlı Devleti içinde farklı dinden ve milletten insanlar olmakla beraber o dönemde İslam'ı temsil eden tek devlettir. Birinci Dünya Savaşı için verilen fetvanın en önemli dayanağı Kuranı Kerimde bulunan Tevbe Suresinin 41. ayetinde geçen "Allah yolunda cihat ediniz" ayetidir (Demirtaş, 2011: 390). Bu şartlar altında yaşayan her Müslümanın zengin, fakir, genç, ihtiyar, asker veya sivil hiç ayırt etmeden cihada katılması gerekmektedir. Bu fetvanın istenmesindeki asıl amaç devlete ve orduya vatandaş tarafından destek sağlanmasıdır.

Çalışmadaki bir diğer fetva örneği ise Kurtuluş savaşı döneminde İstanbul Hükümeti ve Ankara hükümetleri arasında yaşanan ve fetvalar savaşı olarak adlandırılan dönemdir. Sultan Vahdettin ve hükümeti, Mustafa Kemal Paşa'nın dinsiz olduğunu ileri sürerek kendisi için Şeyhülislam Dürrizade Efendiden alınan fetva ile bir ferman hazırlatarak Mustafa Kemal Paşa'nın katledilmesini istemiştir. (Arı, 2013: 54). Ankara Hükümeti bu kalkışmaya Ankara Müftüsü Rıfat Bey'in imzaladığı karşı fetvalarla cevap vermiştirler (Arı, 2016: 56). Her iki tarafta aslında fetva aracılığı ile yaptıkları işleri meşrulaştırmaya çalışmışlardır.

Osmanlı devleti kuruluşundan yıkılışına kadar devletin temel yapı taşlarından biri olan cihat geleneği ile hareket etmiştir (Akgündüz, 1995; 266). Ancak padişahlar cihat kararları alırlarken kendi başlarına bu kararı vermemişler, Şeyhülislamlardan aldıkları fetvalar doğrultusunda hareket etmişlerdir. Dolayısıyla cihat konusunda Şeyhülislamların verdikleri fetvalar doğrudan devlet idaresini ve kararlarını etkilemiştirler.

3.3.2. Düzenleyici ve Kural Koyucu Fetvalar

Bu başlık altında incelenen arazi ve tımar, vergi ve beytülmal son olarak yargı konulu fetvaların toplumsal yapıyı düzenleme ve ülke genelini kapsayacak kurallar olma özelliği vardır.

3.3.2.1. İdareye Etkisi Açısından "Arazi ve Tımar" Fetvaları

Osmanlı Devleti yapısal olarak toprağa dayalı bir ekonomik sisteme sahiptir. Toprak sistemi büyük çoğunluğu devlete ait olan miri arazi, halkın elinde bulundurduğu mülk arazi ve toplumsal hizmet sağlayan kuruluşlara ait olan vakıf arazisi olmak üzere 3 ana başlık altında toplanmaktadır.

3.3.2.1.1. Orijinal ve Günümüz Türkçesi İle Fetva Metinleri

1. El Mesele: Zeyde mülk arsasını Amr'a semen-i maluma bey' ve teslim etdikten sonra Zeyd nâdim olup bey'i fesha kâdir olur mu, beyan buyurula (Çuluk ve Karaca, 2015: 64)

El Cevap: Allah'u a'lem olmaz (Çuluk ve Karaca, 2015: 64).

Açıklama Mesele: Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi tarafından verilen fetvanın açıklaması şu şekildedir. Bir kimse mülk arsasını sattıktan sonra pişman olup satışı iptal edebilir mi? (Çuluk ve Karaca, 2015: 64). (Bu fetva Ek 2'de orijinal hali ile sunulmuştur).

Açıklama Cevap: Olmaz

2. El Mesele: Arazisi bir cami'e vakıf ve rüsum-ı örfiyyesi sipahi tımarı olan vilayetde mahlül olan yeri mütevelli-i vakıf mı tapuya verir yoksa sipahi mi verir? (Akgündüz, 2006: 83).

El Cevap: Tapu resmi yerin tasarrufı mukabelesinde verilür nesnedür. Yerün rakabesi vakıf olıcak, menafi mukabelesinde verilen dahi vakfın ücret-i mu'accelesi olub, sair ücret-i seneviyye ve ücret-i şehriyyesi gibi mütevelli zabt eylemek gerekdir. Sipahialduğı, ol yerlerin öşri adına onda bir yahud sekizde bir verilen haraç-ı mukasseme si ve çift resmi adına verilen haraç-ı muvazzafı; bunun ikisi bile rüsam-ı şer'iyyedendir: sipahinin helal hakkıdır. Rüsum-ı örfiyyeden elinde asla yer olmayan re'ayadan caba bennak adına alınan ve anın emsali rüsumdur. İki başlı olmayan arazi-i sultaniyyenin tapusu resmi dahi sipahinin idüği muhakkakdır. Lakin Diyar-ı Rum ki, arazisi iki başludur, resm-i tapusını asla ashab-ı emlak ve mütevelli-i vakıf alu-gelmeyüb sipahiler alu-gelüb defatir-i kadimede ve hadisede anlara hasıl kayd olunmuşdur. Mahza menafi'-i arz mukabelesinde verilmekle, ücret-i mu'acceledir deyü, kuzat cümlesin yahud ba'zısın emr-i sultanisiz emr-i sultanisiz vakfa hükm eylemeğe kadir değildir (Akgündüz, 2006: 83)

Açıklama: Şeyhülislam Ebussud Efendi tarafından verilen bu fetvanın açıklaması şu şekildedir. Tapu arazisinin bir kısmı vakıf arazisi olduğu zaman bunların geliri tımarlı sipahilere verilirken arazinin tapusunun kime aittir? Burasının işletme hakkı vakfa aittir. Ancak her yıl onda bir yahut sekizde biri tımarlı sipahiye verilmesi gereken vergileri de vermek zorundadır bu da tımarın hakkıdır. Ancak Rumeli'de böyle bir durum yoktur. Her ne olursa olsun bu tımarlı sipahinin hakkıdır. Eğer böyle ikili bir durum meydana gelirse bütün arazi tımarlı sipahinin olur. Ama bunun dışındaki her yerde normal işletme hakkı vakfa ait iken geri kalan onda ya da sekizde birlik verilmesi gereken kısım tımarlı sipahiye aittir.

3. El Mesele: Bir vakfın müşrutiyet üzre mütevellisi olan Zeyd vakfı mezburun bir kaç bab dükkanlarını icare-i tavile ile doksan sene tamamına dek amra icar ve teslim Amr dahi ol dükkanları mütevelli izinsiz kendi malından bir miktar akçe sarf edip teberruan imared ve meremmet ettikten sonra Zeyd fevt olup yerine oğlu Bekir meşrutiyet üzre metevellisi oldukta Bekir icar-ı mezburun adem-i sıhatine binaen ol dükkanları amrdan alıp vakıf için zabt murad Amr ben ol dükkanları vechi muharrer üzre imaret ve meremmet edüp bu kadar mal sarf eyledüm. Masrufüme vermedikçe zabtettirmem demeye kadir olur mu? (Özcan, 2003: 352).

El Cevap: Olur (Özcan, 2003: 352).

Açıklama Mesele: Var olan bir vakıf topluluğun doksan yıllığına bir adama kiralanmış olması ve bu toprakta bir şeyler yapması durumunda adam ölse ve oğlu bu toprağı işletmeye devam etse daha sonra vakıf gelse ve oğluna dese ki "toprak artık bizim buradan çık" devletin buna hakkı var mıdır?

Açıklama Cevap: Olur.

4. El Mesele: Zeyd bir tımara berâtla mutasarrıf iken "ol tımar mutasarrıfı Zeyd fetv oldu" deyu berâtla Amr'a tevcih olunup amr dahi tımarı zabt ve mahsulünü kabz ve der-anber ettikten sonra tımar Amr'ın ref'inden berâtla Zeyd'e tevcih olunsa Zeyd Amr'ın kabz ve deranbar ettiği mahsulünü Amr'dan almağa kadir olur mu? (Kaya vd. 2011: 207)

El Cevap: Emr-i sultanî üzere amel olunur, lakin Amr'ın kibz ve hilesiyle tevcih olunmuş ise mahsul-i merküm Amr'dan alınıp Zeyd'e verilmek re't-i hasendir (Kaya vd. 2011: 207).

Açıklama Mesele: Zeyd bir tımara(asker için ayrılmış araziye) ferman ile sahip iken. "Arazi sahibi olan Zeyd kayboldu. Fermanın Amr'a kalmasıyla Amr'a rütbe verilmesi ya da o arazinin Amr'a bırakılmasıyla Amr dahi araziyi idare ve mahsulü elinde tutup ve anbar ettikten sonra arazi Amr'ın kalkındırmasından sonra Zeyd'e bırakılsa Zeyd Amr'ın elinde tuttuğu ve anbar ettiği mahsulünü Amr'dan almaya gücü yeter mi?

Açıklama Cevap: Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi tarafından verilen bu fetvanın açıklaması şu şekildedir. Sultan'ın emiri üzere iş yapılır. Lakin Amr'ın yalan ve hilesiyle devredilmişse adı geçen mahsul, Amr'dan alınıp Zeyd'e verilmesi en güzel karardır.

5. El Mesele: Zeyd-i sipahi tımarı karyesini Amr'a yüz guruşa iltizâmla verip yüz guruşa aldıktan sonra Amr ol tımarı zabt ve hasıl olan mahsulünü kabzettikden sonra mukaddemâ emr'i şerif ile mahsul-i tımardan mirîye vermeğe me'mur olduğu cebeli akçesini bikaç sene vermemekle sinin-imezkürenin cebeli akçesi için mahsul-i mezbûrun mecmuu kibel-i sultanîden emr-i şerif ile Amr'dan alınsa Amr Zeyd'e verdiği yüz guruşu Zeyd'den almağa kadir olur mu? (Kaya vd 2011: 205).

El Cevap: Olur (Kaya vd 2011: 205).

Açıklama Mesele: Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi tarafından verilen bu fetvanın açıklaması şu şekildedir. Sipahi Zeyd köydeki arazisine Amr'a yüz kuruşa lüzumuyla verip yüz kuruşu aldıktan sonra Amr'a araziyi idare ve hasıl olan (elde olan) mahsulünü elde ettikten sonra önce buyrulan emr olduğu cebeli (dağla ilgili) akçe birkaç sene vermemekle adı geçen Sina'nın dağ akçesi için yukarıda bahsi geçen mahsulün hepsi sultan tarafından emir ile Amr'dan alınsa Amr Zeyd'e verdiği yüz kuruşu Zeyd'den almaya gücü olur mu?

Açıklama Cevap: Olur.

6. El Mesele: Vilayet-i Rumeli'de reaya ellerinde olan arazinin bey'ü şirasının vedia ve iaresinin ve şuf'a ve istibdalinin sıhhatinde, anda olan kudat-ı müslimîn ki hüccet verip ve sicillerine kayd ederler, şer'-i şerife muvafık mıdır? (Demir, 2006: 90)

El Cevap: Muhalifdir, hemen itibar sipahilerinin tapuya vermesidir. Kudat bey'ü şira yazmak hatadır. 'Zeyd, tasarrufunda olan tarlaların tasarrufunu Am'ra tefviz edip, mukabelesinde şu kadar mikdar akça alıp feragat ettikte, sipahi olan Bekr dahi şu mikdar resm-i alıp Am'ra verdi deyü yazmak gerektir (Demir, 2006: 90).

Açıklama: Şeyhülislam Ebussud Efendi tarafından verilen bu fetvanın açıklaması şu şekildedir. Miri arazi ile ilgili kurallar derli toplu bir şekilde ifade edilmediğinden insanlar tam olarak ne yapacaklarını bilememektedirler. Miri arazilerin, mülk araziler gibi satılması mümkün değildir. Ancak taraflar isterlerse kullanım hakkını devredebilirler. Buna miri arazinin ferağı denilmektedir. Bunun için sipahinin izni alındıktan sonra mutasarrıfa bir ferağ bedeli ve sipahiye de tapu resmi ödenmesi gerekir (Demir, 2006: 90).

7. El Mesele: Bir mahalle ahalisinden Zeyd mülk menzilini vakfedip vakfiye yazdırdıkda olvakfiyede "Menzil-i mezbûrun süknâsı evvela nefsime, fevtimden sonra evladıma ve evlad-i evladıma, ba'de'l-inkırâz Amr'a, ba'de vefatihi Amr'ın evladına ve evlad-i evladına meşrûta olup badel-inkırâz menziil-i mezbûr bey ve semeni istirbah olunup ribhi mahalle-i mezûrenin avârızına sarf oluna" deyu yazdırıp vech-i muharer üzerine şart eylese vakf-i mezbur sahih olur mu? (Kaya, 2009: 147)

El Cevap: Olmaz (Kaya, 2009: 147)

Açıklama Mesele: Şeyhülislam Feyzullah Efendi tarafından verilen bu fetvanın açıklaması şu şekildedir. Mahalle ahalisinden Zeyd, evini vakfedip bir vakfiye (sözleşme) yazdırıyor; adı geçen evde önce kendim, sonra evladıma, evladımın evladına yıkıldıktan sonra Amr'a, onun evladına, evladının oğlunun oturmasını şart koşuyor. Ev yıkıldıktan sonra kıymet ve değerinde satılıp kâr elde edilsin, böyle bir vakıf sahih olur mu?

Açıklama Cevap: Olmaz.

8. El Mesele: Zeyd'in vakfı arazisinden olmak üzere kadimden zabt u tasarruf olunup öyle olduğu meşhur ve mütevâtir olan arazi için kurbünde mâlikanesi olan Amr mâlikânem arazisindendir deyu dava ve meşhur ve mütevâtirin hilâfına ikamet-i beyyine eylese mesmû'a ve makbule olur mu (Çuluk ve Karaca, 2015: 96).

El Cevap: Allah'u Alem Olmaz (Çuluk ve Karaca, 2015: 96).

Açıklama Mesele: Şeyhülislam Mirza ustafa Efendi tarafından verilen fetvanın açıklaması şu şekildedir. Herkezçe vakıf arazisi olarak bilinen bir yere hiç kimse mülkiyet davası açamaz (Çuluk ve Karaca, 2015: 96).

Açıklama Cevap: Olmaz.

9. El Mesele: Zeyd mukâtaa ile tasarrufundan olan vakıf arsa üzerine izn-i mütevelli ve kendi malıyla nefsi için garsettiği eşcârı cihet-i uhrâya vakfeylese vakf-i mezbûr sahih olur mu? (Kaya, 2009: 148)

El Cevap: Hükm-i hakimle olur (Kaya, 2009: 148)

Açıklama Mesele: Şeyhülislam Feyzullah Efendi tarafından verilen bu fetvanın açıklaması şu şekildedir. Zeyd tasarrufunda bulunan vakıf arsası üzerine, yönetici izni ile ve kendi malıyla, kendisi için diktiği ağaçları, başkasına vakfeylese adı geçen vakıf sahih olur mu?

Açıklama Cevap: Olur.

10. El Mesele: Zeyd'in bir cihete meşrûta vakfı olan arsada mağrûse olup Amr'ın cihet-i uhrâya meşrûta vakfi olan eşcârın mütevellisi Bekir ol eşcârı bey'a kâdir olur mu? (Kaya, 2009: 163)

El Cevap: Olmaz (Kaya, 2009: 163).

Açıklama Mesele: Şeyhülislam Feyzullah Efendi tarafından verilen bu fetvanın açıklaması şu şekildedir. Zeyd'in el konulmuş bir vakfında, ağaç dikilmiş olup, Amr'da başkasına o ağaçları vakfeylese, yönetici olan Bekir o ağaçları satabilir mi?

Açıklama Cevap: Olmaz.

11. El Mesele: Arazi-i emîriyeden bir mikdar arazi taraf-isaltab-nattan Zeyd'e temlîk-i sahih ile temlîk olunup Zeyd dahi ol araziyibir cihete vakf ve teslim ile'l-mütevelli ile tescîl-i şer'î ettirdikten sonra vakf-i mezbûr mütevellisi ol araziyi bazı kimesnelere tapu ile îcâr edip ba'dehu bir müddet murûrunda ol arazinin ancak a'şâr-i şer'iyesi emr-i sultanî ile bir camiin mesârifine tayin olunup ol camiin mütevellisi mücerred "A'şarı camiin mesârifine tayin olunmakla hâlen araziyicami vakfı için zabdetip ben îcâr ederim" demeğe kâdir olur mu? (Kaya, 2009: 163)

El Cevap: Olmaz (Kaya, 2009: 163).

Açıklama Mesele: Şeyhülislam Feyzullah Efendi tarafından verilen bu fetvanın açıklaması şu şekildedir. Devlet arazisinden bir miktar arazi, hükümdardan Zeyd'de o araziyi başka bir yere vakfetse ve yöneticiyede teslim etse, tescilden sonra yönetici de o araziyi bazı kimseler tapu ile kiralasa, sonra bir müddet geçince o arazinin ö'şürü bir caminin masraflarına tayin edilse, caminin dernek başkanı ö'şürü ile vakfedilen bu araziyi cami vakfı için alıp ben icar ederim, diyebilir mi?

Açıklama Cevap: Olmaz

12. El Mesele: Zeyd sıhhatinde yeri dahi mülk bağçesini ve cihete vakf ve teslim ile'l-mütevelli edip tescil-i şer'i ettirdikten sonra Zeyd fevt olsa veresesivakfı nakza kâdir olurlar mı? (Kaya, 2009: 147)

El Cevap: Olmazlar (Kaya, 2009: 147).

Açıklama Mesele: Şeyhülislam Feyzullah Efendi tarafından verilen fetvanın açıklaması şu şekildedir. Zeyd sağlıklı iken bahçesini bir yere vakfetse, yöneticiye teslim edip resmen tescilden sonra ölse, veresesi vakfı bozabilir mi?

Açıklama Cevap: Olmazlar

3.3.2.1.2. Arazi ve Tımar Konulu Fetvaların İdareye Etkisi

Osmanlı Devletinde miri arazi ve tımar sisteminin temeli Kanuni Sultan Süleyman'ın isteğiyle memleketin en büyük hukukçularından olan Ebussuud Efendi tarafından fetvay-ı şerife adıyla hazırlanan bir düzenleme ile oluşmuştur (Akgündüz, 2006: 76; Aydemir, 44).

Daha önceleri dağınık şekilde olan arazi ile ilgili kurallar, Ebussud Efendi tarafından derli toplu bir şekilde ifade edilmiş ve kanun haline getirilmiştir (Demir, 2006: 194). Yapılan bu düzenleme ile daha sonraki bütün değişiklikler için bu fetvalar esas olmuştur. Kanuni'den senelerce sonra gelmiş ve yaşamış olan Şeyhülislam Yahya Efendi gibi Şeyhülislamlara ait fetva ve kanun hükümleri de bulunmaktadır (Akgündüz, 2006: 76).

Ebussuud Efendi bir nevi miri arazi rejiminin mimarı olarak ön plana çıkmaktadır (Akgündüz, 2006: 76). Kanun-i Cedid, Budin Kanunnamesi, Üsküp ve Selanik Kanunnamesi bunlara en önemli örnektir. Aynı zamanda bu kanunlar Arazi Kanunnamesinin temelini teşkil etmiş ve Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam etmiştir (Demir, 2006: 194). Bu kanunlar ile Osmanlı'da arazi hukukunun Ebussuud Efendi'nin fetvalarıyla şekillendiğini söylenebilir.

Ebussuud Efendi'nin miri arazi üzerinde çok fazla durmasının sebebi, o dönemde tımar sisteminin bozulmaya başlaması, tımarların mülk topraklar haline gelmeye yüz tutmasıdır (Demir, 2006: 90). Tımar sistemi hem askeri hem toprak hem de siyasi sistemi bir arada bulundurduğu için devlet için önemli bir konumda yer almaktadır. Bu dönemde tımar toprakları vezirler gibi üst seviyedeki yöneticiler tarafından mülk haline getirilmekte ve daha sonra da kendi ellerinde kalmasını sağlamak için vakfedilmektedir (Demir, 2006: 90). Sistem üzerinde meydana gelen bu bozulmalara karşı durabilmek adına Ebussuud Efendi bu konu üzerinde durmaktadır.

Ebussud Efendi Rumeli ve Anadolu'daki arazinin öşri ya da haraci arazi olmadığını miri arazi olduğunu ısrarla söylemekte ve fetva isteyenlerin yanlışlarını düzeltmektedir. Yine Rumeli'de ve Anadolu'da halk ellerindeki toprağı mülk zannedip satım, hibe, miras bırakma gibi tasarruflarda bulunmakta, hatta bunları mahkeme vasıtasıyla gerçekleştirmektedirler (Demir, 2006: 85).

Ebussuud Efendi'nin, Kanuni Sultan Süleyman devrinde, devlet kanunlarını, şeriat hükümleriyle telif ettiği, tımar ve zeametlere dair konulan kararların ekserisi onun fetvalarına dayanmaktadır (Şen, 2016: 71).

Daha sonraki asırlarda yetişen birçok kanun ve idare adamı, Osmanlı kanunlarının teşekkülüne ya bizzat kanunu yapıp sultanın arz etmiş ya da verilen fermanların; şeriata, din hükümlerine aykırı düşmeyen mevcut nizamlara, o günün örf ve adetlerine uyup uymadığını kontrol ederek bu konuda hakkındaki görüşlerini bildirmişlerdir (Aydemir, 44).

Arazi ve tımar sistemi ile ilgili fetvalar incelendiğinde Osmanlılar tarafından fethedilen ülkelerin kasaba ve köylerinde ev, dükkân, bağ ve bahçeler buradaki sakinlerin mülkleri olup bunlarda diledikleri gibi tasarrufta bulunabildiklerini görülmektedir. Ziraat toprakları ise yine eski sahiplerine bırakılmakla birlikte bunların çıplak mülkiyeti devlete verilmiş, yalnız tasarruf hakkı sakinlere devredilmiştir (Şen, 2016: 70-71). Savaş öncesi ve sonrası verilen fetvalar ile fetihten sonra elde edilen toprakların nasıl yönetileceğinden bahsedilmiştir.

Genel anlamda Osmanlı Devletinde arazi ve tımar sisteminin gelişmesi Şeyhülislam Ebussud Efendi döneminde olmuştur. Daha önceleri dağınık olan arazi yapısı verilen fetvalarla düzenlenmiş, araziden elde edilen gelirin kimin olacağı ve devletin arazi konusundaki üstünlüğü belirtilmektedir. Vatandaşlar tarafından istenen fetvalar daha sonrasında geneli kapsayarak kanun haline gelmiştir.

Dolayısıyla arazi konusunda Şeyhülislamların verdikleri fetvaların idari kararlar ve uygulamaları etkilediği açık bir gerçektir.

3.3.2.2. İdareye Etkisi Açısından "Vergi ve Beytülmal" Fetvaları

Her devlette olduğu gibi Osmanlı Devletinde de devletin gelirinin büyük kısmı vergilerden oluşmaktaydı. 600 yıl hüküm süren Osmanlı Devleti dini kuralları benimsemiş, hukuk ve yönetim sistemini bu doğrultuda düzenlemiştir. Dini kurallar kendisini vergi sisteminde de göstermiş, vergi hukuku şer'i ve örfi vergiler olmak üzere iki kısımdan oluşmuştur (Çaçan, 2015: 10).

Şer'i vergiler; toprak sahibi Müslüman halkın elde ettiği üründen alınan öşür vergisi, gayri müslim toprak sahibi halkın elde ettiği üründen alınan haraç ve askerlik yapmayan gayrı müslimlerden alınan cizye olmak üzere üç kısımdan; örfi vergiler ise, olağanüstü durumlardan alınan avarız, toprağını izinsiz olarak terk edenlerden alınan çiftbozan, hayvan yetiştirenlerden alınan ağnam, Müslümanların toprağı

işletmesinde alınan çiftresmi, gayri müslimlerin toprağı işletmesinden alınan ispençe, evli çiftçilerden alınan bennak, bekar çiftçilerden alınan mücerred ve köprü ve geçitlerden alınan derbent resmi olmak üzere toplamda 8 kısımdan oluşmuştur (Çaçan, 2015: 10; Kazıcı, 1986: 295-296).

Osmanlı hukukunda, devlet ve milletin korunması ve kamu hizmetlerinin ifası için lazım olan masrafları karşılamak, Müslümanların dini görevleri arasında sayılmış ve farz-ı kifaye olarak vasıflandırılmıştır. Her Müslümanın mal varlığı nisbetinde, mükellef bulunduğu bu mali mükellefiyete ‘’garamet-i maliye’’ veya ‘’teklif’’ yahut bunun çoğulu olarak ‘’tekalif’’ adı verilmektedir. Osmanlı hukukunun mali esasları fıkıh kitaplarında ifadesini bulan şer’i hükümlere dayanmaktadır (Akgündüz, 2006: 153).

3.3.2.2.1. Orijinal ve Günümüz Türkçesi İle Fetva Metinleri

1. El Mesele: Zeyd tarlasına haşhaş ekip bitip afyondan sahib-i arz öşrünü aldıktan sonra haşhaşından dahi almağa kâdir olur mu, beyân buyurula (Çuluk ve Karaca, 2015: 210).

El Cevap: Allah'u a'lem olur (Çuluk ve Karaca, 2015: 210).

Açıklama Mesele: Kadızade Mehmed Tahir Efendi tarafından verilen fetvanın açıklaması şu şekildedir. Sipahi, dirliği sınırları içinde ekilen haşhaştan elde edilen afyondan öşür aldığı gibi haşhaşın kendisinden de öşür alabilir (Çuluk ve Karaca, 2015: 210). (Bu fetva Ek 3’de orijinal hali ile sunulmuştur).

Açıklama Cevap: Olur.

2. El Mesele: Emr-i şerif ile tekâlif-i örfiyeden muaf olan ehl-i karyeden emin bennak almağa kadir olur mu? (Demir, 2006: 103)

El Cevap: Bennak akçası tekâlif-i örfiyeden ise alınmaz (Demir, 2006: 103).

Açıklama: Ebussuud Efendi'ye göre resm-i çift ve ekinli bennak harac-ı muvazzaf olduğu için helaldir. Harac-ı muvazzfa ise ilk defa Hz Ömer tarafından Irak arazisinde uygulanmıştır (Demir, 2006: 103).

3. El Mesele: Resm-i çift ve resm-i bennak deyu alınan akça helal midir? (Düzdağ, 2012: 221)

El Cevap: Resm-i çift ve ekinli bennak resmi helaldir, meşrudur, arzın haraç-i muvazzafıdır. (Düzdağ, 2012: 221)

Açıklama Mesele: Şeyhülislam Ebussud Efendi'nin görüşüne göre çift resmi ve bennak vergisi helal midir?

Açıklama Cevap: Helaldir.

4. **El Mesele:** Bir kasaba toprağında olan tarlaların öşrü mukabilesinde hin-i fetihde dönüm başına şu kadar akçe tayin olunup Defter-i Hakani'de vech-i muharrer üzere mukayyed olmakla ol tarlaların mutasarrıfları ber-mûceb-i emr u defter kadimden verilegelen ol kadar akçeyi ol kasaba sipahisi Zeyd'e verirlerken Zeyd razı olmayıp hilâfına emir vârid olmadan öşr-i mahsul almağa kâdir olur mu, beyân buyrula (Çuluk ve Karaca, 2015: 162).

El Cevap: Allahu alem olmaz (Çuluk ve Karaca, 2015: 162).

Açıklama Mesele: Salihzade Ahmet Esat Efendi tarafından verilen fetvanın açıklaması şu şekildedir. Kanunda belirlenen öşür akçesini sipahisine veren kasaba halkından, aksine bir emir olmadıkça fazlası istenemez (Çuluk ve Karaca, 2015: 162).(Bu fetva Ek 4'da Orijinal hali ile sunulmuştur).

Açıklama Cevap: Olmaz.

5. El Mesele: Zeyd koyunları için emr-i padişahı ile gelen amr-a iki koyun bir akçe verse zekatına tutmağa kadir olur mu? (Demir, 2006: 112)

El Cevap: Olur, koyunun zekâtına niyet edecektir (Demir, 2006: 112).

Açıklama Mesele: Kanunnamelerde ve Ebussuud Efendi'nin bir fetvasında ağnam resminin iki koyuna bir akçe alınacağı yer almaktadır. Padişah hasları dışında kalan tımar, has ve vakıflar içindir. Havas-ı humayun denilen padişah aslarında ağnam resmi bir koyundan bir akçe olarak alınmaktadır (Demir, 2006: 112).

Açıklama Cevap: Olur.

6. El Mesele: Padişah Hazretleri bir kaç karye sınurunda eken kimesnelerin mahsullerini sülüsan kendülerin alub bakisin Hüdavendigar Hazretleri içün ola deyü tayin etdiklerinde sonra zikrolunan karye sınurunda eküb biçüb mahsul alan kimesnelerden bazı mahsullerinin ancak öşrün verse, ziyadesin kendüler ekl eylesele şer'an eklettükleri kendülere helal olur mu? (Demir, 2006: 106)

El Cevap: Olmaz. Tayin olunan mikdar, ol arzın harac-ı mukasemesidir; nısfına değin haraca vaz'ı meşrudur. Ekser arazinin haracları onda bir olmağın avam öşr-i şer'i sanub ziyade alınanı zulmen alınur sanup vermemek ile asi olmazız sanurlar. Hata-i fahiş-i meşhurdur. Memalik-i mahruse'nin arazisi Beytülmal içün hiyazet olunmuş arazi-i haraciyyedir;harac-ı öşriyyeyokdur ve illa onda bir alınan behreden gayrı çift hakkı haram-ı mahz olur (Demir, 2006: 106).

Açıklama: Bununla birlikte öşrün her yerde onda bir alınmadığı, harac-ı mukasemeye uygun olarak onda birden daha az oranlarda da alındığı görülmektedir. Ayrıca Osmanlı'da toprak miri arazi kabul edildiğine göre vergisi de şer'i öşür değil haraç olacaktır. Çünkü şer'i öşür, öşri araziden alınır. Hâlbuki miri arazi asıl olarak haraci arazidir. O halde harac-ı mukaseme Ebussuud Efendi'den önce de öşür adı altında uygulanmıştır. Ancak Kanuni ve Ebussuud Efendi döneminde harac-ı mukaseme uygulamasının yaygınlaştırıldığı düşünülebilir (Demir, 2006: 106).

7. El Mesele: Zeyd züemâdan olmakla nice sinin sefere gidip pîr u fakir olup mâlen ve bedenen sefere iktidarı kalmamakla kanun üzere cebeli vermek üzere Zeyd'e tekâud ihsan olunup zeâmeti mahsul-i şer'iyesinden mirîye verdiği cebelisinden fazla senede Zeyd'e geçinmeğe kafi bir mikdar nesne kalır olsa ol zaâmetin yerleri arazi-i öşriyeden olup Zeyd dahi fakir olsa kalan fazla Zeyd'e helal olur mu? (Kaya vd 2011: 205)

El Cevap: Olur (Kaya vd 2011: 205).

Açıklama Mesele: Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi tarafından verilen bu fetvanın açıklaması şu şekildedir. Zeyd ulemadan olmamakla nice yıllar sefere gidip fakirin piri olup malen ve bedenen sefere iktidarı kalmamakla kanun üzere Zeyd'e emeklilik verilip askeri arazinin şeriat mahsulünden devlet hazinesine verdiği değerden fazla senede Zeyd'e gaçinmeye kâfi bir miktar nesne kalırsa zeamet

(sipahiye kalan en büyük arazi) yerleri 1/10 vergi alınan araziden olup Zeyd dahi fakir olsa kalan fazla Zeyd'e helal olur mu?

Açıklama Cevap: Olur.

8. El Mesele: Zeyd cami bina idüp imamına ve müezzinine bazarın bacından ve cerayiminden verse şeran imamedleri ve ezanları makbul olur mu? (Özcan, 2003: 66).

El Cevap: Olur (Özcan, 2003: 66).

Açıklama Mesele: Şeyhülislam Ahmet İbn Kemal Efendi tarafından verilen bu fetvanın açıklaması şu şekildedir. Pazar bâcı ile pazardaki esnafa verilen cezalardan elde edilen kazancın meşruiyeti farklı bir şekilde sorgulanmaktadır. İmam ve müezzine bu tür vergi ve kazançla elde edilen paradan ücret verildiğinde bunun dinen caiz olup olmadığı sorulmakta ve bu ücreti almanın herhangi bir sakıncası olmadığı belirtilmektedir.

Açıklama Cevap: Olur.

9. El Mesele: İngiliz taifesinden olup eman ile dari islama ticaret içün gelenlerin getürdüklere metadan gümrük emini olanlar %3 alalar deyü tarafu saltanatı aliyeden emri şerife hattü hümayun varid olmuş iken gümrük emini olanlar hilafı emri şerif ve hattu hümayun %3'erden ziyade almağa kadir olurlar mı? (Özcan, 2003: 67).

El Cevap: Olmazlar (Özcan, 2003: 67).

Açıklama Mesele: İngiliz tebasından olup darül islama ticaret amacıyla gelen kişilerle ilgili fetvadan, İngiliz tacirinden %3 gümrük vergisi alınması konusunda emirler varid olduğu anlaşmaktadır. Ancak gümrük eminlerinin bu emirleri pek dikkate almayarak bu kişilere air ticaret mallarının gerçek değerinden yüksek göstermek suretiyle daha fazla vergi almaya çalıştıkları görülmüş ve bunun üzerine böyle bir fetva alınmıştır.

Açıklama Cevap: Olmazlar.

10. El Mesele: Zeyd'in bir kasabada vaki olup icare-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf dükkanı avarıza bağlı olmayıp avarız icad etmez iken kasaba-i mezbürede avarız cemine mübaşir olanlar Zeyd'den ol dükkan için avarız almağa kadir olurlar mı? (Özcan, 2003: 69)

El Cevap: Olmazlar (Özcan, 2003: 69).

Açıklama Mesele: Başlangıçta olağanüstü durumlar için alınan bir vergi mahiyetindeki avarız, sonraları sürekli bir vergiye dönüşmüştür. Bu konudaki fetvalardan ilkinde avarıza bağlı olmayan dükkândan avarız alınabilir mi?

Açıklama Cevap: Olmazlar.

11. El Mesele: Zeyd mülk dükkanını Amra müddeti malume temanına dek şu kadar akçeye icar edüb lakin müddeti mezbüre mürür edüb Zeyd dükkanı Amr'a teslim etmemekle Amr tasarruf eylemese Zeyd mücerred icar eyledim deyü ecr-i müsemmayı amrdan almağa kadir olur mu? (Özcan, 2003: 351)

El Cevap: Olmaz (Özcan, 2003: 351).

Açıklama Mesele: Vakıf dükkanlarının kiralanmasında uzun süreli kira sözleşmelerinin geçersiz sayıldığı bilinmektedir. Bu şekilde kiralanan dükkanların sözleşmesi hakim tarafından onaylanmış olsa bile mütevelli tarafından zapt edilebileceği, kiracının dükkana yaptığı bir takım masrafları bahane ederek mütevelliği engelleyebilir mi?

Açıklama Cevap: Olmaz.

12. El Mesele: Minhü't-tevfik "Arazi-i emiriyyeden tapu ile tarlaya mutasarrıf olan Zeyd, fevt olub, ancak kızı Hind'i terkidüb, müteveffanın kızı tapu ile almağa imkan virülüb, "Âhara virilmeyüb kızına virile" deyu emr-i sultani sadır olmuş iken, sipahi mücerred tarla mahlul olmağla, "İstedigim kimesneye virürüm" dimege kadir olur mu? (Demirtaş, 2011: 358-359).

El Cevap: Alahü a'lem, olmaz (Demirtaş, 2011: 358-359).

Açıklama: Şeyhülislam Mekkizade Mustafa Asım Efendi tarafından verilen fetvanın açıklaması şu şekildedir. Burada "araz-i emiriyye"den sayılan bir tarla

vardır. Arazi-i emiriyye bilindiği gibi "rakabesi, yani mülkiyeti devlete ait olup, tasarruf hakkı devlet tarafından ariyet olarak fertlere tefviz edilen arazidir." Buna "arazi-i memleket, arazi-i beytü'l-mal" de denir (Demirtaş, 2011: 358-359).

Arai-i emiriyye çoğunlukla fetihle ele geçen topraklardan oluşuyordu. Bu topraklara arazi-i emiriyye denmesinin sebebi de devletin fetih hakkının olmasıdır(Demirtaş, 2011: 359).

Cevaplandırılması istenen soru, bu durumda tımar sahibi sipahinin, emr-i sultaniye muhalefetle tarlayı istediği bir şahsa vermesi mümkün olup olmadığıdır. (Demirtaş, 2011: 359). Bu durumda Şeyhülislamın cevabı arazinin sipahiye değil devlete ait olduğu yönünde olumsuz olmuştur.

13. El Mesele: Kırım hanlarından Zeyd'e mirîden tayin olunan senevî şu kadar akçe ulûfe taraf-i mirîden bir belde cizyedârından sebeb-i tahrîr ile havâle olunup Zeyd sefer-i hümâyuna gitmekle meblağ-i mezbûru cizyedârdan kabza Amr'ı tevkil edip Amr dahi ba'de'l-kabz fevt olup veresesi meblağ-i mezbûru kabzettikden sonra Zeyd seferden gelip meblağ-i mezbûru veresenden taleb ettikde verese Zeyd'e "Ol kadar akçeyi cizyeden tayin meşru olmamakla caiz ki cizyedâr meblağ-i mezbûru bizden istirdâd eder" deyu vermemeğe kâdir olurlar mı? (Kaya vd 2011: 205)

El Cevap: Olmazlar (Kaya vd 2011: 205).

Açıklama Mesele: Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi tarafından verilen fetvanın açıklaması şu şekildedir. Kırım Hanlarından Zeyd'e devlet hazinesinden tayin olunan seneye şu kadar akçe ücret, devlet hazinesinden tarifle bir belde vergi memurunun da yazma sebebiyle hacele olunup Zeyd kutlu yolculuğa gitmekle bahsi geçen fiyatın vergi memurundan elde ettiği Amr'ı vekil edip Amr dahi elde ettikten sonra kaybolup mirasları bahsi geçen fiyatı elde ettikten sonra Zeyd seferden gelip bahsi geçen malı mirasçıdan talep ettiğinde mirasçı Zeyd'e kadar akçeyi vergiden tayin meşru olmamakla caiz ki vergi memuru bahsi geçen malı bizden tahsil eder" diye vermemeye güçleri olur mu?

Açıklama Cevap: Olmazlar.

3.3.2.2.2. Vergi ve Beytülmal Konulu Fetvaların İdareye Etkisi

Osmanlı Devletindeki tarıma dayalı ekonomik yapının bozulmaya başlaması ile Ebussud Efendi'nin önce arazi konusu üzerinde daha sonrada vergi konusu üzerinde fazla durmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devletinde arazi ve vergi sistemi birbirinin tamamlayıcı unsurlardır.

Vergi konusunda tespit edilen fetva örneklerinde toplanan verginin kime ait olduğu meselesi tartışılmaktadır. Fetvalarda verginin devlet hazinesine ait olduğu, padişahın şahsi malı olmadığı, ancak tasarruf yetkisinin padişaha ait olduğu belirtilmektedir (Özcan, 2003: 64). Bu sayede devlet hem vergi gelirlerinin miktarını hem de vergi sistemini düzene oturtmuştur.

Osmanlı'da köylünün toprağın maliki olmaması, köylüye ağır vergiler yüklenmesi, arazinin verimsizleşmesi, vakıf köylerinin daha iyi durumda olması yüzünden bu köylere göç edilmesi gibi sebeplerle, tapulu arazilerin terk edildiği görülmektedir. Geleneksel ekonomik yapının korunması ve böylece kıtlığın önlenmesi Osmanlı ekonomisinin başlıca hedeflerinden olduğu için üretimi bırakarak göç eden vatandaşlar cezalandırılmıştır (Demir, 2006: 109). Bu nedenle oluşacak daha kötü sonuçların önüne geçmek amacıyla Şeyhülislamlar verdikleri fetvalar ile vergi sistemini düzelemeye çalışmıştırlar.

Ebussuud Efendi, çift bozan resminin kanunnamelerde yazılı olduğunu belirttikten sonra şer'-i şerife göre çift bozan resminin zarar ve ziyan ne kadar ise ona göre belirleneceğini söylemektedir. Buna göre, Ebussuud Efendi çift bozan resminin kanunnamelerde yazdığı gibi maktu bir bedelle alınmasının şer'i olmadığını, zarar ve ziyan ne kadarsa ona göre tahsil edilmesi gerektiğini söylemektedir (Demir, 2006: 109-110).

Vergi konusunda doğrudan esnaf ile ilgili fetva sayısı yok denecek kadar azdır. Bunun sebebi vergi sisteminin bugünkü anlayıştan oldukça farklı olmasıdır. Osmanlı döneminde vergiler kazançtan ziyade servetten alınmakta; üretim ve ticari faaliyetler ise sınırlı şekilde vergilendirilmektedir (Özcan, 2003: 63). Ebussuud Efendi'nin Şeyhülislamlığı döneminde Beytülmal ve ceyb-i hümayun ya da hazine-i hassa denilen padişahın özel hazinesine zekat gerekip gerekmediği sarayda tartışılmış ve kesin bir karara varılamamıştır. Bunun üzerine Ebussuud Efendi Beytülmal ve

padişahın özel hazinesinin hangi gelirlerden oluştuğunu saydıktan sonra bunların hangilerine zekât gerektiğini açıklamıştır. (Demir, 2006: 123).

Şeyhülislamlar verdikleri fetvalarda kimden ne kadar vergi alınacağını, vergilerin oranlarını, vergilerin koyulup ve kaldırılması gibi devlet hazinesini etkileyen gelirler hakkında kararlar almışlardır. Alınan kararlar yönetim tarafından uygulanarak daha sonrasında yasalaşmış ve geneli kapsar hale gelmiştir.

3.3.2.3. İdareye Etkisi Açısından "Yargı" Konulu Fetvalar

Osmanlı Devletinde yargı sistemi Şer'i ve örfi hukuk olmak üzere iki ana kısımdan oluşmaktadır. Şer'i hukuk dini ritüelleri temel alan bir sistemdir ve yalnızca Müslüman vatandaşlara uygulanırdı. Şer'i kanunlar bir nevi Allah'ın iradesidir. Osmanlı Devletinde yalnızca Müslüman halk yoktu. Müslüman olmayan vatandaşlara ise kendi dini kuralları uygulanırdı.

Örfi hukukun hazırlanması ise şeri hükümlere ters düşmemek şartı ile Divan-ı Hümayun'a ve özellikle burada görev yapan nişancılara aittir. Nişancıların çalışmaları sonucunda oluşturulan hukuki esaslar padişahların onaylamaları ile kanun haline gelmekte ve uygulamaya geçmekteydi (Yetgin, 2013: 386). Padişahın koyduğu örfi kanunların etki alanı geniş ve ülkede yaşayan herkesi kapsamaktadır.

Osmanlı Devletinde yargı ve adalet işlerinden ülke genelinde kadılar sorumludurlar. Yargı sistemi içerisinde kadılar kazalarda ve sancaklarda meydana gelen her türlü uyuşmazlık davalarına bakar, bölgede noterlik görevi yapar ve örfi konularda ise merkezden gönderilen yönergeler dâhilinde karar verirdi (Küçükyağcı, 2012: 34). Kadılar görevlerini yerine getirirlerken hem şeri hem de örfi davalara bakmakla yükümlüdürler çünkü Osmanlı devletinde örfi davalara bakmakla yükümlü herhangi bir hususi mahkeme yoktur (Yetgin, 2013: 390).

Adalet işlerinin Divan-ı Humayundaki temsilcisi ise kazaskerdi ve yüksek devlet görevlileri arasındaki davalara bakmaktadır. Divan-ı Humayun aynı zamanda kadıların verdiği kararlara karşı üst mahkeme olarak bilinirdi.

Osmanlı Devletinde mahkemeler şer'i mahkemeler ve özel mahkemeler olmak üzere iki ana başlık altında toplanmaktadır.

Şeri mahkemeler, kadı mahkemeleri olarak bilinen bu mahkemeler Tanzimat devrine kadar Osmanlı devletinin yargı sistemini oluşturmuşlardır. Bu sistemde bir adet kadı ve bulunulan yerin büyüklüğüne göre kadı yardımcıları görevlendirilirdi (Akbulut, 2000: 231).

Özel Mahkemeler; Osmanlı devletinde millet esaslı bir toplumsal yapının olması nedeniyle oluşturulmuş olan bu mahkemeler şeri mahkemelerin dışında yargılama görevi yapan mahkemelerdir. Kapitülasyonlardan yararlanan yabancı devletlerin vatandaşları arasında çıkan uyuşmazlıkların giderilmesi için oluşturulmuş konsolosluk mahkemeleri özel bir mahkemedir (Küçükyağcı, 2012: 36). Özel mahkeme olarak görev yapan cemaat mahkemeleri ise Osmanlı devletinde yaşayan gayri müslimlerin şahıs, aile ve miras davalarına bakardı. Diğer özel mahkemeler ise idare ve askeri mahkemelerdir.

3.3.2.3.1. Ojinal ve Günümüz Türkçesi İle Fetva Metinleri

1. El Mesele: Hind fevt olup anası Zeyneb'i ve li-ebeveyn kız karındaşı Hadice'yi ve li-eb ammi Amr'ı ve li-ebeveyn ammesi Ayşe'yi terk eylese kısmet-i tereke nicedir, beyân buyrula (Çuluk ve Karaca, 2015: 81).

El Cevap: Allahu alem olur (Çuluk ve Karaca, 2015: 81).

Açıklama: Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi tarafından verilen fetvanın açıklmaası şu şekildedir. Ölen kadının mirasından, geride bıraktığı annesine üçte bir, kız kardeşine yarım, amcasına altıda bir pay düşer (Çuluk ve Karaca, 2015: 81). (Bu fetva Ek 7'te sunulmuştur).

2. El Mesele: Bir belde kadısı Zeyd, naib nasbına mezün olmağala Amr'ı naib nasb idüp badehu Zeyd, müddeti tamam olmadan fevt oldukta Amr, akdı-ı cedid gelmeden Bekr'ın Beşir ile olan da'vasını istima ve hükm eylese hükmü nafiz olur mu? (Demirtaş, 2011: 329).

El Cevap: Olur (Demirtaş, 2011: 329).

Açıklama Mesele: Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi tarafından verilen fetvanın açıklaması şu şekildedir. Bir beldenin kadısı olan Zeyd, Amr'ı kendisine naib tayin etmiştir. Belde kadısı, oradaki kaza suresi bitmeden vefat etmiştir. Kadı

Zeyd'in vefatından sonra naibi olan Amr bir davaya bakmış ve hükme bağlanmıştır. Naibin verdiği hüküm geçerlidir. Çünkü uygulanan usule göre bir kadı naibini kendi tayin eder, kazaskerlik makamı da tasdik ederdi. Naib, kendisini tayin eden kadının kaza müddeti içinde davaya bakmış ve karara bağlamış olduğuna göre hüküm nafizdir (Demirtaş, 2011: 329).

Açıklama Cevap: Olur.

3. El Mesele: Zeyd zevce-i medhûlûn-bihâsı Hind' i bâyinen tatlik etdikten sonra Hindinkızâ-i iddete ikrâr etmeden iki seneden ekalde bir veled doğurdukda Zeyd ol veled benden değildir deyu nefy-i neseb eylese veled-i mezbûrun nesebi müntefi olur mu, beyân buyurula (Çuluk ve Karaca, 2015: 117).

El Cevap: Olmaz (Çuluk ve Karaca, 2015: 117).

Açıklama Mesele: Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi tarafından verilen fetvanın açıklaması şu şekildedir. Geri dönüşü olmamak üzere boşanan kadının iddet süresini ikrar etmeden iki sene önce doğuracağı çocuğun nesebi eski kocasına aittir (Çuluk ve Karaca, 2015: 117).

Açıklama Cevap: Olmaz.

4. El Mesele: Zeyd'in hâsları olan Amr ve Bekîr bir hususda Zeyd'in lehinde şehâdet eyleseler şehâdetleri şer'an makbûle olur mu, beyân buyurulup mûsâb olar (Çuluk ve Karaca, 2015: 27).

El Cevap: Olmaz (Çuluk ve Karaca, 2015: 27).

Açıklama Mesele: Şeyhülislam Yahya Efendi tarafından verilen fetvanın açıklaması şu şekildedir. Bir kimsenin yanında ücretli olarak çalışanların o kimse lehine şahitlikleri geçerli olmaz (Çuluk ve Karaca, 2015: 27).

Açıklama Cevap: Olmaz.

5. El Mesele: Cünûn-ı mutbık ile mecnun olan Zeyd mülk bağçe ve bazı eşyasını Amr'a bey' eylese bey'-i mezbûr sahih olur mu, beyan buyrulup müsâb olalar (Çuluk ve Karaca, 2015: 74).

El Cevap: Olmaz (Çuluk ve Karaca, 2015: 74).

Açıklama Mesele: Şeyhülislam Yahya Efendi tarafından verilen bu iki fetvanın açıklaması şu şekildedir. Deli olan bir kimsenin mülk satışı geçerli değildir. Bu durumda delinin velisi satılan malı geri alır (Çuluk ve Karaca, 2015: 74).

Açıklama Cevap: Olmaz.

6. El Mesele: Hind fevt olup anası Zeyneb'i ve li-ebeveny kız karındaşı Hatice'yi ve li-eb ammi ve li-ebeveyn ammesi Ayşe'yi terk eylese kısmet-i tereke nicedir, beyan buyrula (Çuluk ve Karaca, 2015: 81).

El Cevap: Sülüs Zeyneb'e, nısf Hadice'ye baki Amr'a değer (Çuluk ve Karaca, 2015: 81).

Açıklama: Şeyhülislam Ali Efendi tarafından verilen fetvanın açıklaması şu şekildedir. Ölen bir kadının mirasından, geride bıraktığı annesine üçte bir, kız kardeşine yarım, amcasına altıda bir pay düşer (Çuluk ve Karaca, 2015: 81).

7. El Mesele: Zeyd ile Amr'ın beyinlerinde bir müddet muâmelât ve ahz û itâ cârî olub ba'dehu muhâsebe gördüklerinde hisabda galat vâki olmağla Zeyd'in, Amr zimmetinde şu kadar akçesi zuhûr idüb Amr dahi muhâsebeye binâen ikrâr eylese Zeyd, meblâğ-ı mezbûru, Amr'dan taleb itdikte Amr: "Hisabda galat una mu'terif iken Amr'ın ikrâr-ı mücerredine binâen meblağ-ı mezbûru Amr'dan almağa kâdir olur mu? (Demirtaş, 2011: 334-335).

El Cevap: Olmaz (Demirtaş, 2011: 334-335).

Açıklama Mesele: Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi tarafından verilen fetvanın açıklaması şu şekildedir. Sürekli birbirleriyle alış veriş yapan iki tüccar olan Zeyd ile Amr ticari defterlerindeki muhasebe kayıtlarını karıştırmak suretiyle kimin ne kadar borçlu veya alacaklı olduğunu tesbit için hesaba oturmuşlardır. Hesap sonucunda Zeyd'in Amr'dan şu kadar akçe alacaklı olduğu kanaati hâsıl olmuş ve Amr'da o borcu kabul etmiştir. Ancak sonradan muhasebe kayıtlarında bir hata yapıldığı ve borcun bu hataya dayandığı tespit edilmiştir. Buna rağmen Zeyd, mahkemeye müracaatla o kadar akçe alacağın tahsiline karar verilmesini talep ve dava etmiş ve davalı Amr'ın sebkeden hârici ikrarını da delil olarak göstermiştir. Davalı Amr, savunmasında: "O zaman hatalı muhasebe kayıtlarına binaen borcu ikrar ettiğini" söylemiş, dâvâcı Zeyd de gerçekten muhasebe kayıtlarında hata

bulunduğunu itiraf etmiştir. Davanın hatalı muhasebe kayıtları sebebiyle sebkeden harici ikrârına müsteniden alacağın sübûtuna karar verebilir mi? (Demirtaş, 2011: 334-335).

Açıklama Cevap: Olmaz.

8. El Mesele: Bir karye ahalisinin mer'aları olmak üzere tasarruflarında olan arazi içün karye-i uhrâ arazisindan ba'zı kimesneler: "Karyemizin mahsûs kadîmî mer'asıdır." deyu da'va iitdiklerinde müddealarına karye-i uhrâ ahalisinden olub ol mer'adan intifa'ları olan kimesneler şedet eyleseler makdûl olur mu? (Demirtaş, 2011: 338).

El Cevap: Olmaz (Demirtaş, 2011: 338).

Açıklma: Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi tarafından verilen fetvanın açıklaması şu şekildedir. Demek oluyor ki aynı meradan intifa ve istifade eden köyler halkından olan kimselerin şahadetleri makbul değildir. Bugünkü hukukumuza göre de köy meraları aynen köy meydanları, eğrek mahalleri, yaylak ve kışlaklar gibi kamuya ait mallardır. Bunlar özel mülkiyet ve zilyetlik konusu olmazlar, satılmazlar, temlik ve temellük edilmezler (Demirtaş, 2011: 338).

9. El Mesele: Zeyd, Amr'ın üzerine bir husûs içün hakim-i şer'i huzûrunda ikamet-i beyyine itdikte Amr şahidlere süizan adüb bir hakim marifetiyle şahadetlerinde kâzib olmadığına yemin virdürmege kadir olur mu? Beyan buyrulub müsâb oluna (Demirtaş, 2011: 339).

El Cevap: Allâhü Teâlâ a'lem, hâkim re'y idücekolur; ammâ nükül iderlerse adâletlerine halel gelmez (Demirtaş, 2011: 339)

Açıklama: Şeyhülislam Zekeriyazade Yahya Efendi tarafından verilen fetvanın açıklaması şu şekildedir. Bu fetva ile o devirde mahkemelerde şahitlerin yeminsiz olarak dinlediği anlaşılıyor. Görülen bir dava münasebetiyle dinlenen şahitlerden şüphelenen ve onlar hakkında iyi kanaat beslemeyen davalı Amr, bu şahitlere "şahâdetlerinde kâbiz (yalancı) olmadıklarına dair yemin verdirmek" istemiş ve bunun mümkün olup olmadığı makam-ı meşihattan sorulmuştur. Verilen cevap, takdirin mahkemeye ait olduğu yolundadır. Hâkim davalının bu isteğini makul ve yerinde gördüğü takdirde şahitlere yemin verebilecek ve onları yeminli olarak

dinleyebilecektir. Ancak şahitler yeminden nükûl ederler, kaçınır veya çekinirlerse adaletlerine, hak ve hakikati olduğu gibi dürüstçe dile getirdiklerine halel gelmeyecektir (Demirtaş, 2011: 339).

10. El Mesele: Hind-i müteveffâtın zâhirde vâris-i ma'rûfi olmamağla terekesini emin-i beytü'l-mâl kabz itdükten sonra Amr ve Bekir zuhur idüb: "Biz Hind'in anası Zeyneb'in li-ebeveyn kız karındaşı Hadîce'nin kızı Âise'nin oğullarıyız!" diyu de'va itdüklerinde müddeâlarına şehâdet iden kimesneler Zeyneb ile Hadîce'nin cedlerini beyan eylemeseler şahâdetleri makbule olur mu? (Demirtaş, 2011: 343).

El Cevap: Olmaz (Demirtaş, 2011: 343).

Açıklama Mesele: Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi tarafından verilen fetvanın açıklaması şu şekildedir. Hind kadın ölmüş ve görünürde bir vârisi olmadığından terekesine "beytü'l-mâl emini (hazinenin memuru veya mal müdürü)" el koymuştur. Sonradan zuhur eden Amr ile Bekir, beytü'l-mal iradesine karşı bir istihkak davası açarak ölen Hind'in anası Zeynep'in ana-baba bir kız kardeşi Hatice'nin kızı Ayşe'nin oğulları olduklarından bahisle mirasçılık sıfatlarının tanınmasını ve Hind'in terekesinin kendilerine verilmesini istemişlerdir. Davacıların iddialarını ispat için gösterdikleri şâhitler çağrılıp dinlendiğinde davacıların iddiasını teyit etmekle beraber Zeynep ile Hatice'nin cetlerinin (baba ve dedelerinin)isimlerini söyleyememişlerdir. Şâhitlerin beyanları hükme medar olur mu? (Demirtaş, 2011: 343).

Açıklama Cevap: Olmaz.

11. El Mesele: Zeyd'in şirkete i'nan ile şereki olan Amr: "Bekir'den zimmetinde karzdan şu kadar akçe hakkım vardır." deyu da'vâ ve Bekir inkâr itdikte Amr'ın müddeâsına Zeyd şahâdet eylese meblâğ-ı mezbûr mâl-işirketden olmayub Zeyd'in meblâğ-ı mezburda şirketi yoğiken Bekir, mücerred Zeyd şeriki olmağla şahâdetini tutmam dimeğe kâdir olur mu? (Demirtaş, 2011: 349).

El Cevap: Olmaz (Demirtaş, 2011: 349).

Açıklama: Şeyhülislam Çatalcalı Ali tarafından verilen fetvanın açıklaması şu şekildedir. Zeyd, Amr ve Bekir bir inan şirketinin ortaklarıdır. İnan şirketleri, ortakları arasında sermaye ve kâr payı itibariyle eşitlik olmayan şirketlerdir. İnan şirketlerinde ortaklar birbirinin vekili durumundadır. Ancak bunun aksi de kararlaştırılabilir. Ortaklardan Amr, diğer ortak Bekir aleyhine karzdan alacağı olduğundan bahisle bir dava açmıştır. Dava konusu alacağın şirket varlığı ve işlemleri ile hiçbir ilgisi yoktur. Davalı Bekir borcu inkar etmiş ve davacı iddiasını isbat için yine ortaklardan Zeyd'i şahit göstermiştir. Ortaklardan Zeyd şâhid olarak dinlendiğinde davacının iddiasını teyit etmiştir. Bu durumda davalı ve borçlu Bekir, şahit Zeyd'in mücerret söz konusu inan şirketinin ortağı olduğundan bahisle onun şahadetinin geçerli olamayacağını ileri sürebilir mi? Alacak ve borç münasebetinin şirket varlığı ve muamelatı ile hiçbir ilgisi olmadığına göre davalı Bekir'in şahit Zeyd'e yönelttiği bu ta'n (ayıplama) ve cerm (yaraklama) yerinde değildir. Şahadet geçerlidir ve bu şahadetle hüküm verilebilir (Demirtaş, 2011: 349).

12. El Mesele: Zimmî tâifesinin "gânîsinden haraç kırk sekiz dirhem gümüş, vasat-ül-halinden yirmi dört dirhem, fâkîr-ül-halinden on iki dirhem alına" deyu buyurulan yerde ganî ve vasat ve fakîrden murad nedir? (Düzdağ, 1972: 97).

El Cevap: İkiyüz dirheme mâlik olmayan fakirdir, iki yüz dirhemden onbine varınca vasat-ül-haldir, onbinden yukarısı faikdir.

Açıklama: Osmanlıda ceza türlerinden bir fetva yani kişi bir suç işledi ise para cezası öder. Bu cezalar ise kişiden kişiye değişmektedir. Durumu iyi, orta ve fakir olmak üzere 3'e ayrılıyor. Siz bize zimnilerin durumu iyi olanlardan 48, orta olanlardan 24, fakirlerden 12 akçe alınır. Bu zenginlik ölçütü neye göre belirlenir? Bu ölçüt eğer yıllık 200 akçe geliri varsa fakir, 200-10.000 orta, 10.000 üstünde ise zengindir.

13. El Mesele: Ahz-ı şedid ile ahz olunmak lazım olur deyü buyrulmuş. Ahz-ı şedidden murad ehl-i örf şikencesi midir? (Demir, 2006: 128).

El Cevap: Haşa. Ehl-i örfün ahz-ı iradad olunmak dahi mümkün değildir. Ehl-i şer ahz idüp meclis-i şer-a getirüp, itimad edilir kimse ile kefili verilir (Demir, 2006: 128).

Açıklama: Ebussuud Efendi'nin ehl-i örf sanığına işkence yapıp yapamayacağı sorulmaktadır. Ebussuud Efendi de sanığın ehli örf tarafından yakalanmasının dahi doğru olmadığını, sanağa işkence etmesinin kesinlikle söz konusu olamayacağını söylemektedir. Sanığın yakalanması ve mahkeme huzuruna çıkarılması da işkence yapması muhtemel olan ehl-i örf tarafından değil ehl-i şer tarafından yapılmalıdır (Demir, 2006: 128).

14. El Mesele: Zeyd, Amr-ı şeriata davet ettikte amr şimdi akşamdır. Varmazın dese amr-a ne lazım olur? (Demir, 2006: 130).

El Cevap: Küfür lazım olmaz (Demir, 2006: 130).

Açıklama: Şeyhülislam Ebussud Efendi tarafından verilen fetvanın açıklaması şu şekildedir. Kadılar davalara gündüzlere bakmaktadırlar. Gece yarısı bir kimsenin kadı huzuruna çıkarılması kural olarak mümkün değildir. Muhakeme hukukundaki yargılamanın aleniliği ilkesi bunu gerekmektedir. Alenilik ilkesine uyulmadan verilen hükümler geçersizdir. Genel ahlak ve kamu düzeni gereği bir kimsenin gece yarısı mahkemeye çıkartılması mümkün değildir (Demir, 2006: 130).

15. El Mesele: Askeri olan eytama askeri olmayan hakim ve naibi vasi nasb eylemeye kadir olur mu? (Demir, 2006: 137).

El Cevap: Olmaz (Demir, 2006: 137).

Açıklama: Şeyhülislam Ebussud Efendi tarafından verilen iki fetvanın açıklaması şu şekildedir. Kadıların cebren bakamayacağı davalar, askerilerle ilgili olanlardır. Askerilere vasi tayin edilmesi, kölelerin hürriyetine hükmedilmesi davaları bölge hakimi tarafından cebren görülemez. Bu davalar için bazı hâkim ve naibler tarafından yapılır. Böyle olduğu halde bölge hâkimi söz konusu davalarda askeriler üzerine cebren hükmetse hükmü batıldır. Bununla birlikte askeriler isterlerse davalarını bölge kadısına götürebilirler (Demir, 2006: 137).

16. El Mesele: Müfti-yi zamanın şera muvafık fetvasını tutmayıp tahfif eden kadıya şeran ne lazım olur? (Demir, 2006: 138).

El cevap: Kendi kafir affeti bain olur (Demir, 2006: 138).

Açıklama: Fetvaya uygun hareket etmeyen kadının görevden uzaklaştırılması gerekir. Ayrıca Ebussuud Efendi de Şeyhülislam fetvasına muhalif hüküm vermenin mümkün olmadığını bu fetvayı hafife alanın azle müstehak ve dinden çıkmış olduğunu ifade etmektedir (Demir, 2006: 138).

17. El Mesele: Fetvayı şerif ile amel etmeyüb, tahfif edene ne lazım olur? (Demir, 2006: 138).

El cevap: Kafir olur (Demir, 2006: 138).

Açıklama Mesele: Şeyhülislam İbn Kemal Efendi tarafından verilen fetvanın açıklaması şu şekildedir. Şeyhülislamların verdikleri fetvalara uymayıp onlara karşı gelen kimselere ne olmaktadır (Demir, 2006: 138).

Açıklama Cevap: Kafir olur.

18. El Mesele: Bir kaziyyeye emr ile müfettiş olan zeydi kadı kendü kazasından değilken naib irsal edüp naib hüküm eylese hükmü nafiz olur mu? (Demir, 2006: 143).

El Cevap: Olmaz (Demir, 2006: 143).

Açıklama: Şeyhülislam Bozanzade Efendi tarafından verilen fetvanın açıklaması şu şekildedir. Kadı kendi kaza bölgesi haricinde müfettiş olarak görevlendirilmiş iken yerine naib gönderilemez (Demir, 2006: 143).

19. El Mesele: Zeyd sıhhatinde menzilim içinde olan cemi-i eşya zevcem Hind'indir, benim alakam yokdur deyu ikrar etdikden sonra Zeyd fevt olsa sair verese ikrar-ı mezbûru tutmayıp hin-i ikrarda menzil içinde bulunan eşyayı mirasa idhale kâdir olurlar mı, beyân buyurula (Çuluk ve Karaca, 2015: 179).

El Cevap: Olmazlar (Çuluk ve Karaca, 2015: 179).

Açıklama: Şeyhülislam Dürizade Seyyid Abdullah Efendi tarafından verilen fetvanın açıklaması şu şekildedir. Bir kimse ölmeden önce evinde tüm eşyalarının karısına ait olduğunu ikrar etse varisleri bu eşyaları mirasa dahil edemezler (Çuluk ve Karaca, 2015: 179).

20. El Mesele: Mümeyyiz olmayan Zeyd-i sağirin ikrarı mu'teber olur mu, beyân buyurula (Çuluk ve Karaca, 2015: 212).

El Cevap: Olmaz (Çuluk ve Karaca, 2015: 212).

Açıklama: Şeyhülislam Mehmet Arif Efendi tarafından verilen fetvanın açıklaması şu şekildedir. Seçme yetisi bulunmayan küçük çocuğun ikrarı geçerli olmaz (Çuluk ve Karaca, 2015: 212).

21. El Mesele: Zeyd-i sağirin eb ve ced ve vasiden birisi olmamağla hâkim Zeyd'e Amr'ı vasi nasb edip Zeyd'in malını Amr'a hıfz etdirmeğe kâdir olur mu, beyân buyurula (Çuluk ve Karaca, 2015: 217).

El Cevap: Olur (Çuluk ve Karaca, 2015: 217).

Açıklama: Şeyhülislam Mehmet Refik Efendi tarafından verilen fetvanın açıklaması şu şekildedir. Kendisine bakacak herhangi bir kimsesi olmayan küçük çocuğa, malını korumak üzere hâkim bir vasi tayin edebilir (Çuluk ve Karaca, 2015: 217).

22. El Mesele: Mazmûnu mutâbık-ı şer'-i kavîm olan hatt-ı hümayuna itâat etmeyen Zeyd'e ta'zir-i şedid lâzım olur mu, beyân buyrula (Çuluk ve Karaca, 2015: 135).

El Cevap: Allah'u Alem Olur (Çuluk ve Karaca, 2015: 135).

Açıklama: Şeyhülislam Dürrizade Seyyit Mehmet Arif Efendi tarafından verilen fetvanın açıklaması şu şekildedir. Şeriata uygun olan padişah emirlerine boyun eğmeyen kimseye şiddetli tazir cezası gerekir (Çuluk ve Karaca, 2015: 135). (Bu fetvanın orijinal hali Ek 8'de sunulmuştur).

3.3.2.3.2. Yargı Konulu Fetvaların İdareye Etkisi

Kanunlar, fetvalar ve bürokratik düzenlemeler Osmanlı Devlet düzeninin temel unsurlarıdır. Osmanlı Devleti topraklarında şeriat egemenliğini uygulamaya çalışmış ve bu alanda fetvalar ve kanunnamelerle hukuku yorumlayıp günün şartlarına uydurmuştur (Gültepe, 1984: 57).

Padişah ve Şeyhülislam arasındaki ilişkiler, dini meselelerde verilen fetvaların ilgili kesimlerde dikkatle takip edilerek tartışılması kanunnameler gibi Osmanlı hukuk sisteminde sonraki dönemlere örnek teşkil edecek çeşitli uygulamalardır (Düzenli, 2012: 47).

Osmanlı devletinde bir kanun çıkacağı zaman ya da taşrada yargı işlevini yerine getiren kadı önemli konularda karar alacağı zaman sıkıntılı mevzularda Şeyhülislamlardan destek almışlardır (Gültepe, 1984: 58)

Döneminin etkin isimlerinden olan Ebussuud Efendi'nin bazı konularda kanun çıkarılması gerektiğini söyleyen fetvaları da vardır. Böyle durumlarda Ebussuud Efendi, yasama yetkisi olan yönetcilere bir tür danışmanlık ve yol göstericilik görevi yapmaktadır (Demir, 2006: 222).

Ebussuud, hem şer'i hukukun gölgesinde örfi hukukun ve kanunlaştırmanın gelişmesine imkan hazırlaması, hem de İslam hukukunun klasik devrine ait görüşleri

yorumlayarak döneminin problemlerine çözüm getirmesi özelliğiyle İslam ve Osmanlı hukuku alanında mühim hizmetlere imza atmıştır (Şen, 2016: 69)

Osmanlı devletinde yargı ve fetva arasındaki önemli bir detay ise kamu yararını sağlamak adına padişahların Şeyhülislamların istekleri üzerine mezhepsel anlamda farklı bir görüşün uygulanması gerektiğinde fetva alınmasıdır (Şen, 2016: 73). Bu sistem ile kanunlaşan fetvalar sayesinde Osmanlı coğrafyasında hukuk birliğinin sağlanması hedeflenmiştir (Düzenli: 2012:245).

Günümüzde bölümlendirilmiş olan medeni hukuk, aile hukuku, ceza hukuku ya da iş hukuku gibi alanlar Osmanlı Devletinde tek bir kimse tarafından yürütülmekteydi. Şeyhülislamlar verdikleri fetvalar ile mahkemelerin şartlarını, yargı alanının sınırlılıklarını, kadıların etki alanlarını, hangi davalara bakılıp bakılamayacağını, mahkeme düzenini ve işleyişini düzenlemişlerdir. Aynı zamanda mahkemelerin ve hâkimlerin görev ve yetki alanı Şeyhülislamlar tarafından verilen fetvalar tarafından belirlenirken, fetvalara uymayan kadıların görevden uzaklaştırılmasına dahi kararlar verilmiştir.

3.3.3. Meşruiyet Verici Fetvalar

Bu başlık altında incelenen Sultan Abdülaziz ve II. Abdülhamit'in hal fetvaları ile katl fetvaları normal şartlar altında uygulandığında toplum tarafından büyük tepkiler alabilecekken verilen fetvalar sayesinde uygulamalar meşruiyet kazanmışlardır.

3.3.3.1. İdareye Etkisi Açısından "Hal ve Katl" Fetvaları

Şeyhülislamlığın en aktif olduğu konu güç sahibi olan padişahlık makamının yaptıklarını, yönetimde izlenilen siyaset ve alınan kararları halka kabul ettirmek ve dini açıdan meşrulaştırmaktır (Taş, 2005: 85).

Şeyhülislamların verdikleri fetvalar ile hem devlet yönetimi üzerinde hem de sosyal olaylar üzerinde etkili olmuşlardır. Şeyhülislamlar bazen vermiş oldukları hal fetvaları ile padişahların tahttan indirilmesine bile sebebiyet vermişlerdir.

17. yüzyılda deliliği bahane edilerek hal fetvası ile görevden alınan ilk padişah I. Mustafa'dır. İkinci olay ise II. Osman'ın Rumeli kazaskeri Kemaleddin Efendi'den şehzade Mehmet'in saltanat sevdası vardır diyerek öldürme yönünde istediği fetvadır (Erman, 2013: 37).

3.3.3.1.1. Hal Fetvaları

3.3.3.1.1.1. Sultan Abülaziz'in Hal Fetvası

Sultan Abdüzlaziz'in hal fetvasını, Abdulmecid döneminde 11 Haziran 1874 tarihinde ilk kez Şeyhülislamlık vazifesini alan Hasan Hayrullah Efendi vermiştir (Akkurt, 2014: 37). Sultan Abdülaziz'i tahttan indirmek isteyenlerin başında Hüseyin Avni Paşa bulunmaktaydı fakat bu girişimin başarılı olabilmesi için sadrazam Mehmet Rüştü Paşa ile Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi'nin de desteklerini almak gerekmektedir (Akkurt, 2014: 60). Şeyhülislamın buradaki en önemli etkisi düşünülen bu hal hadisesinin halk nezdinde meşrutiyetini sağlayacak kişi olmasıdır.

26 Mayıs 1876 tarihinde Hüseyin Avni Paşa, Redif Paşa ve Süleyman Paşa hal işini iyice konuştular ve durumu Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendiye açarak kendisini padişahın hali için fetva vererek darbenin halk gözünde dinen meşrutiyetini sağlayacağı konusunda anlaşmaya vardılar (Akkurt, 2014: 62).

30 Mayıs 1876 günü ise Harbiye Mektebi Kumandanı anlaştıkları askerlere beraber Dolma Bahçe sarayına gelerek Sultan Abdülaziz'i tahttan indirerek bütün şahsi servetini de yağmalamışlardır (www.yenisoz.com.tr). Yapılan bu darbe neticesinde Sultan Abdülaziz hal edilmiş ve yerine V. Murat geçmiştir.

Darbenin ardından görevli askerler tarafından Dolmabahçe Sarayından alınarak Feriye sarayına getirilen Sultan Abdülaziz Han burada 5 günlük bir sürgün hayatının ardından vefat etmiştir (Akkurt, 2014: 84).

3.3.3.1.1.1.1. Orijinal Fetva Metni

El Mesele: Emirülmüminin olan Zeyd muhtelü'ş-şuûr ve umûr-ı siyasiyyeden bî-behre olup emvâl-i miriyyeyi mülk ü milletin tâkat ve tahammül edemeyeceği mertebe mesârif-i nefsâniyyesine sarf ve umûr-ı diniyye ve dünyeviyyeyi ihlâl ve teşvîş ve mülk ü milleti tahrîb idüp bekâsı mülk ü millet hakkında muzır olsa hal'i lâzım olur mu (sinanculuk.blogspot.com.tr).

El Cevap: Olur (sinanculuk.blogspot.com.tr).

3.3.3.1.1.1.2. Günümüz Türkçesi İle Fetva Metni

Açıklama Mesele: Şeyhülislamın vermiş olduğu bu fetva Sultan Abdülaziz'in akli dengesinin bozuk olduğu, mevcut siyasi gelişmelerden uzak ve bunlara kayıtsız kalması, yönetimi döneminde artan israflardan ve halife olmasına rağmen din işlerine gerekli özeni göstermemesi nedeni ile hal edilmesi sorulmuştur.

Açıklama Cevap: Olur.

Sultan Abdülaziz'in hal edilmesinde etkin rol oynayan Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi, Sultan V. Murat döneminden sonra Osmanlı tahtına cülus eden Sultan II. Abdülhamit Han döneminde de yaklaşık on bir ay vazife yapmıştır (Akkurt, 2014: 92).

3.3.3.1.1.2. II. Abdülhamt'in Hal Fetvası

II. Meşrutiyet'i ilan eden II. Abdülhamid de hal edilen padişahlardan birisidir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra meydana gelen 31 Mart Olayı, İttihat ve Terakki ile meşrutiyet aleyhinde bir cereyan halini alınca Selanik'ten Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Hareket Ordusu İstanbul'a gelmiş ve ayaklanma kanlı bir şekilde bastırıldıktan sonra II. Abdülhamid'in hal edilmesi sorunu Meclis-i Umumi'de görüşülmüştür (Dursun, 1992: 247). Hal kararı ise 240 mebus ve 36 ayandan oluşan bir heyet tarafından II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesine yerine ise Mehmet Reşat Efendinin geçmesine oy birliği ile karar verilerek alınmıştır (www.dunyabulteni.net).

3.3.3.1.1.2.1. Orijinal Fetva Metni

El Mesele: İmâm-ül Müslimin olan Zeyd, bazı mesâil-i mühimme-i şer'iyyeyi kütüb-i şer'iyyeden tayy u ihraç ve kütüb-i mezkûreyi men' ve hark u ihrâk ve Beytülmâl'de tebzîr ü isrâfla müsevveğ-i şer'î hilâfında tasarruf ve bilâ-sebeb-i şer'î katl ü habs ve tağrib-i raiyye ve sâir-gûne mezâlimi i'tiyâd eyledikten sonra salâha rücû etmek üzere ahd ü kasem etmiş iken yemininde hânis olarak ahvâl ve umûr-ı Müslimîni bi'l-külliye muhtel kılacak fitne-i azîme ihdâsında ısrâr ve mukatele îkâ etmekle men'a-i Müslîmin Zeyd-i mezbûrun tagallübünü izâle ettiklerinde bilâd-i İslâmiyyenin cevânib-i kesiresinden mezbûru mahlû' tanıdıklarına dâir ahbâr-ı mütevâliye vürûd edip mezbûrun bekâsında zarar muhakkak ve

zevâlinde salâh melhuz olmağın Zeyd-i mezbûra İmamet ve Saltanattan ferâgat teklif etmek veya hâl' eylemek suretlerinden hangisi erbâb-ı hall ü akd ve evliyâ-yı umûr tarafından ercah görülürse icrası vacib olur mu? (sinanculuk.blogspot.com.tr)

El Cevap: Olur (sinanculuk.blogspot.com.tr)**.**

3.3.3.1.1.2.2. Günümüz Türkçesi İle Fetva Metni

Açıklama Mesele: Müslümanların imamı olan kimse, bazı önemli şer-i konuları şeriat kitaplarından çıkarsa ve bu kitapları yasak etse, yaksa, yırtsa devlet hazinesini israf edip şeriata aykırı şekilde harcasa, idare ettiği kimseleri şer'i sebep olmadan öldürse, hapsetse, sürse, başka türlü zulümleri de adet edindikten sonra, doğru yola yemin etmişken sözünden dönse, Müslümanların yaşayışını tamamen bozacak şekilde fitne çıkarmakta direnip onları birbirine öldürtse, buna engel olacak durumdaki Müslümanlar, onun zora dayanan tutumunu ortadan kaldırıp, zarar ve ayrılışında iyilik olduğu düşünülürse, kendisine imamlık ve sultanlıktan vazgeçme teklif etmek veya hal etmek şekillerinden hangisi erbab-ı hall ve akd tarafından uygun görülmüşse, bu kararın uygulanması yerinde ve gerekli olur mu? (sinanculuk.blogspot.com.tr).

Açıklama Cevap: Olur.

II. Abdülhamit'in hal fetvası Elmalılı Hamdi Hoca tarafından yazılmış dönemin fetva emini Hacı Nuri Efendi de meclise davet edilerek onayı istenmiştir (www.dunyabulteni.net).

Alınan bu fetva ile 1876 yılında padişahlığı devralan II. Abdülhamit yaklaşık 33 yıl tahtta kalmış ve 1909 yılında hal edilerek görevinden uzaklaştırılmıştır.

3.3.3.1.1.3. Hal Konulu Diğer Fetvalar

Osmanlı Devletinde son yıllarda hal fetvalarının sayısı giderek artmıştır. Bunlardan bir diğeri de Sultan Abdülaziz'den sonra tahta geçen Sultan V. Murat'tır.

Sultan Murad'ın davranışlarındaki dengesizlik sebebiyle tahttan indirilmesi devlet adamları tarafından gündeme getirilince, bu konudaki fetvanın formüle edilmesi yine Şeyhülislam Hayrullah Efendi'ye düşmüş ancak bunu kaleme alacak ilmi yeterliliği bulunmadığından fetva emini tarafından padişahın "cünun-ı mutbik ile

mecnun olduğu ve imamet (hilafet) görevini yerine getiremediği" gerekçesiyle kaleme alınan hal fetvasını Hasan Hayrullah Efendi imzalamıştır. (Akkurt, 2014: 90).

Meclisi Vükela 30 Ağustos 1876 tarihinde yaptıkları toplantıda V. Murat'ın tahttan indirilerek yerine kardeşi Abdülhamit'in geçmesini sağlayan hal fetvasını kabul ettiler (Küçük,185). Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi'nin Sultan V. Murad için verdiği hal fetva şu şekildedir:"İmamü'l-müslim'in cunun-i mutbik mecnun olmağla imametten majsud fevt olsa uhdesinden akd-i imamet münhal olur mu (Akkurt, 2014: 90).

Fetvada Sultan Murat'ın akli dengesini yitirdiği ve sürekli bir cinnet hali içerisinde olduğu ve bu yüzden görevini yapamadığı belirtilmektedir. Kendisine yapılan bu hal ile Sultan Murat doksan üç günlük saltanat dönemini noktalamış ve tarihte yerini almıştır (Küçük, 185) tdv

3.3.3.1.2. Katl Fetvaları

Katl; devlete zararlı olduğu düşünülen kimselerin öldürülmesi durumudur. Fetvalar, Osmanlı Devleti'nde özellikle katl konusunda önemli rol almaktadırlar. Bir kimsenin devlete zararlı olup olmadığına karar verildiğinde hakkında işle yapılıp yapılmayacağını padişahlar fetva ile tespit etmiştirler (Örsten, 2005: 103). Bu konuda fetvanın istenmesinin en önemli nedeni şeriata uygun hareket etmek ve halk nezdinde tepki çekmemektir.

3.3.3.1.2.1. Orijinal ve Günümüz Türkçesi İle Fetva Metinleri

Fatih Sultan Mehmet döneminin en önemli olaylarından birisi de bu dönemde çıkartılan Fatih Kanunnamesidir. Kanunnamede dikkati çeken kısım ise 45. maddede bahsedilen "Ve her kimesneye evlâdımdan saltanat müyesser ola, karındaşların nizâm-ı âlem içün katl itmek münâsibdir. Ekser ulemâ dahi tecviz etmişlerdir. Anınla âmil olalar" kardeş katline olur veren hükümdür (Özcan, 2003: 25- Ekinci, 2015: 97).

Hoca Sadettin Efendi tarafından verilen bu fetva şu şekildedir; İsfendiyar kerimesinden mütevellid olmuş küçük Ahmed nam biraderleri ki henüz hadd-i sabadan fezay-ı şebaba huruc ve masaid-i kemale irtika vü uruc itmiş idi ol hengamda sarayda olur idi, Nizam-ı alem içün defter-i şuhuddan rakam-ı vücudun hakk idüp tabut-ı pür sekıne-i valid-i macid-i cennet mekinleri ile hem râh itdier"

(Özcan, 2003: 227). Bu fetvaya dayanarak Fatih sultan Mehmet kardeşi Ahmet'i devletin bekası için boğdurtarak öldürtmüştür.

El Mesele: Zeyd bâğî olup sultanû'l müslimin hullidet hilâfetuhû ilâ yevmi'd-din hazretlerine itaatden hurûc ve şe'âir-i İslamiyyeye mugayir nice harekât-ı şeni'aya cesaret ve memâlik-i Osmaniyyeden bazıbilâde hilâf-ı rıza-yı hümâyûn tetâvül-ı eyâdi edip bu vechile zulm û fesad Adet-i müstemirresi olmakla sâ'ibi'l-fesad olduğu zâhir olsa emr-i veliyyü'l-emr ile Zeyd'in katli meşrû olur mu, beyân buyurula (Çuluk ve Karaca, 2015:133).

El Cevap: Olur (Çuluk ve Karaca, 2015: 133).

Açıklama: Şeyhülislam Seyit Mehmet Arif Efendi tarafından verilen fetvanın açıklaması şu şekildedir. Müslümanların sultanına isyan eden kimse, sultanın emriyle öldürülür (Çuluk ve Karaca, 2015: 133).

3.3.3.1.2.2. Hal ve Katl Konulu Fetvaların İdareye Etkisi

Şeyhülislamlar Osmanlı Devleti'nde siyasi mücadelelere hem fiilen katılmışlar, hem de fetvaları ile mücadeleleri etkilemişlerdir (Dursun, 1992: 243). Osmanlı Devleti İslam Hukuku ile yönetildiğinden dolayı bazı hükümdarlar Şeyhülislamların yazdıkları fetvalar neticesinde tahtlarından indirilmişlerdir (Akkurt, 2014: 75). Çalışma içerisinde yer alan Sultan Abdülaziz, Sultan Abdülhamit ve Sultan Murat hakkındaki hal fetvaları bu konudaki en dikkat çekici örneklerdir. Katl konusunda en çok bilinen olay ise II. Mehmet'in padişah olduktan hemen sonra küçük kardeşi Ahmet'i öldürmesidir (Erman, 2013: 37).

Siyaseten katl uygulaması ile ilgili olarak ulemayı ilgilendiren konu padişahı siyaseten katl cezasını vermede Şeyhülislamın fetvasına başvurmasıdır (Dursun, 1992: 158). Burada önemli olan devletin ve dinin varlığını devam ettirebilmesidir. Çünkü Müslümanlar Osmanlı Devleti sayesinde güçlü bir yapıya sahiptir. Eğer ki devletin başına bir zarar gelirse Müslümanlar gücünü kaybeder düşüncesi hâkimdir. Osmanlı Devlet yönetiminde aslolan din ve devlet olduğu için kardeş katline bu nedenle fetva verilmiştir.

Osmanlı yönetiminde, Şeyhülislamların zaman zaman padişahların istediği ve beklenti içerisinde bulundukları fetvanın aksine de görüş bildirmişlerdir. Mesela Padişah II. Osman Lehistan Seferi'ne giderken, kendisinden dört ay küçük olan

kardeşi Şehzade Mehmed'i öldürtmek isteğiyle Şeyhülislam Esat Efendi'den fetva istemiştir. Şeyhülislam, padişahın bu arzusuna muvafakat etmemiştir. Bu olay, Şeyhülislamların, padişahların beklentilerine uygun fetva vermeyeceklerine ilişkin önemli bir örnektir (Aksoy, 1998: 43) .

Hükümdarların siyaseten katl cezası vermelerinde Şeyhülislam fetvalarına başvurmaları aslında hükümdarın dinin meşrulaştırıcı işlevinden yararlanarak ölüm cezası vermede şeri bir zemine dayanmayı arzulamalarından dolayıdır (Dursun, 1992: 159). Osmanlı devletinde hal ve katl fetvalarının fazla olmasının saltanat sisteminde yapılan değişikliklerdir. Şeyhülislamlar verdikleri fetvalar ile bir nevi yönetimi değiştirmişlerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İslam devletlerinde de farklı isimlerde varlığından söz ettiren Şeyhülislamlık Kurumu Osmanlı Devleti zamanında alabileceği yüksek değerine erişmiştir. Osmanlı devletinin kuruluş döneminden son dönemine kadar her alanda etkisinden söz ettiren Şeyhülislamlık Kurumu dini yapılanmanın devlet yönetimi açısından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber ile başlayan devlet yönetimine dinin etkisi sadece İslam devletlerinde değil, Hristiyanlık dininde papanın etkisi gibi farklı dinlerdeki devlet yönetimlerinde de görülmektedir.

Osmanlı devletinde padişahlar Şeyhülislamlara karşı daima saygılı olmuşlar ve önemli meselelerde görüşlerini almayı ihmal etmemişlerdir. Genel olarak padişahlar tarafından istenen fetvalar padişahın vereceği kararları etkilemiş ve fetvalar padişahların kararlarını halk nezdinde meşrulaştırmıştır.

Halk ve padişah, şeyhülislama her konu hakkında danışabilirdi. Şeyhülsilamların verdikleri fetvalar incelendiğinde bazı fetvalar yönetim tarafından bazılarının ise halk tarafından istendiği anlaşılmaktadır. Fetvayı isteyen kişiye bakılmaksızın fetvalar verildiği için, kişiye özel olarak verilen fetvalar daha sonrasında genelleşerek herkesi kapsar hale gelmiş ve sonraki dönemlerde verilecek fetvaları etkilemişlerdir.

Çalışma kapsamında incelenen bilgi ve belgeler doğrultusunda Şeyhülislamlık Kurumu'nun devleti yönetenler tarafından verilecek her karar üzerinde bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Padişah tarafından ya da halk tarafından istenen fetvalara Şeyhülislam tarafından onay verilmemesi bu konunun meşru olmadığı anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti içerisinde Şeyhülislam dini konularda en yüksek yetkiye sahip olduğu için kurumu bir nevi onay mercii görevini üstlenmiştir. Bu bakımdan Osmanlı Devletinde padişahı sınırlandırabilen tek kişi Şeyhülislamdır. Şeyhülislamın verdiği kararlar bağlayıcı değil istişari niteliktedir ama din adına karar verdiği için kararlara uymama pek söz konusu olmamıştır.

Yapılan çalışmada, Osmanlı Devlet yönetimine Şeyhülislamların verdikleri fetvalar kapsamında cihat, arazi ve tımar sistemi, vergi ve beytülmal, hal ve katl ile yargı alanında etkilerinin olduğunu ortaya koymaktadır. Şeyhülislam İslam dininin temsilcisi olması münasebetiyle din adına karar aldığı için devlet yönetiminde

verilen kararlar hakkında görüş bildirme yetkisine sahiptir. Padişahların istedikleri fetvalara uyma zorunlulukları olmasa da padişahlar kararlarını halk nezdinde meşrulaştırmak adına şeyhülislamlardan fetvalar almışlardır.

Osmanlı Devletinde şeyhülislamlar tarafından verilen her bir fetva gerek padişahlar tarafıdan özel istenmiş olsun gerek vatandaşlar tarafından istenmiş olsun idari karar ve uygulamaları meşrulaştırma, iktidar çatışmaları neticesinde yönetimde değişiklikler, memur kadrosunda görevlendirme ve liyakat, bürokrasi ve bütçe uygulamalarına yön verme yönüyle idare üzerinde etkisinin olduğu belirlenmiştir.

İdare üzerinde etkisi belirlenen fetvalar kategorize edildiğinde; harekete geçirici fetvalar (cihat), meşruiyet verici fetvalar (hal ve katl), düzenleyici ve kural koyucu fetvalar (arazi, vergi, yargı) olmak üzere üç başlık altında toplanmaktadır.

Gelecek çalışmalar daha farklı Şeyhülislamlar daha fazla fetva ve konu başlığına ulaşarak fetvaların idareye etkilerini inceleyebilir. 1924 yılında Şeriye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılması ile son bulan Şeyhülislamlık yapısı günüzümde varlığını devam ettirmediği için fetvaların devlet idaresine etkisi günümüz için söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

Akaltun, Nevzat (1975). Fetvaların Özü Ankara: Elif Matbaacılık.

Akbulut, Mehmet (2015). Osmanlı'yı Osmanlı Yapanlar Kişiler, Olaylar ve Mekanlar. İstanbul: AZ Kitap.

Akgündüz, Murat (2002). Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık. İstanbul: Beyan.

Akkurt, İbrahim (2014). Fetvanın Gücü İki Padişah'ı Tahtından İndiren Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi. İstanbul: Yeditepe.

Aksoy, Mehmet (1998). Şeyhülislamlıktan Bugüne Şeyhülislamlıktan Diyanet İşleri Başkanlığına Geçiş. Köln: Önel Yayınevi.

Aksu, Zahid (1989). "Şeyhülislam İbn Kemal ve Osmanlı İdaresindeki Yeri." Hayri Bolay, Bahaeddin Yediyıldız, Mustafa Sait Yazıcıoğlu, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 166-173.

Altunsu, Abdülkadir (1972). Osmanlı Şeyhülislamları. Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Aydemir, Abdullah (1968). Büyük Türk Bilgini Şeyhülislam Ebussuud Efendi ve Tefsirdeki Metodu. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Cin, Halil, Ahmet Akgündüz (1995). Türk Hukuk Tarihi. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

Creswell, John W (2015). Nitel Araştırma Yöntemleri (Çev. Osman Birgin). Ankara: Siyasal Kitapevi.

Çuluk, Sinan, Yılmaz Karaca (2015). Osmanlı Arşivi'nde Osmanlı Fetvaları. İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

Demir, Abdullah (2006). Devlet-i Aliyye'nin Büyük Hukukçusu Şeyhülislam Ebussuud Efendi. İstanbul: Ötüken.

Demirtaş, H. Necati (2011). Açıklamalı Osmanlı Fetvaları. İstanbul: Kubbealtı.

Devellioğlu, Ferit (2011). Osanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat. Ankara: Aydın Kitapevi.

Dursun, Davut (1992). Yönetim-Din İlişkileri Açısından Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din. İstanbul: İşaret Yayınları.

Düzdağ, M. Ertuğrul (1972). Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Düzdağ, M. Ertuğrul (2012). Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin Fetvalarına Göre Kanuni Devrinde Osmanlı Hayatı. İstanbul: Kapı.

Düzenli, Pehlül (2012). Şeyhülislam Ebussuud Efendi ve Fetvaları. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Efendi, Hayrullah Nedim (2007). Şeyhülislam Zenbilli Ali Efendi. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.

Ertan, Veli (1969). Tarihte Meşihat Makamı, İlmiye Sınıfı ve Meşhur Şeyhülislamlar. İstanbul: Bahar Yayınevi.

Gözaydın, İştar (2009). Türkiye Cumhuriyeti'nde Dinin Tanzimi. İstanbul: İletişim.

Gültepe, Necati (1984). Ebussuud Efendi. İstanbul: Beyan Yayınları.

Halaçoğlu, Yusuf (1991). XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı. Ankara: Gazi Yayıncılık.

İnalcık, Halil (2006). Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ(1300-1600). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kahraman, Seyit Ali, Ahmet Nezih Galitekin, Cevdet Dadaş (1998). İlmiye Salnamesi. İstanbul: İşaret Yayınları.

Kaya, Süleyman (2009). Fetava-yı Feyziye. İstanbul: Klasik.

Kaya, Süleyman, Betül Algın, Zeynep Trabzonlu vd (2011). Behcetü'l-fetava. İstanbul: Klasik.

Ortaylı, İlber (2008). Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi. Ankara: Cedit Neşriyat.

Osmanlı Araştırmaları Vakfı (2006). Osmalı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri. İstanbul: Enes Ofset.

Özcan, Abdülkadir (2003). Kanunname-i Al-i Osman. İstanbul: Kitapevi Yayıncılık.

Özcan, Tahsin (2003). Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı. İstanbul: Kitabevi.

Saraç, M. A. Yekta (1995). Şeyhülislam Kemalpaşazade Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Bazı Şiirleri, İstanbul: Risale.

Şen, Ercan (2016). Ebussuud Efendi. İstanbul: İlke Yayıncılık.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1984). Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Yakut, Esra (2005). Şeyhülislamlık, Yenileşme Döneminde Devlet ve Din. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Yıldırım, Ali, Hasan Şimşek (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. İstanbul, Seçkin.

2. Makaleler, Bildiriler ve Diğer Basılı Yayınlar

Akandere, Osman (1999-2003). "11 Nisan 1920 Tarihli Takvim-i Vekayi'de Kuvayı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar." Ankara Üniversitesi Türk İnkilap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, sayı 24, sayfa 417-467.

Akbulut, İlhan (2000). "Osmanlı Devletinde Adalet Düzeni," AÜDHFD, Cilt4, sayı 1-2, sayfa 219- 256.

Akgündüz, Murat (2002). "Şeyhülislam'ın Meclisi Vükela'daki Yeri." sayı 16, sayfa 265-276.

Arı, Kemal (20166). “Fetva Savaşları.” BD, sayfa 53-56.

Arı, M. Salih (1994). "Osmanlılarda Şeyhülislamlık Müessesesi." Yüzüncü Yüzyıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt 1, Sayı 1, sayfa 170-178.

Aslan, Hüseyin (2010). “Hilafet Tartışması: Seyyit Bey ve Şeyhülislam Mustafa Sabri Örneği.” Dini Araştırmalar Dergisi, cilt 13, sayı 37, sayfa 45-62.

Atar, Fahrettin (1995). "Fetva." TDV İslam Ansiklopedisi, cilt 12, sayfa 486-496.

Ayan, Ergin (2012). "Büyük Selçuklu Devleti’nin Temelleri Atılırken Siyasi Meşruiyet Süreci." ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, cilt 3, sayı 5, sayfa 17-37.

Aydın, Bilgin (1998). "Osmanlı Devleti'nde Tekkeler Reformu ve Meclis-i Mesayih'in Şeyhülislamlık'a Bağlı Olarak Kuruluşu, Faaliyetleri ve Arşivi." İstanbul Araştırmaalrı Dergisi, sayı 7, sayfa 93-109.

Aydın, Bilgin, İlhami Yurdakul (2015). "Şeyhülislamlık (Bab-ı Meşihat Arşivi)." Din ve Hayat Dergisi, sayı 24, sayfa 101-107.

Bakırcı, Selami (2014). “Arşiv Belgeleri İle Şeyhülislam Musa Kazım Efendi”. (Ed.) Ömer Kara. Erzurumlu Şeyhülislam Musa Kazım Efendi Sempozyumu. Erzurum: sayfa 103- 120).

Beyazıt, Yasemin (2010). “Tanzimat Devri Şeyhülislamlarından Meşrebzade Arif Efendi ve Kadılık Kurumundaki İstihdam Sorunu.” Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 54, sayfa 47-74.

Boyacıoğlu, Ramazan (1996). "Tarihi Açıdan Şeyhülislamlık, Şer'iye ve Evkaf Vekaleti." Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 1, sayfa 161-171.

Bulut, Mehmet (2012). "Osmanlı'dan Günümüze Müftülerin Seçimleri, Atanmaları ve Seçimlerinde Esas Alınan Eğitim Kriterleri." Dini Araştırmalar Dergisi, cilt 15, Sayı 41, sayfa 80-98.

Çaçan, Berna (2015). “Osmanlı Devletinde Vergi Sistemi ve Bir Çeşit Vergi Toplama usulü Sistemi: Temettuat Defterleri.” Electronic Journey of Vocatial Colleges, sayfa 9-18.

Çelik, Kemal (2007). “Milli Mücadele’ de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri.” Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, sayı 40, sayfa 569-613.

Demircan, Adnan (2013). "Hazreti Ali'nin İktidar Yıllarında İslam Toplumunda Siyaset." Muş Alpaslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 1, Sayı 2, sayfa 173-190.

Demirci, İslam (2007). "Osmanlı Şeyhülislamlık Kurumu’nunBir Birimi "Te'lif-i Mesail Şubesi"." İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sayı 9, sayfa143-170.

Ekinci, Ekrem Buğra (2000). "Tanzimat Devri Osmanlı Mahkemeleri." Yeni Türkiye Dergisi, sayı 31, sayfa 764-773.

Eliaçık, Muhittin (?). "Şeyhülislam Babai Mehmet Efendi'nin Manzum Fetvaları." Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayfa 1-20.

Eliaçık, Muhittin (2011). "Osmanlı'da Manzum Fetva Geleneği." Türkiyat Mecmuası, cilt 21, sayfa 105-145.

Eliaçık, Muhittin (2013). "Hocazade Şeyhülislam Ebu Said Mehmet Efendi ve Manzum Fetvaları." Tarih Okulu Dergisi, sayı: XVI, sayfa 339-350.

Erman, Arzu (2013). "17. yy'da Osmanlı Uleması ve Hâl Fetvaları." Edebiyat Fakültesi Dergisi, cilt 30, sayı 2, sayfa 29-42.

Eroğlu, Nazmi (1994). "Türklerde Cihad ve Fütühat Anlayışı." Köprü Dergisi, cilt 94, sayı 48.

Erşahin, Seyfettin (1998). "Meşihat-ı İslamiye'den "Diyanet Riyasetine" Ziya Gökalp'in Şeyhülislamlık Tasarısı." İlahiyat Fakültesi, cilt 38, sayfa 33-358.

Erünsal, İsmail E. (2004). "XV-XVI. Asır Osmanlı Zendeka ve İlhad Tarihine Bir Katkı." Osmanlı Araştırmaları Dergisi, sayı 24, sayfa 127-157.

Gülle, Sıtkı (1999). "İlk Osmanlı Şeyhülislam'ı Şemsettin Muhammet Hamza Fenari ve Onun Aynu'l A'yan Tefsiri." İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 1, sayfa 237-246.

Gümüş, Şenay Özdemir (2010). "Osmanlı'da Gemilerin Denize İndirilmesi." Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 8, sayı 1, sayfa 15-36.

Hacımüftüoğlu, Nasrullah (2015). "Belagat İlmi ve Kur'an." Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt 1, sayı 1, sayfa 5- 119.

Işık, Ayhan (2009). "Şeyhülislamlık Belgeleri Işığında Osmanlı Devleti'nin Son Şeyhülislamı Mehmet Nuri Medeni Efendi." İstanbul Müftülüğü Dergisi, sayı 3, sayfa 114-116.

İmamoğlu, Hüseyin Vehbi (2009). "Kuruluşundan İtibaren Osmanlı Hukukunda ve Devlet Teşkilatında Şeyhülislamlığın Etkinliği." Sami Erdem. Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları Sempozyumu. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: sayfa 745-759.

İpşirli, Mehmet (1988). "Osmanlı İlmiye Mesleği Hakkında Gözlemler." Osmanlı Araştırmaları Dergisi, sayfa 278-285.

İpşirli, Mehmet (2000). "İlmiye." Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt 22, sayfa 141-145.

Kara, Ömer (2014). "Şeyhülislam Musa Kazım Efendi (1861-1920): Hayatı ve Eserleri". (Ed.) Ömer Kara. Erzurumlu Şeyhülislam Musa Kazım Efendi Sempozyumu. Erzurum: sayfa 43-100.

Karadaş, Cafer (2003). "Selçukluların Din Politikası." İstem, sayı 12, sayfa 95-108.

Kaydu, Ekrem (1977). "Osmanlı Devletinde Şehülislamlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı." İslami İlimler Fakültesi Dergisi, sayı 2, sayfa 201-210.

Kazıcı, Ziya (1986). "Osmanlılarda Örfi Vergiler ve Bu Vergilerin Kaynağı Olan Örfi Hukuk." Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 4, sayfa 285- 310.

Kazıcı, Ziya (1999). "Osmanlılarda Şeyhülislamlık Müessesesi." Diyanet İlmi Dergisi, cilt 35, sayı 1, sayfa 1-10.

Kazıcı, Ziya (2003). "Osmanlı Devleti'nde Din ve Hukuk." İstem, sayı 1, sayfa 63-83.

Kemikli, Bilal (1999). "Bir Osmanlı Şeyhülislamı Arif Hikmet Beyefendi." İslami Araştırmalar Dergisi, cilt 12, sayı 3-4, sayfa 309-324.

Kemikli, Bilal (2005). "BİR Üsküdar Beyefendisi Şeyhülislam Arif Hikmet." Zekeriya Kurşun vd. Üsküdar Sempzoyumu II. İstanbul: Üsküdar Belediyesi: sayfa 599-603.

Koşum, Adnan (2017). "Osmanlı Örfi Hukukunun İslam Hukukundaki Temelleri." SÜİFD, sayfa 145-160.

Küçük, Cevdet (2018). "Murad V." TDV İslam Ansiklopedisi, cilt 31, sayfa 183-185.

Mert, Talip (2008). "Bosnalı Bir Şeyhülislam Mehmet Refik Efendi." C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt XII, sayı1, sayfa 325-332.

Nam, Mehmet (2010). "Tarihin kırılma Noktasında Son Şeyhülislamlardan Mustafa Sabri Efendi." Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 23, sayfa 95-118.

Nam, Mehmet (2011). "Son Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'ye Göre Din-Devlet- Hilafet İlişkisi." Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, cilt 4, sayı 16, sayfa 298-305.

Ocak, Ahmet (2009). "Selçuklular." TDV İslam Ansiklopedisi, cilt 36, sayfa 375-377.

Okumuş, Osman (2013). "Osmanlı Tarihinde Katledilen Şeyhülislamlar." Sosyal ve Beşeri İlimler Dergisi, cilt 5, sayfa 387-396.

Öztürk, Mehmet. "Hazreti Ali Dönemi Siyasi ve Fıkhi Gelişmelerin Mezheplerin Oluşumuna Etkisi." Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 1, sayfa 83-103.

Sarıkçıoğlu, Ekrem (1982). "Şeyhülislamlık Makamı." Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 5, sayfa 197-218.

Sarıkçıoğlu, Ekrem (1996). "Osmanlı Devletinde Dini İdare Şeyhülislamlık". (Ed.) Türk Ocakları Genel Merkezi. Tartışılan Değerler Açısından Türkiye. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: sayfa 151- 156.

Tabakoğlu, Ahmet (2010). "Bir İlim Olarak İslam İktisadı." İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sayı 16, sayfa 11-34.

Taş, Kemalettin (2005). "Osmanlı Yönetim Sisteminde Şeyhülislamlık Kurumu Sosyolojik Bir Çözümleme." Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 1, sayfa 81-101.

Yakıt, İsmail (1999). "Osmanlı İlmiye Teşkilatı ve Şeyhülislamlar." İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 16, sayfa 19-48.

Yakut, Esra (2003). "II. Meşrutiyet Döneminde Müftülerle İlgili Gerçekleştirilen Hukuki Düzenlemeler." Sosyal Bilimler Dergisi: sayfa 33-54.

Yakut, Esra (2014). "Şeyhülislam Musa Kazım Efendi (1861-1920): Hayatı ve Eserleri". (Ed.) Ömer Kara. Erzurumlu Şeyhülislam Musa Kazım Efendi Sempozyumu. Erzurum: sayfa 47-100.

Yakut, Esra (2014). "Osmanlı Devletinde Şeyhülislamlık Kurumu ve Bir Şeyhülislam Olarak Musa Kazım Efendi". (Ed.) Ömer Kara. Erzurumlu Şeyhülislam Musa Kazım Efendi Sempozyumu. Erzurum: sayfa 125-146.

Yazıcı, Tahsin (1995). "Fettahi." Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt 12, sayfa 485-486.

Yetkin, Aydın (2013). "Osmanlı Devletinde Hukuk Devletinin Gelişim Süreci." Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, cilt 6, sayı 24, sayfa 384-413.

Yüksel, İbrahim, Mustafa Karazeybek (2007). "Afyonkarahisarda Bir Şeyhülislam Mezarı". VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri. Ankara: Afyonkarahisar Belediyesi Yayınevi: sayfa 605- 627.

Yıldırım, Aydın, Edip Yılmaz (1995). "İlk Osmanlı Şeyhülislamı Molla Fenari." Diyanet İlmi Dergisi, cilt 31, sayı 3, sayfa 71-81.

Yıldırım, Kasım (2010). "Bir İlim Olarak İslam İktisadı." İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sayı 16, sayfa 11-34.

Yıldız, Hakkı Dursun (1988). "Abbasiler." TDV, Cilt 1, sayfa 31-48.

3. Tezler

Abay, Mehmet (2010). İslam Hukukundan Fetva. Yüksek Lisans Yeterlilik Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Akman. Gül (2014). „Nicel ve Nitel Araştırma Yöntemleri." Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon Bölümü Proje.

Aksoy, Mehmet (1997). Şeyhülislamlıktan Diyanet İşleri Başkanlığına Geçiş, Doktora Yeterlilik Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Ayar, Talip (2011). Osmanlı Devleti'nde Fetva Eminliği. Doktora Yeterlilik Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Baykal, Ebru (2008). Osmanlılarda Törenler. Yüksek Lisans Yeterlilik Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Doğan, Nazire (2013). Osmanlı İlmiye Sınıfının Emekliliği İlmiye Tekaüd Sandığının Kuruluş ve Faaliyetleri. Yüksek Lisans Yeterlilik Tezi, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat.

Düzenli, Pehlül (2007). Osmanlı Hukukçusu Şeyhülislam Ebussuud Efendi ve Fetvaları. Doktora yeterlilik tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Gürer, Ahmet Şamil (2003). Gelenekle Modernite Arasında Bir Meşrutiyet Şeyhülislamı: Musa Kazım Efendi (1861-1920). Doktora Yeterlilik Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Katgı, İsmail (2011). Osmanlı Devleti'nde Öldürülen Şeyhülislamlar. Yüksek Lisans Yeterlilik Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Küçükyağcı, Nazmi (2012). Geçmişten Günümüze Türk Yargı Sistemi ve Yargı Bürokrasisi, Başbakanlık Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık, Ankara.

Mumcuoğlu, Banu (2006). Şeyhülislam Akhisarı Vassaf Abdullah Efendi Hayal-i Behçet-Abad. Yüksek Lisans Yeterlilik Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Nugay, Kübra (2012). Şeyhülislam Mehmet Emin Ankaravi'nin Fetava-yı Ankaravi Adlı Eserindeki Metodu (Aile Hukuku Örneğinde). Yüksek Lisans Yeterlilik Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Okumuş, Mustafa (2003). Osmanlı Şeyhülislamlarında Dan Çatalcalı Ali Efendi'nin Fetvalarında Nikah. Yüksek Lisans Yeterlilik Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Örsten, Seda (2005). Osmanlı Hukukunda Fetva. Yüksek Lisans Yeterlilik Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Sökülmez, Şerafettin (2013). Şeyhülislam Sun'ullah Efendi'nin Fetvasına göre Osmanlı Hukukunda Talak. Yüksek Lisans Yeterlilik Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Topal, Hasan Fehmi (2015). 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda Şeyhülislamlık Kurumu Bab-ı Meşihat. Yüksek Lisans Yeterllik Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yıldırım, Sedat (2014). Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Arapça Şeceresi. Yüksek Lisans Yeterlilik Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

4. Elektronik Kaynaklar

Batmaz, Şakir (2018). "Tersane-i Amire'de Gemilerin Denize İndirilme Merasimi." Sayfa 158-176.

Bozkuş, Metin (2018). "Anadolu Selçuklularında Sosyal, dini ve Mezhebi Yapı" Sayfa 1-7. http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/ 3.2.2018.

Bozkurt, Emrah (2018). "Şehzade Mustafa'nın Katli Meselesi." sayfa 1-16.

Meriç, Nevin (2018). "Siyaset Fetva İlişkisi: Birinci Dünya Savaşında Cihat Fetvası." sayfa 1-25.

Özdemir, Murat (2018). "Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma." Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 11, sayfa 323-343.

Türe, Fatih (2018). "Türkiye'de Siyasal Egemenlik Kavramının Gelişimi: Osmanlı'dan Cumhuriyete Tarihsel Süreç." sayfa 28-51.

Yıldırım, Ali (2018). "Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki yeri ve önemi." sayfa 7-17.

http://www.dunyabulteni.net/tarih-dosyasi/207790/sultan-abdulhamite-seni-millet-azletti-dediler *erişim tarihi: 4.6.2018.

http://nedirler.com/yakin-tarih/seyhulislam-durrizade-abdullah-efendinin-kuvayi-milliye-karsiti-fetvasi-ankara-anadolu-ulemasinin-karsi-fetvasi-verilis-icerigi-konusu-hakkinda-nedir-tarihi-muhtevasi-nedeni-ingilizlerin-baskilari-ermeni-rum-yunanlilarin-propagandalari.html *erişim tarihi: 4.6.2018.

http://sinanculuk.blogspot.com.tr/2015/09/sultan-abdulazizin-haline-verilen-fetva.html *erişim tarihi: 4.6.2018.

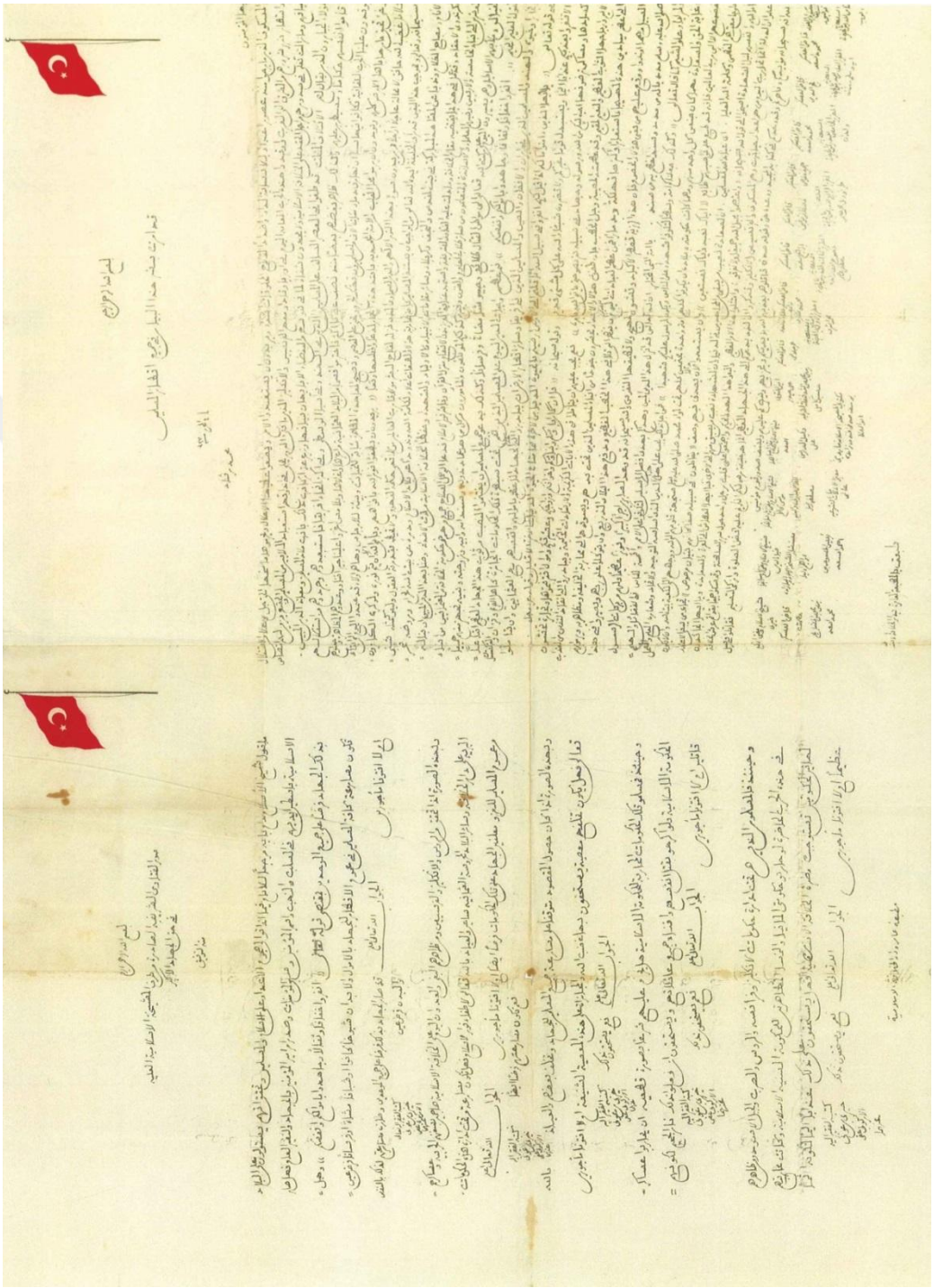
http://www.turkomania.org/tr/istanbul-hukumetinin-cikardigi-fetvalar.html *erişim tarihi: 4.6.2018.

http://www.yenisoz.com.tr/sultan-abdulaziz-in-katledilmesi-makale-4579 *erişim tarihi: 4.6.2018.

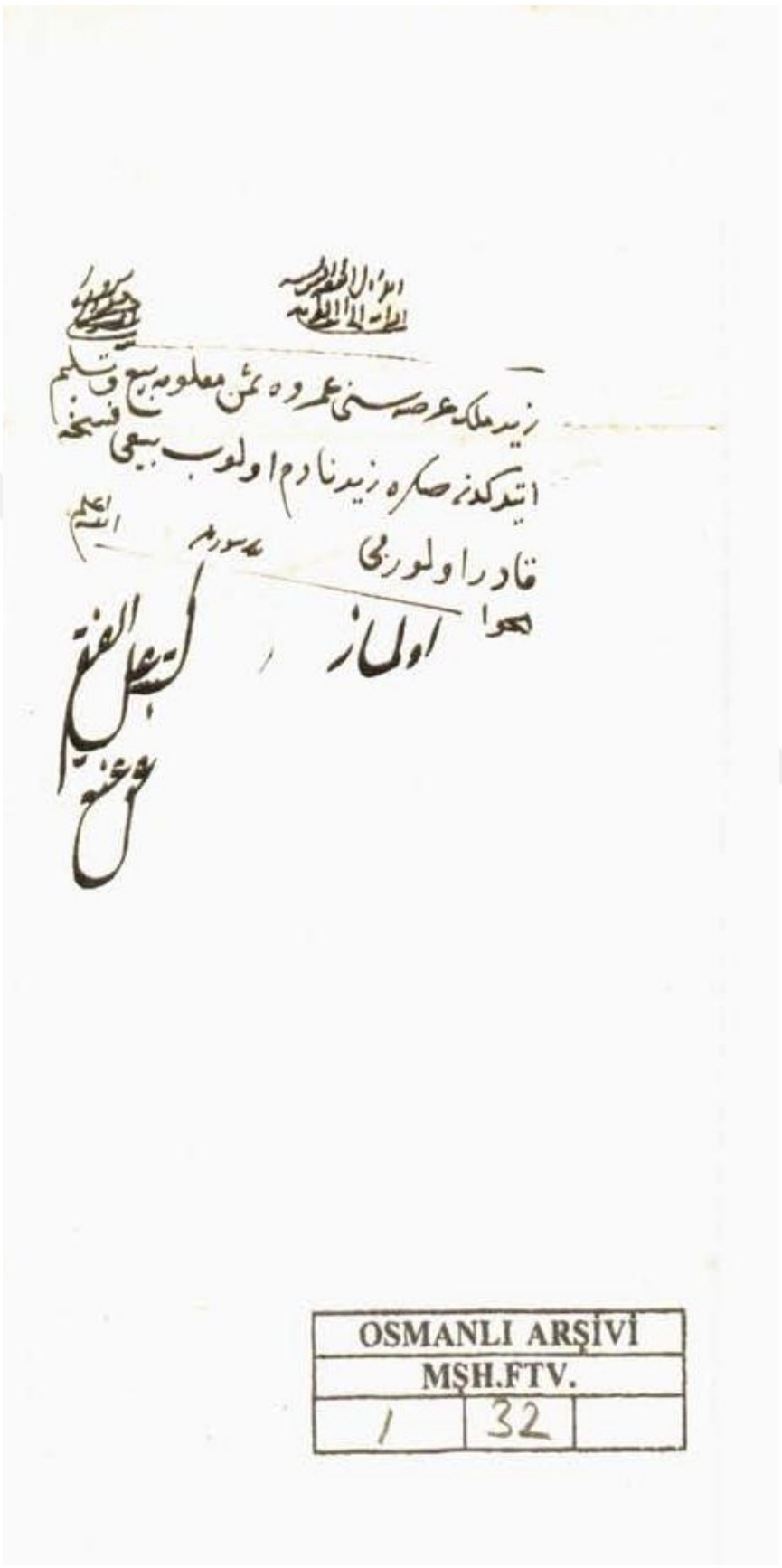
https://www.youtube.com/watch?v=gdWgor86UkI&t=886s *erişim tarihi: 4.6.2018.

EKLER

EK 1. Kurtuluş Savaşı Dönemi Fetva Örneği

EK 2. Arazi Fetvası Örneği

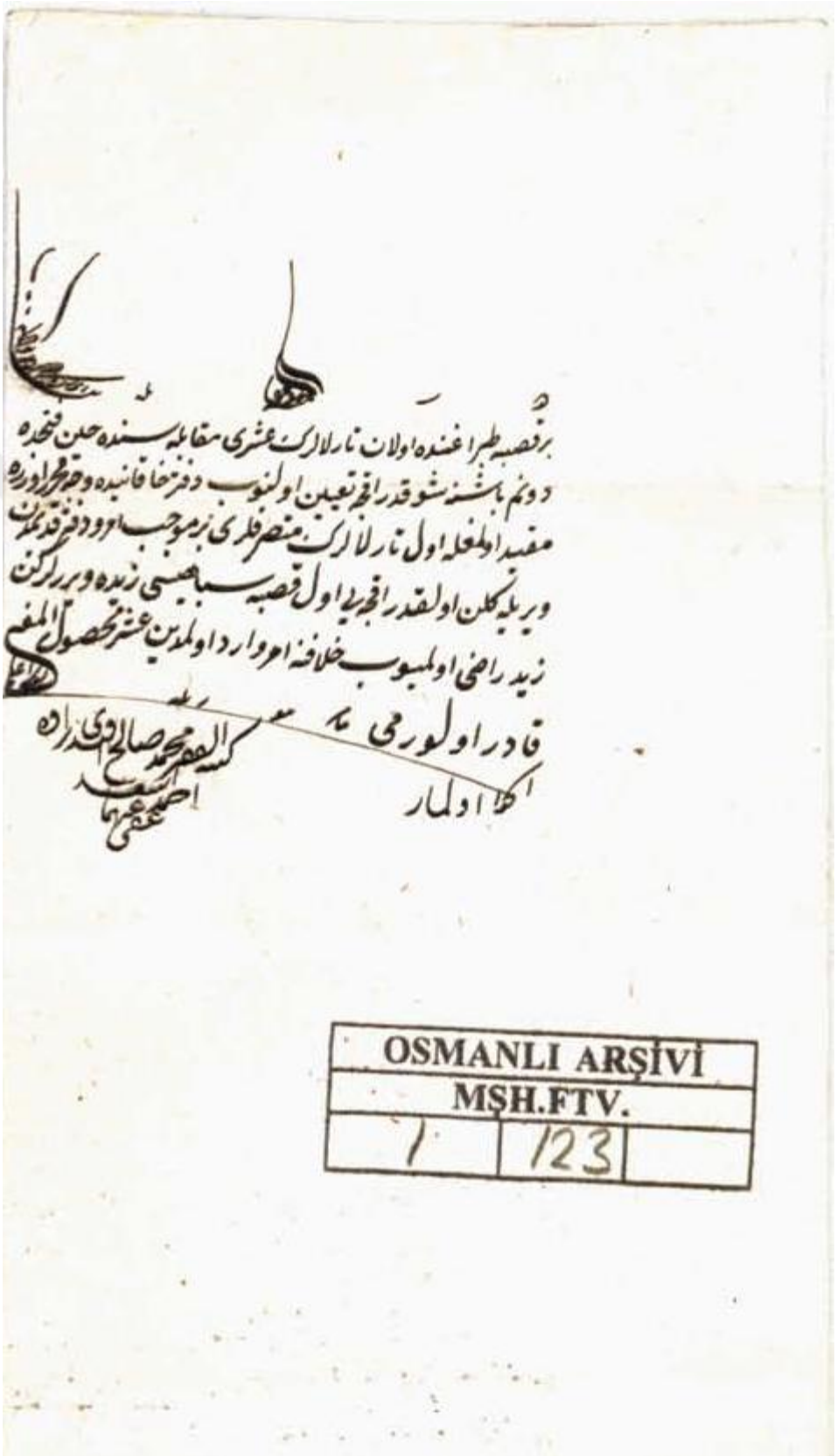

OSMANLI ARŞİVİ
MŞH.FTV.
1 | 32

EK 3. Vergi Fetvası Örneği 1

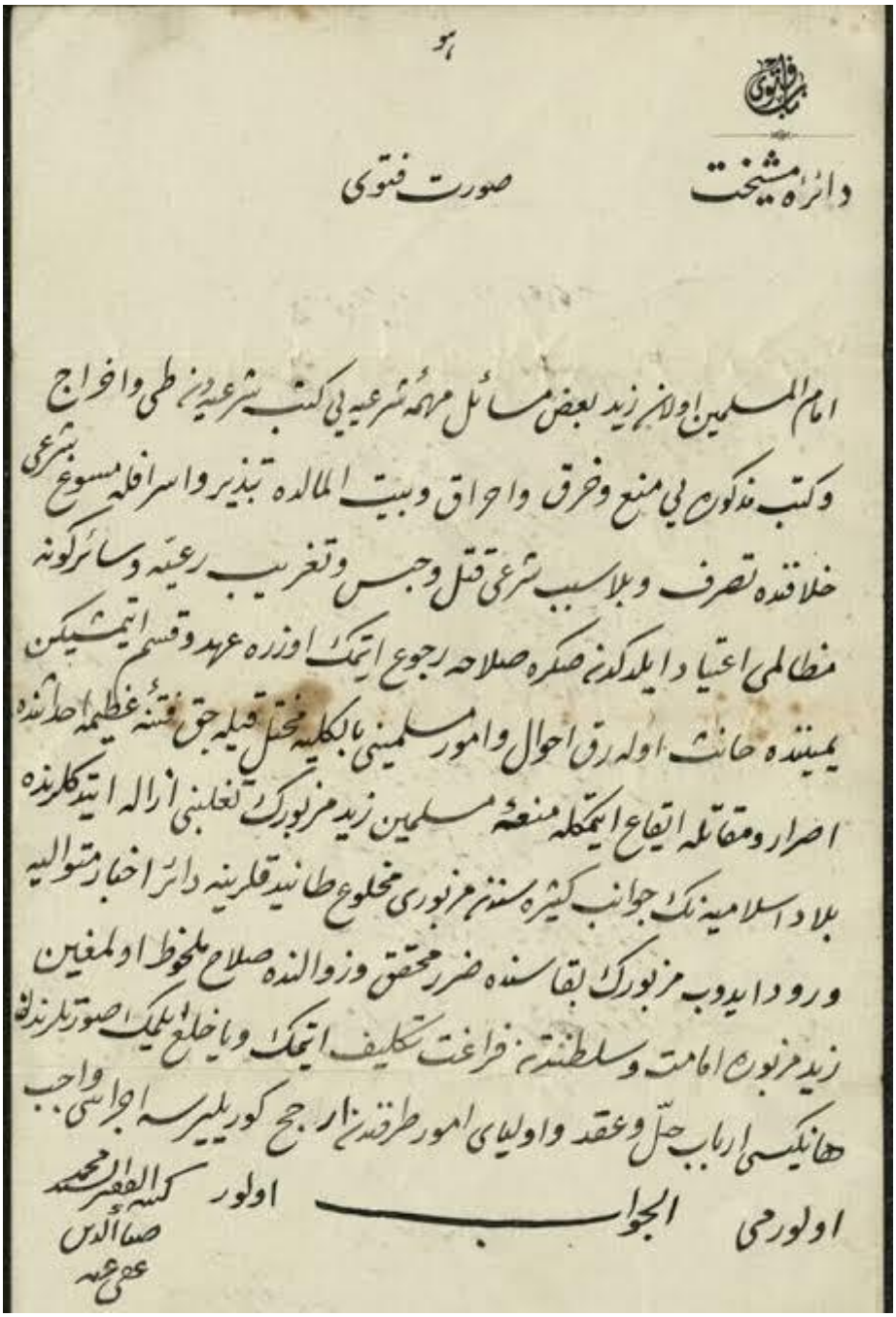

EK 4. Vergi Fetvası Örneği 2

OSMANLI ARŞİVİ
MŞH.FTV.
1 | 123

EK 5. Sultan II. Abdülhamit'in Hal Fetvası

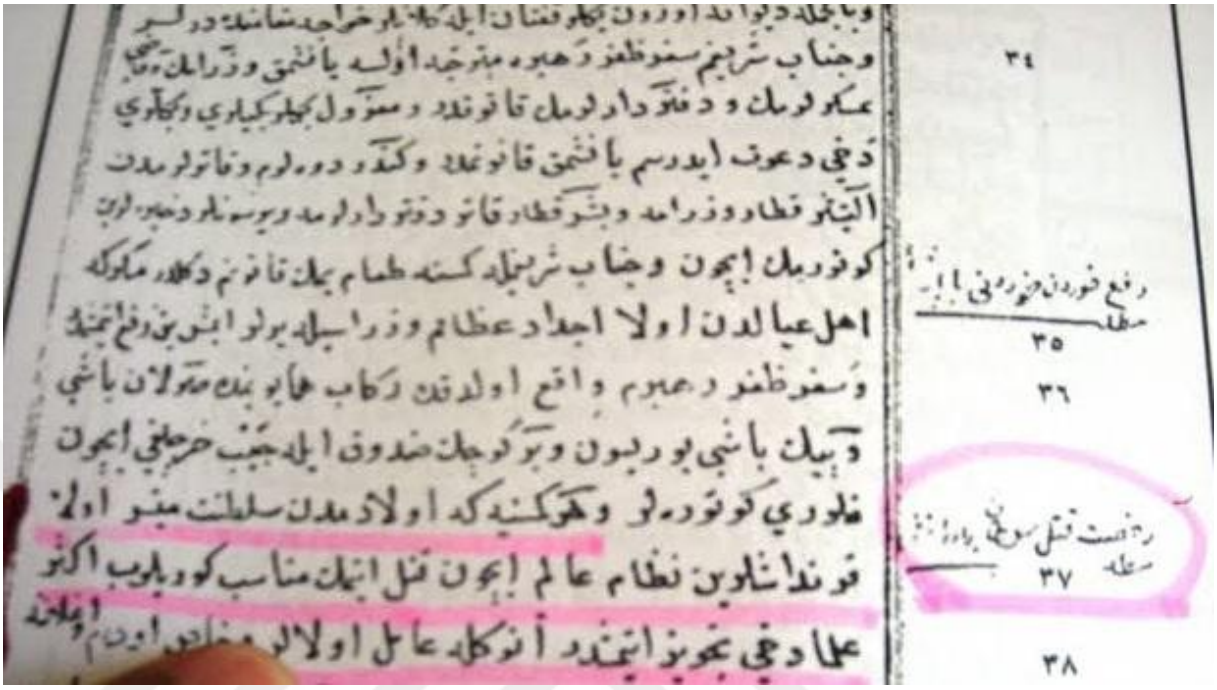
هو

دائرهٔ مشیخت — صورت فتوی

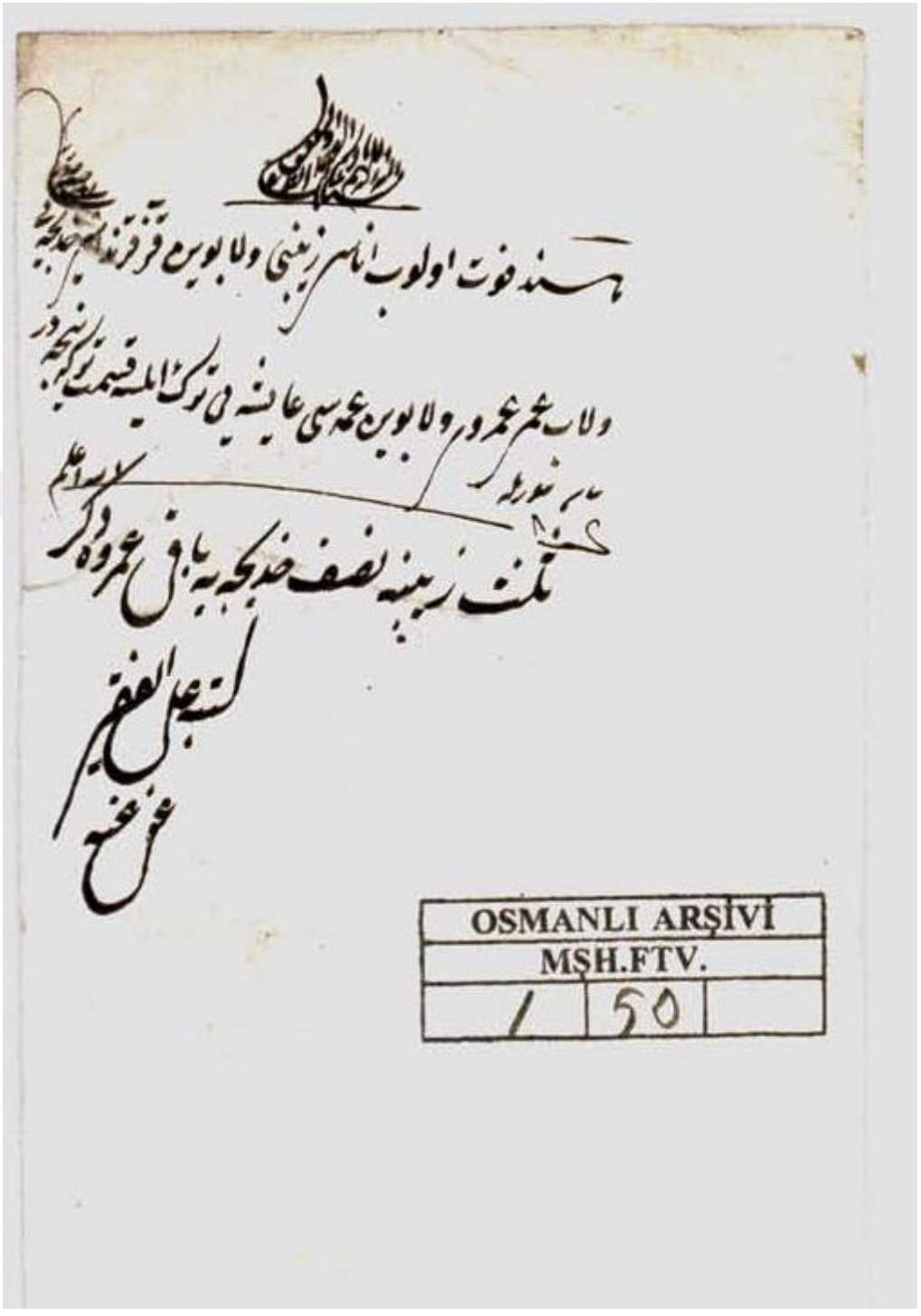
امام المسلمین اولان زید بعض مسائل مهمهٔ شرعیه یی کتب شرعیه دن طی و اخراج
و کتب مذکوره یی منع و خرق و احراق و بیت المالده تبذیر و اسراف مسوغ شرعی
خلافنده تصرف و بلاسبب شرعی قتل و حبس و تغریب رعیه و سائر کونه
مظالمی اعتیاد ایلدکدن صکره صلاحه رجوع ایتمک اوزره عهد و قسم ایتمیکن
یمینده حانث اولهرق احوال و امور مسلمینی بالکلیه مختل قیله حق فتنهٔ عظیمه احداث ده
اصرار و مقاتله ایقاع ایتمکله منعهٔ مسلمین زید مزبورک تغلبنی ازاله ایتدکلرنده
بلاد اسلامیه نک جوانب کثیره سندن مزبوری مخلوع طانیدقلرینه دائر اخبار متوالیه
ورود ایدوب مزبورک بقاسنده ضرر محقق و زوالنده صلاح ملحوظ اولمغین
زید مزبورک امامت و سلطنتدن فراغت تکلیف ایتمک و یا خلع ایلمک صورتلرندن
هانکیسی ارباب حل و عقد و اولیای امور طرفندن ارجح کوریلیرسه اجراسی واجب
اولورمی الجواب اولور

کتبه الفقیر محمد
صفا الدین
عفی عنه

EK 6. Fatih Sultan Mehmet'in Katl Fetvası

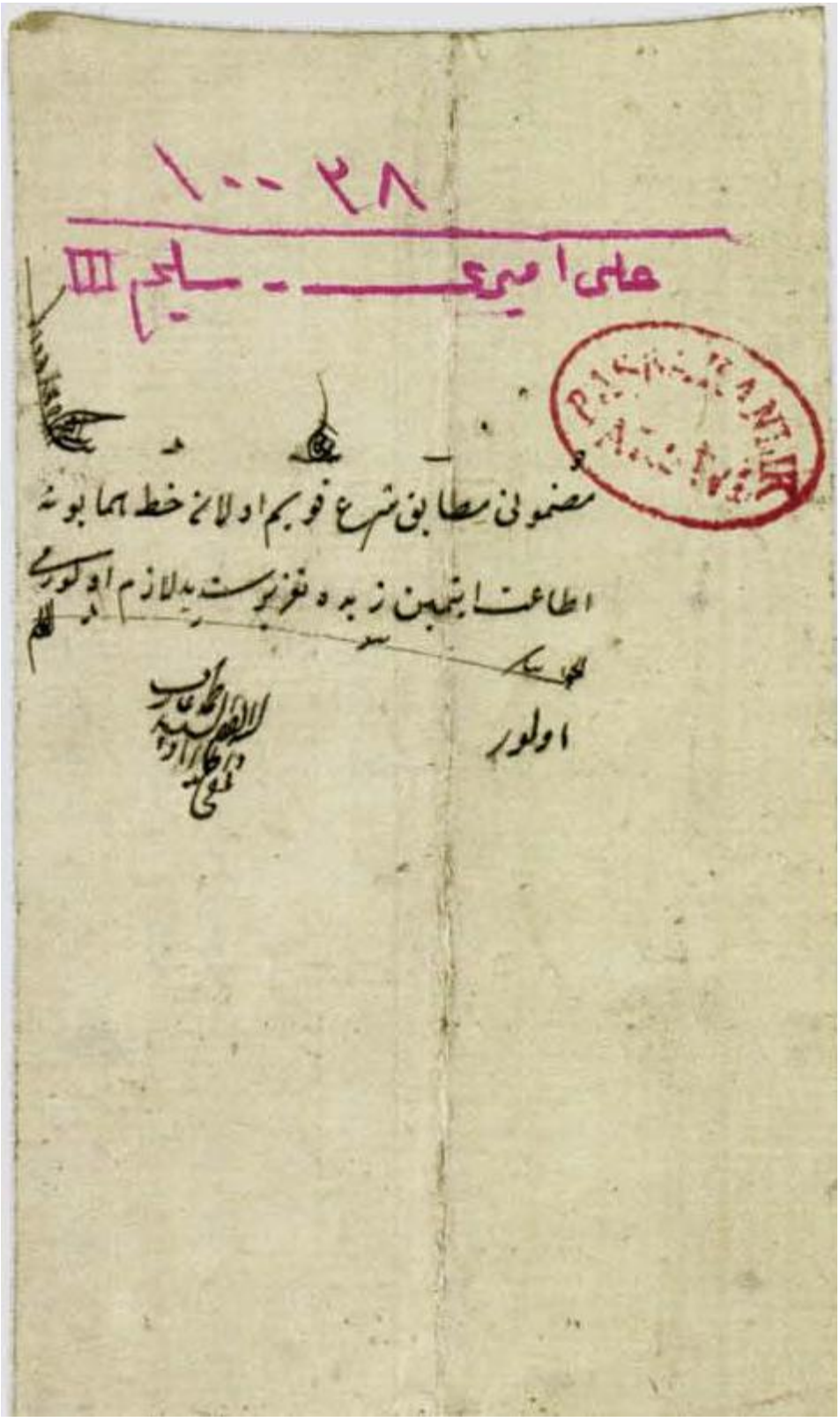

EK 7. Yargı Fetvası Örneği 1

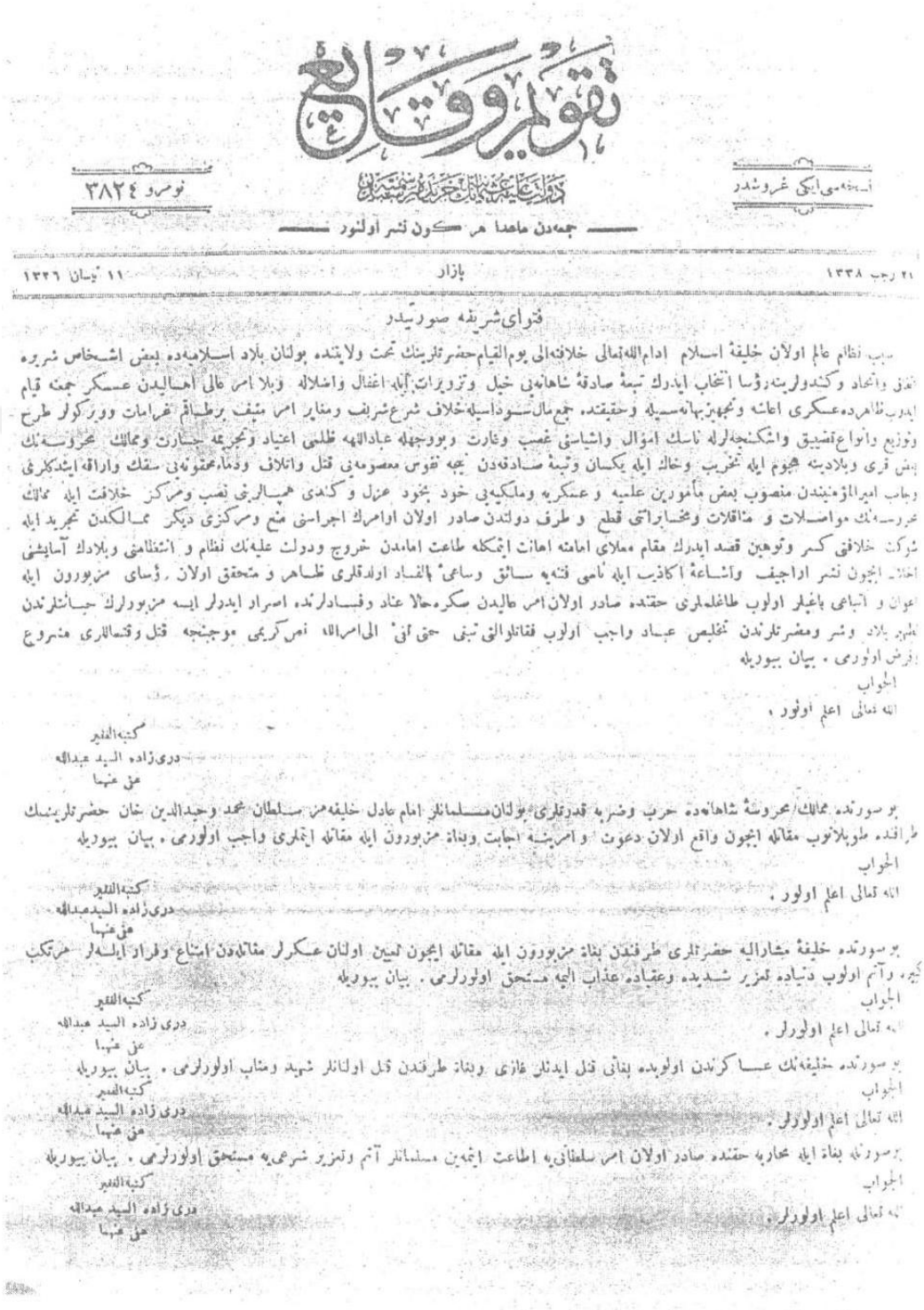

OSMANLI ARŞİVİ
MŞH.FTV.
1 | 50

EK 8. Yargı Fetvası Örneği 2

EK 9. Fetva Örneği: Şeyhülislâm Dürrîzâde Abdullah Efendi'nin Çıkardığı Fetva-yı Şerîfe (Akandere,1999: 461).

تقويم وقايع

نومرو ٣٨٢٤

جمعه‌دن ماعدا هر كون نشر اولنور

٢١ رجب ١٣٣٨ — بازار — ١١ نيسان ١٣٢٦

فتواى شريفه صورتيدر

سبب نظام عالم اولان خليفهٔ اسلام ادام‌الله‌تعالى خلافته‌الى يوم‌القيام حضرتلرينك تحت ولايتنده بولنان بلاد اسلاميه‌ده بعض اشخاص شريره اتفاق واتحاد وكندولريته رؤسا انتخاب ايدوك تبعهٔ صادقهٔ شاهانه‌يى خيل وتزويرات ايله اغفال واضلاله وبلا امر عالى اهاليدن عسكر جمعنه قيام ايدوب ظاهرده عسكرى اعانه وتجهيز بهانه‌سيله وحقيقتده جمع مال سودا سيله خلاف شرع شريف ومغاير امر منيف برطاقم حرامات وورگولر طرح وتوزيع وانواع تضييق واشكنجه‌لرله ناسك اموال واشياسنى غصب وغارت وبووجهله عباد‌الله‌ى ظلمى اعتياد وتجريمه جسارت ومماليك محروسه‌نك بعض قرى وبلادينه هجوم ايله تخريب وخاك ايله يكسان وتبعهٔ صادقه‌دن بچه نفوس معصومه‌يى قتل واتلاف ودماء محقونه‌يى سفك واراقه ايتدكلرى وجانب امير المؤمنيندن منصوب بعض مأمورين عليه و عسكريه ومليكيه‌يى خود بخود عزل و كندى هيالرينى نصب ومراكز خلافت ايله ممالك محروسه‌نك مواصلات و مخابراتى قطع و طرف دولتدن صادر اولان اوامرك اجراسنى منع ومركزى ديگر ممالكدن تجريد ايله شركت خلافتى كسر وتوهين قصد ايدرك مقام معلاى امامته اهانت ايتمكله طاعت امامدن خروج ودولت عليه‌نك نظام و انتظامنى وبلادك آسايشنى اخلال ايچون نشر اراجيف واشاعهٔ اكاذيب ايله نامى قتنه‌يه سائق وساعى بالفساد اولدقلرى ظاهر و متحقق اولان رؤساى مزبورون ايله اعوان و اتباعى باغيلر اولوب طاغلمالرى حقنده صادر اولان امر عاليدن سكره حالا عناد وفسادلرنده اصرار ايدرلر ايسه مزبورلرك جيانتلرندن بلاد وشر ومضرتلرندن تخليص عباد واجب اولوب فقاتلوا التى تبغى حتى تفىء الى امرالله امر كريمى موجبنجه قتل وقتالرى مشروع فرض اولورمى . بيان بيوريله

الجواب

الله تعالى اعلم اولور .

كتبه الفقير
درى زاده السيد عبدالله
عفى عنهما

بو صورتده ممالك محروسهٔ شاهانه‌ده حرب وضربه قدرتلرى بولنان مسلمانلر امام عادل خليفه‌مز سلطان محمد وحيدالدين خان حضرتلرينك طرفنده ملوبلانوب مقاتله ايچون واقع اولان دعوت و امرينه اجابت وبناء مزبورون ايله مقاتله ايتمكرى واجب اولورمى . بيان بيوريله

الجواب

الله تعالى اعلم اولور .

كتبه الفقير
درى زاده السيد عبدالله
عفى عنهما

بو صورتده خليفهٔ مشاراليه حضرتلرى طرفندن بغاة مزبورون ايله مقاتله ايچون تعيين اولنان عسكرلر مقاتله‌دن امتناع ولوازم ايله‌لر مرتكب كبيره وآثم اولوب دنياده تعزير شديده وعقباده عذاب اليمه مستحق اولورلرمى . بيان بيوريله

الجواب

الله تعالى اعلم اولورلر .

كتبه الفقير
درى زاده السيد عبدالله
عفى عنهما

بو صورتده خليفه‌نك عساكرندن اولوبده بغاتى قتل ايدنلر غازى وبغاة طرفندن قتل اولنانلر شهيد ومثاب اولورلرمى . بيان بيوريله

الجواب

الله تعالى اعلم اولورلر .

كتبه الفقير
درى زاده السيد عبدالله
عفى عنهما

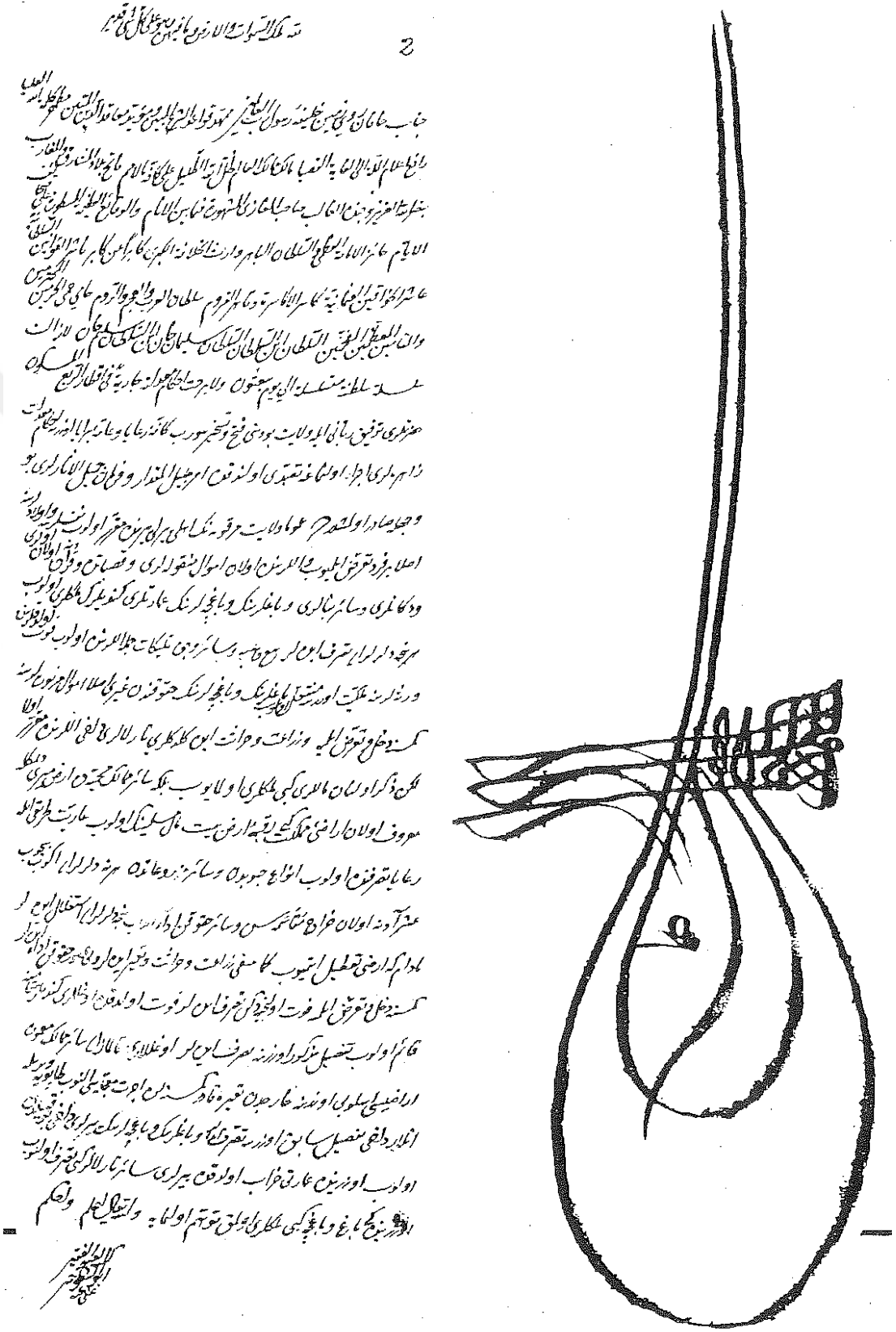
بو صورتده بغاة ايله محاربه حقنده صادر اولان امر سلطانيه اطاعت ايتمين مسلمانلر آثم وتعزير شرعيه مستحق اولورلرمى . بيان بيوريله

الجواب

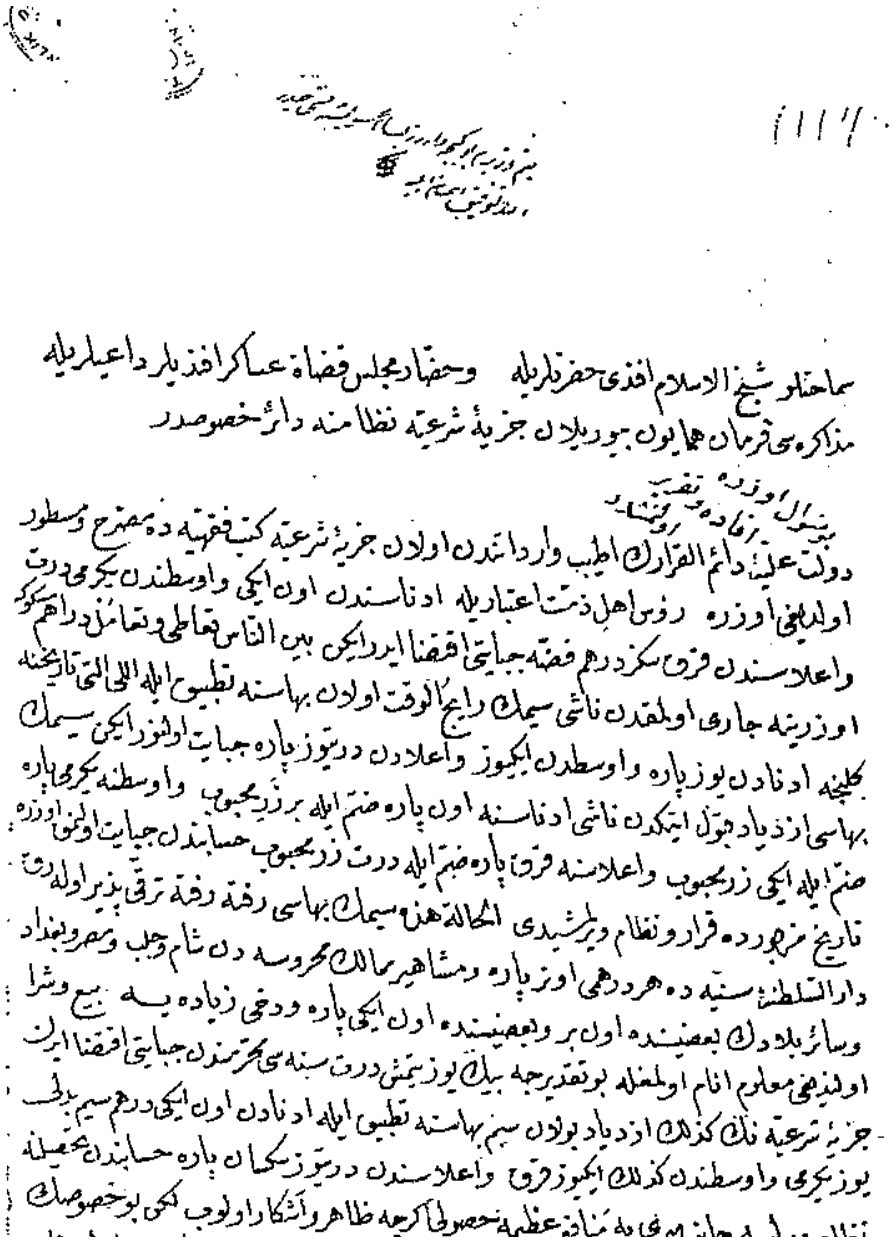
الله تعالى اعلم اولورلر .

كتبه الفقير
درى زاده السيد عبدالله
عفى عنهما

EK 10. Miri Arazi Fetva Örneği (Cin ve Akgündüz, 85).

EK 11. Fetva Örneği: Gümüş üzerinen alıncak cizyenin belirlenmesi III. Mustafa Döneminde Alınan Fetva (Akgündüz, 2002: 344).

ÖZGEÇMİŞ

1991 yılında Sakarya'da doğdu. İlköğretim ve liseyi Sakarya'da tamamladı. 2015 yılında Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilmi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nden lisansını tamamladı. 2018 yılında Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Yönetim Bilimleri programından mezun olarak yüksek lisansını tamamladı.